

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ PROJE-
FAALİYET DESTEKLERİ VE TÜRKİYE’NİN
KALKINMA SÜRECİNDEKİ ÖNEMİ**

Hazırlayan
Kenan TAŞCI

Danışman
Doç.Dr. Harun CANSIZ

AFYONKARAHİSAR 2013

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Proje-Faaliyet Destekleri Ve Türkiye’nin Kalkınma Sürecindeki Önemi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

25/02/2013

Kenan TAŞCI

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Harun CANSIZ

.....

Jüri Üyeleri : Doç.Dr. Gülsüm GÜRLER HAZMAN

.....

: Yrd.Doç.Dr. Bülent ALTAY

.....

Maliye Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Kenan TAŞCI'nın **“Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Proje-Faaliyet Destekleri Ve Türkiye'nin Kalkınma Sürecindeki Önemi”** başlıklı tezini değerlendirmek üzere 25.02.2013 tarihinde saat 13:30'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Mehmet KARAKAŞ

MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ PROJE-FAALİYET DESTEKLERİ VE TÜRKİYE’NİN KALKINMA SÜRECİNDEKİ ÖNEMİ

Kenan TAŞCI

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

Şubat 2013

Danışmanı: Doç. Dr. Harun CANSIZ

Küreselleşme sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajansları, gerek uluslararası düzeyde gerekse ulusal ve bölgesel düzeyde öneminin her geçen gün arttığı ve üstüne yeni ve önemli misyonlar yüklendiği görülmektedir. Kalkınmanın gerçekleşmesinde, sosyal refahın sadece ulusal düzeyde değil bölgesel düzeyde de gerçekleşmesi gerçeği, ulus devletleri yeni kalkınma politikası araçlarının geliştirilmesine yönelik arayışlarını artırmıştır. Bu kapsamda Bölgesel Kalkınma Ajansları, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde önemli ve etkin bir araç olarak kullanılabilir.

Bu çalışmada da Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Türkiye’deki proje ve faaliyet desteklerine yönelik uygulamalarının bölgesel eşitsizlikleri gidermede ne düzeyde etkin bir araç olarak kullanıldığı, Türkiye’nin bölgesel kalkınmasına makro ekonomik düzeyde ve bölgesel göstergeler düzeyinde nasıl katkı sağladığı üzerinde durulacaktır. Çalışma hazırlanırken bölgesel kalkınma, bölgesel eşitsizlikler ve bölgesel politikalar ile Bölgesel Kalkınma Ajanslarının proje ve faaliyet desteklerine ilişkin yazılmış kaynaklar taranmış, ilgili makale, kitap ve istatistik veriler incelenmiş ve neticede elde edilen bulgular bir araya getirilerek bu konuda değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Ajansı, Proje ve Faaliyet Destekleri.

ABSTRACT

PROJECT-ACTIVITY SUPPORT OF REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES AND THEIR IMPORTANCE ON THE DEVELOPMENT PROCESS OF TURKEY AGENCIES

Kenan TAŞCI

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT of PUBLIC FINANCE**

February 2013

Advisor: Assoc.Prof.Dr. Harun CANSIZ

It has been observed that Regional Development Agencies, in the globalization process, are increasing their significance both national and regional level as well as at the international level and are being uploaded with new missions with each passing day. The fact of the necessity of realizing social welfare in not only at national level but also at the regional level has encouraged nation-states to seek new development policy instruments. Within this scope, the Regional Development Agencies can be used as an important and effective tool in eliminating regional disparities. This paper focuses on what level Regional Development Agencies in Turkey are used as an effective tool in removing regional disparities by supporting projects and activities for the elimination of regional disparities. It also focuses on how they contribute to Turkey's regional development at macro-economic level and the level of regional indicators. In the process of the study, regional development, regional disparities and regional policies along with written sources of supports projects and activities of Regional Development Agencies have been reviewed. Related articles, books, and the statistical data were analyzed and the findings were eventually brought together. Finally, the evaluations have been made in this regard.

Keywords: Development, Regional Development, Regional Development Agency, Project and Activity Support.

ÖNSÖZ

Hazırlamaya çalıştığım bu çalışmamda, en başından beri, engin bilgileri ve sonsuz destekleri ile hep yanımda olan, kıymetli zamanını ve emeğini bana ayıran, hayat felsefesini ve akademik çalışmalarını örnek aldığım, değerli bilim adamı, sayın Doç.Dr. Harun CANSIZ'a teşekkürlerimi ve sonsuz minnettarlığımı içtenlikle bildiririm. Değerli fikirleri ve yapıcı önerileri ile tez çalışmama önemli katkılar sağlayan değerli tez jüri üyeleri hocalarım Doç.Dr. Gülsüm GÜRLER HAZMAN ve Yrd.Doç.Dr. Bülent ALTAY'a teşekkür ederim. Ayrıca, bu uzun ve meşakkatli çalışmada varlığını ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli eşime ve aileme de teşekkürlerimi sunarım.

Kenan TAŞCI

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI	iii
YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KALKINMA AJANSI UYGULAMALARI

1. KALKINMA, BÖLGESEL KALKINMA VE BÖLGESELEŞME	3
1.1. KALKINMA.....	3
1.2. BÖLGESEL KALKINMA	4
1.3. BÖLGE VE BÖLGESELLEŞME İLİŞKİSİ	5
1.4. KÜRESEL REKABET, BÖLGESEL KALKINMA VE PLANLAMA İLİŞKİSİ	7
1.4.1. Bölgeselleşme Nedenleri.....	9
1.4.2. Bölgesel Eşitsizlikler Ve Farklılıklar.....	11
2. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI, ETKİLERİ VE BAZI ÜLKE UYGULAMALARI.....	12
2.1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI	14
2.2. BAZI AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE BÖLGESEL KALKINMA AJANSI UYGULAMALARI	16
2.2.1. İngiltere’de Kalkınma Ajansları	19
2.2.2. Belçika’da Kalkınma Ajansları.....	22
2.2.3. Fransa’da Kalkınma Ajansları.....	24

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ KALKINMA AJANSI (EUROPEAN UNION DEVELOPMENT AGENCY- EUNIDA)	25
2.4. AVRUPA BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI BİRLİĞİ (THE EUROPEAN ASSOCIATION OF DEVELOPMENT AGENCIES- EURADA)	25
2.5. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ VE KALKINMA SÜRECİNE KATKISI.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİK, KALKINMA POLİTİKALARI VE KALKINMA AJANSLARININ YAPISI

1. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİK.....	29
1.1. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLERİN NEDENLERİ.....	31
1.2. GÖSTERGELERLE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER	33
1.2.1. Kişi Başı Gayri Safi Katma Değer.....	35
1.2.2. Demografik Göstergeler	38
1.2.3. İstihdam-İşsizlik Göstergeleri	41
1.2.4. Yoksulluk Göstergeleri.....	43
1.2.5. Eğitim Göstergeleri.....	44
1.2.6. Sağlık Göstergeleri.....	47
1.2.7. Altyapı Göstergeleri.....	49
1.2.8. Üretim ve Tüketim Göstergeleri.....	50
1.2.9. İhracat-İthalat Göstergeleri	52
2. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI	55
2.1. 1923-1950 DÖNEMİ: DEVLETÇİLİK DÖNEMİ	56
2.2. 1950-1960 DÖNEMİ: LİBERAL DÖNEM	58
2.3. 1960 SONRASI DÖNEM: PLANLI DÖNEM.....	59
2.3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967).....	60
2.3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).....	61
2.3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1972-1977).....	62
2.4. 1980 SONRASI DÖNEM: DIŞA AÇIK SANAYİLEŞME DÖNEMİ.....	63
2.4.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983).....	64

2.4.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	65
2.4.3. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	66
2.4.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000).....	67
2.4.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	68
2.4.6. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)	69
2.5. TÜRKİYE VE AB MALİ İŞBİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE BÖLGESEL KALKINMA PROGRAMLARI	71
3. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ YAPISAL DURUMU	74
3.1. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ	77
3.2. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ İDARİ YAPISI	79
3.2.1. Kalkınma Kurulu.....	80
3.2.2. Yönetim Kurulu	81
3.2.3. Genel Sekreterlik	82
3.2.4. Yatırım Destek Ofisleri.....	83
3.3. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ HUKUKİ YAPISI.....	83
3.4. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ AMAÇLARI VE GÖREVLERİ	84
3.5. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ FAALİYETLERİ	87
3.6. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ FİNANSMAN KAYNAKLARI	88
3.7. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ DENETİMİ.....	89
3.8. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARINDA KALKINMA BAKANLIĞININ ROLÜ	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ PROJE- FAALİYET DESTEKLERİ VE TÜRKİYE’NİN KALKINMA SÜRECİNDEKİ ÖNEMİ

1. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ PROJE ve FAALİYET DESTEKLERİ	93
1.1. MALİ DESTEK PROGRAMLARI	93
1.1.1. Doğrudan Finansman Desteği	94

1.1.1.1. Proje Teklif Çağrısı Yöntemi	94
1.1.1.2. Doğrudan Faaliyet Desteği.....	96
1.1.1.3. GÜDÜMLÜ Proje Desteği.....	99
1.1.2. Faiz Desteği	101
1.1.3. Faizsiz Kredi Desteği	101
1.2. TEKNİK DESTEK PROGRAMLARI.....	102
1.3. YATIRIM DESTEK FAALİYETLERİ	105
1.4. AR-GE FAALİYETLERİ, İŞBİRLİKLERİ VE ORTAK ÇALIŞMALARI	107
2. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ ve KURUMSAL KAPASİTELERİ.....	108
2.1. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GELİRLERİ.....	108
2.2. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GİDERLERİ	112
2.3. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GENEL BÜTÇE İÇİNDEKİ YERİ.....	115
2.4. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ KURUMSAL KAPASİTELERİ.....	116
3. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ EKONOMİK VE SOSYAL KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	116
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	119
KAYNAKÇA.....	126

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Avrupa’da Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yasal Statüleri.....	18
Tablo 2: Türkiye’deki İstatistikî Bölge Birimleri (Düzey 1 ve Düzey 2).....	35
Tablo 3: Bölgesel Kişi Başı Gayri Safi Katma Değer (TL) – 2004-2008.....	37
Tablo 4: Bölgesel Gayri Safi Katma Değer Dikey Pay (%) – 2004-2008.....	37
Tablo 5: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Düzey1 Bölgeler, Yaş Grubuna Göre Nüfus – 2011 (Bin kişi).....	39
Tablo 6: Düzey 1’e Göre Nüfus Yoğunluğu (Kişi)	40
Tablo 7: ADNKS’ye göre Düzey 1 bölgelerinin aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı (2011).....	40
Tablo 8: Türkiye’de İstihdama İlişkin Göstergeler (2000-2011)	41
Tablo 9: Düzey 1 Bölgesine Göre İstihdama İlişkin Göstergeler (2011).....	42
Tablo 10: Gelire dayalı görelî yoksulluk sınırlarına göre bölgesel yoksul sayıları ve yoksulluk oranı - 2010.....	44
Tablo 11: Bölgeler İtibariyle İlk ve Ortaöğretim Okullaşma Oranları, 2011 (%)....	45
Tablo 12: Bölgeler İtibariyle Yüksekokul, Fakülte, Yüksek lisans ve Doktora Mezun Sayıları ve Nüfusa Oranları, 2011.....	46
Tablo 13: Bölgeler itibariyle hastane ve yatak sayıları, 2010.....	48
Tablo 14: Bölgeler İtibariyle Ölüm oranları ve Temel Ölümlülük Göstergeleri, 2011.....	48
Tablo 15: Hanehalkı Bütçe Anketine göre harcama gruplarının dağılımı (yatay %), 2008-2010.....	52
Tablo 16: Türkiye’deki İhracatçı Firma Sayıları ve İhracatın Bölgelere Göre Dağılımı (2007-2010).....	53
Tablo 17: Türkiye’deki ithalatçı firmaların ithalatın bölgelere göre dağılımı.....	54
Tablo 18: Düzey 1 Bölgeleri İtibariyle Kişi başına ihracat ve ithalat – 2010 (ABD Doları).....	55

Tablo 19: Kalkınma Ajanslarının Teklif Çağrısı Yöntemine Göre Proje Bilgileri ve Destek Miktarları.....	95
Tablo 20: Kalkınma Ajansları Teklif Çağrısı Destek Miktarları 2010-2011 (Bin TL).....	96
Tablo 21: Kalkınma Ajansları Doğrudan Faaliyet Destekleri ve Destek Miktarları..	97
Tablo 22: Doğrudan Faaliyet Destek Programları (2010).....	98
Tablo 23: Doğrudan Faaliyet Destek Programları (2011).....	99
Tablo 24: 2011 Yılı Uygulamaları (Bin TL) GÜdümlü Proje Desteği.....	100
Tablo 25: Kalkınma Ajansları Teknik Destek Programları ve Destek Miktarları...	103
Tablo 26: Teknik Destek Programları (2010).....	104
Tablo 27: Teknik Destek Programları (2011).....	105
Tablo 28: BAKA Yatırım Destek Ofisi Faaliyetleri.....	106
Tablo 29: Kalkınma Ajansı Gelirlerinin Merkezi - Yerel Dağılımı (Milyon TL)..	109
Tablo 30: Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Gelir Bütçesi Gerçekleşmeleri (TL).....	110
Tablo 31: Kalkınma Ajanslarının Ajans Bazında Gelirlerinin Gerçekleşme Oranları (Gerçekleşen/Bütçelenen) Tablosu (%).....	111
Tablo 32: Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Gider Hedef ve Gerçekleşmeleri (TL)...	112
Tablo 33: Kalkınma Ajanslarının Ajans Bazında Giderleri (Gerçekleşen/Bütçelenen) Gerçekleşme Durumu (%).....	114
Tablo 34: Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Merkezi Yönetim Bütçesi İçindeki Payı (Milyon TL).....	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kamu Ulaştırma Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı (1999-2010).....	49
Şekil 2: Enerji Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı (1999-2010).....	50
Şekil 3: Kamu Kesimi Ulaştırma İnşaat Harcamalarının Dağılımı (1998-2010).....	50
Şekil 4: Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Coğrafi Sınırları.....	76
Şekil 5: Kalkınma Ajansları Organizasyon Yapısı.....	79

KISALTMALAR DİZİNİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS:	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
APEC:	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR-GE:	Araştırma Ve Geliştirme
ASEAN:	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BKA:	Bölgesel Kalkınma Ajansı
BTC:	Belçikalı Kalkınma Ajansı
DAP:	Doğu Anadolu Projesi
DATAR:	Ülke Düzenleme ve Bölgesel Aksiyon Delegasyonu
DOKAP:	Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
EEIG:	Avrupa Ekonomik Çıkar Gruplandırması
ERDF:	European Regional Development Fund(Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu)
ESA:	Avrupa Hesaplar Sistemi
EUNIDA:	European Union Development Agency (Avrupa Birliği Kalkınma Ajansı)
EURADA:	The European Association Of Development Agencies (Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği)
GAP:	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSKD:	Gayri Safi Katma Değer
GSYH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IEDC:	Uluslararası Ekonomik Kalkınma Konseyi
KDV:	Katma Değer Vergisi
KİT:	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KÖY:	Kalkınmakta Öncelikli Yöre

KSS:	Küçük Sanayi Siteleri
NAFTA:	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NUTS:	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması
OSB:	Organize Sanayi Bölgeleri
ÖTV:	Özel Tüketim Vergisi
RDAs:	Regional Development Agency (Bölgesel Kalkınma Ajansı)
SSR:	Standart İstatistikî Bölge
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK:	Türk Dil Kurumu
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
YDO:	Yatırım Destek Ofisi
YHGP:	Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi
ZBK:	Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi

GİRİŞ

Ulus Devletlerin Bölgesel eşitsizlik sorunu geçmişten günümüze tüm dünyadaki ülkelerin çözmeye çalıştıkları en büyük problemlerden biri olarak karsımıza çıkmaktadır. Küreselleşme ve kapitalizmin derinleşmesiyle bu sorunların daha önemli bir hal aldığı görülmektedir. Kalkınma, sadece ülkedeki finans kaynaklarının gelişmesi, parasal kaynakların artması ve insanların maddi olanaklarının gelişmesiyle açıklanacak bir olgu olmadığı, insan odaklı olma özelliği ve toplumun refah düzeyinin artması ile sıkı bir ilişki içinde olması ile daha cazip ve ulaşılması gereken önemli bir hedef olarak görülmelidir.

Bu açıdan bakıldığında kalkınma, insanların daha huzurlu, daha bilinçli, daha demokratik, insani değerlere daha fazla önem veren ve dolayısıyla refah seviyesinin yükselmesiyle açıklanabilecek bir olgudur. Diğer bir bakış açısıyla kalkınmanın gerçekleşmesi, toplumun eğitim düzeyinin artması, sağlık göstergelerinin iyileşmesi, sosyal güvencelerin artması, alt yapı hizmetlerinin gelişmesi, istihdam ve yoksulluk oranlarının iyileşmesi, üretim ve tüketimde daha adil ve insancıl bir şekilde bölüşümün gerçekleşmesi gibi sosyal refahın artmasına yönelik gelişmelerle açıklamak gerekmektedir. Ayrıca bu gelişmelerin sadece ulusal veya uluslararası düzeyde değil bölgesel düzeyde de gerçekleşmesi oldukça önemli ve kalkınmanın daha anlamlı bir hale gelmesini sağlamaktadır.

Bu kapsamda Türkiye’de bölgeler arası kalkınmışlık farkları ve bu farkları ortadan kaldırmak için oluşturulan politikalar ve araçlar politikacıların, ekonomistlerin, yerel idarelerin ve devletin çeşitli kurumlarının en önemli çalışma alanlarından biridir. Türkiye’de bölgesel kalkınma konusunda birçok politika oluşturulmuştur. Bu çerçevede kalkınma ajanları, bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesinde etkin bir araç olarak kullanılan bir yöntem olarak karsımıza çıkmaktadır.

Bu çerçevede çalışma, BKA’ların oluşmasındaki teorik arka plan, devletin bu arka plana yönelik yaklaşımları, uygulamadaki mevcut durum ve BKA’ların çalışma sistemine ilişkin araştırma ve incelemeler neticesinde bir analiz yapmak amacıyla oluşturulmuştur. Çalışmanın temel hedefi ise BKA’ların proje ve faaliyet desteklerinin Türkiye’deki bölgesel eşitsizlikler ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinin incelenmesidir.

Bu amaca ve hedefe yönelik olarak çalışma üç bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümde çalışmanın diğer bölümlerine altyapı oluşturmak amacıyla, kalkınma, bölgesel kalkınma, bölgesel eşitsizlikler, bazı ülke uygulamaları ve BKA'ların önemi teorik temelde ele alınacaktır.

İkinci bölümde Türkiye'de bölgesel kalkınmaya ilişkin bölgesel eşitsizliklerin göstergelerle incelenmesi, cumhuriyetin kurulduğu dönemden itibaren günümüze kadar Türkiye'de bölgesel kalkınmaya ilişkin politikalar ve BKA'ların yapısal özelliklerine ilişkin mevcut durumun araştırılması irdelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Türkiye'de BKA'ların proje ve faaliyet desteklerine ilişkin verilerin analiz edilmesi, BKA'ların bütçe gerçekleştirmelerine ve kurumsal yapılarına ilişkin verilerin analiz edilmesi ve BKA'ların kalkınmadaki rolünün makro ekonomik göstergeler üzerindeki etkilerinin incelenmesi üzerinde durulacaktır. Nihai olarak tüm bu veriler ışığında bir değerlendirme yapılacak ve konu üzerinde bazı önerilerde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA VE AB'DE KALKINMA AJANSI UYGULAMALARI

1. KALKINMA, BÖLGESEL KALKINMA VE BÖLGESELEŞME

1.1. KALKINMA

Kalkınmayı, herkesin temel hak ve sağlık, adalet, güvenlik, istihdam ve eğitim hizmetlerine ve bilgi kaynaklarına kolayca ulaşabildiği, piyasa koşullarının âdil bir şekilde işlediği, katılımcı, cinsiyet dengeli, demokratik ve kültürel dönüşümlere açık, saydam/hesap verebilir yönetim yapılarına sahip, toplumsal anlamıyla tüm dezavantajlı grup ve tabakaların ortadan kalktığı, sorun çözme yeteneği gelişmiş, doğal kaynakları koruyan ve geliştiren, insanların geleceğe güvenle baktığı toplum ya da topluluklar yaratma eylemi şeklinde ifade edebiliriz (Işık ve Kılınç, 2011: 12).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Kalkınma” kavramı, “1. *Kalkınmak işi*, 2. *İyileşme, şifa bulma*” şeklinde ifade edilmiştir (TDK, 2013). Ekodialog Ekonomi Sözlüğü’nde ise kalkınma, “Ekonomik büyüme ülkenin üretim hacmindeki bir artıştır. Dolayısıyla ekonomik büyüme sadece sayısal bir kavram olarak ele alınmaktadır. Oysa ekonomik kalkınma, toplumun yaşam standartlarında üretilen malların kalitesinde veya üretim organizasyonunda iyileşmeler yaşanan bir ortamı ifade etmektedir.” şeklinde belirtilmiştir (Ekodialog, 2013).

Türkçede kalkınma, ilerleme (terakki), modernleşme, çağdaşlaşmanın eşanlamlısı olarak kullanılmakta ve kalkınma yerine genellikle gelişme kavramı da tercih edilmektedir. Kalkınmanın olumlu versiyonu daha çok kullanılmaktadır. Latin kökenli batı dillerinde “development/underdevelopment” ikilemi bizde “kalkınma/azgelişmişlik” şeklinde kullanılmaktadır (Başkaya, 2005: 25).

Kalkınma, insanın toplum içinde anlamlı ve üretken olması için kapasitesini güçlendirmesinin sonucu olmalı, ekonomik büyümenin meyvelerinin eşit dağılımını garanti etmelidir ve herkese toplumun çalışmalarına katılma şansı vermelidir (UNDP, 1996: 11). Kalkınmanın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal amaçları da bulunmaktadır. Eğitim, sağlık, sosyal sigortalar, organizasyon ve ulaşım gibi toplumun alt sistemleriyle uygun eşiklerin araştırılması gerekmektedir. Bu nedenle uygarlık süreci ile sıkı bir etkileşim içindedir (Chadwick 1987: 159).

1.2. BÖLGESEL KALKINMA

Bölgesel kalkınma, “ülke bütününde yer alan bölgelerin, katılımcılık ve ulusal sürdürülebilirliği temel ilke edinen, insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik ve toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesi yoluyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünü ve genel rekabet dengelerini bozmayan etkinlik ve refah kazandırıcı çabaların tümü” şeklinde tanımlanmaktadır. (Ildırar, 2004: 16, Işık ve Kılınç, 2011: 13).

Bölgesel kalkınma, bir bölgedeki gelir artışlarına ilaveten sosyo-ekonomik yapının değiştirilmesini de ifade etmektedir. Bölgesel kalkınma kavramı ulusal kalkınma kavramına göre daha farklı ve karmaşık ilişkiler ağını içermektedir. Genellikle girişimciliğin teşvik edilmesi, altyapının iyileştirilmesi, eğitim ya da çevre korunmasına ilişkin uygulamalar toplamının kalkınma ile sonuçlandığı varsayılmaktadır. Varsayımlar bölgenin ekonomik ve sosyal refahını iyileştirecek faaliyetleri işaret etmektedir. Dolayısıyla bölgesel kalkınma, bölgenin kendine ait kaynaklarının harekete geçirilmesi ve girişimciliğin teşvik edilmesiyle, bölgenin gelir ve istihdam düzeyinin artırılması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi olarak da tanımlanabilir (Uzay, 2005: 19-20).

Bölgesel kalkınma kuramını fakirlik çemberinin kırılması, bölge içi gelişme potansiyelinin harekete geçirilmesi, sermaye, bilgi, girişimcilik yeteneği gibi bölge dışı birikimlerin bölgeye ithali ve bunların itici birer güç şeklinde bölgeye çekilmesi olarak tanımlamak da mümkündür. Bölgesel kalkınma kuramı bölgelerin kalkınmasında rol alan etmenlerle bunların etkileşim sürecini iki açıdan değerlendirmektedir. Buna göre birincisinde bölge içinden, yani bir bölgenin kendi içindeki gelişmenin nedeni ve oluşumundan bahsedilirken; ikincisinde ise bölge dışından yani ekonomik gelişmenin mekân içindeki yayılımı üzerinde durulmaktadır (Ildırar, 2004: 6).

Gelişmiş ülkelerde konu, ağırlıklı olarak gelir dağılımında adaletsizliği ve kaynak israfını azaltmak amaçlarına yönelirken, daha çok az gelişmiş ülkeler açısından, kalkınmanın başlatılıp yayılacağı stratejik noktaların belirlenmesi ve bu noktalarda stratejik kamu yatırımlarının yapılmasını hedeflemektedir. Bu anlamda

bölgesel kalkınma, bölge itibarıyla “fakirliğin kısır çemberi”¹ nin kırılması, bölge içi gelişme potansiyelinin harekete geçirilmesi, bölge dışı birikimlerin (sermaye, bilgi, teşebbüs kabiliyeti gibi) bölgeye ithali ve bunların itici birer güç olarak bölgeye çekilmesidir. Bir başka ifade ile bölgesel kalkınma, “sanayileşmenin belli bölgelerde toplanması sonucu ortaya çıkan eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla, geri kalmış bölgelerin sanayileştirilerek ülke içinde adil bir refah dağılımının sağlanması” çabasını ifade eder (Kaya, 2009: 24).

Yerel ekonomik kalkınma anlayışının geliştirilmesinde bilginin yayılması ve ortak öğrenmenin kalkınmadaki yeri önemli bir yer tutar. Bir bölgedeki işletmelerin kendilerini değişime adapte etmelerinin en etkin yolu, gerek coğrafi yakınlıklarının avantajını kullanarak, gerek kendilerine özgü üretim yöntemlerini geliştirmeleridir. Yerel ekonomik kalkınma anlayışı, bölgesel olarak kümelenmiş, esnek üretim faktörlerine sahip yerel KOBİ’lerin birbirleriyle etkileşimi, bu etkileşimden doğan yenilikçi bir alan ve bu sistemi yönetecek bir kurumsal sistemini temel almaktadır (Çakmak, 2006: 52–53).

Bölge kalkınması ile ülke kalkınması arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bir ülkeyi oluşturan bölgelerin kalkınması demek, o ülkenin de kalkınması anlamına gelmektedir. Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması ve gelir dağılımında sosyal adaletin gerçekleşmesi bölgesel kalkınmanın en önemli amacıdır.

1.3. BÖLGE VE BÖLGESELLEŞME İLİŞKİSİ

Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın (BKA) kalkınma, bölgeselleşme ve bölgeler arası eşitsizlik ve farklılıklarla yakın ilişki içinde olduğu ve temel çıkış noktası olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu kavramların açıklanması konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Bölge kavramı Latince “*regio: çevre alan*” anlamına gelmekte, fakat, coğrafi, ekonomik, kültürel, etnik, kentsel ve yönetsel ölçütler kullanılmaktadır

¹ Fakirlik kısır çemberi (yoksulluk kısır döngüsü): Başlangıçta düşük gelir, düşük tasarruf ve düşük yatırım düzeyindeki bir az gelişmiş ülkenin tüm çabalarına karşın süreç içerisinde yine benzer bir düşük gelir, düşük tasarruf, düşük yatırım ve düşük gelir düzeyinde kalacağını ileri süren ve R. Nurkse tarafından geliştirilen az gelişmişliği açıklamaya yönelik kuram (BSTS / İktisat Terimleri Sözlüğü)

(Apan, 2004: 39). Örneğin devletle topluluğu bağlamında bölge, bir kıtayı ya da birden çok devleti kapsayabilir; ya da devlet bağlamında bir alt düzeyi ifade edebilir. “Bölgeler Avrupa”sında ise, bir yandan üye devletlerin yer aldığı, öte yandan da birden çok yerel alanı kapsayan birimleri ifade etmektedir. Ayrıca son yıllarda aynı çıkarları güden, coğrafi, siyasal ve ekonomik yakınlık içindeki devletlerin oluşturdukları birlikler de bölge olarak da ifade edilmektedir (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006: 82).

Küreselleşme süreci içinde yaşanan ekonomik ve ekolojik zorlamalar bölgeselleşme eğilimlerini artırmaktadır (Apan, 2004: 40). Bölge kavramını geleneksel ve küresel bir yaklaşım ile de açıklamak mümkündür. Son onlu yıllarda yaşanan küreselleşme ve bölgeselleşme, post-fordist üretime² geçiş, postmodernizm, bilginin yükselen değeri, vb. ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik değişimler geleneksel bölge kavramını da tartışılır kılmıştır.

Bu anlamda geleneksel bölge; *“Yan yana gelmiş yerel birimlerin mekansal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde, sınırları çizilmiş bir birim”*i ifade ederken, küresel anlayışta, *“ilişki ağı ile belirlenen, mekansal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken birim”* olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000b: 7).

Diğer taraftan bölge kavramını planlama amaçlı olarak da tanımlayabiliriz. Buna göre bölge; *“kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulus yönetsel birim sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik-katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birimi”* olarak tanımlanabilir (DPT, 2000b: 8).

Bölge, inceleme konusu ve nesnesi bakımından yapay bir kavramdır. Söz konusu yapaylık, farklı disiplinlerin inceleme konusunu belirlerken ortaya konulan ölçütlerden başlar. Konulan ölçütlere göre de tanımlar farklılaşır. Bir başka deyişle, bölge kavramının bölge(sel)liğini net bir biçimde tanımlamak gerekir.

Bölge bir yerel yönetim birimi, bir tür mülki yönetim, seçilmiş bir meclise sahip bir birim, özerk bir ajans, kimi zaman da sektörel-işlevsel faaliyet gösteren bir

² Post-fordist üretim: Üretimde çeşitliliğin artması, az sayıda ancak çok seçenek sunulmaya başlanmasına yönelik endüstriyel yapılanma, post-fordizm.

yapı olabilmektedir. Bölgeler, aynı zamanda, bir kimliğin de temsilcisi olabilmektedirler. İskoçya, Galler, İspanya'daki Katalan Bölgesi, Belçika'daki Flaman Bölgesi bunların en tipik örnekleridir (Çiner, 2010: 172).

Bölge kavramı ile yakın ilişkili olarak iki önemli kavram vardır. Bunlardan ilki, bölge olma eğilimi anlamındaki *bölgeselleşme*, diğeri daha siyasal ve ideolojik anlamlı *bölgecilik* kavramlarıdır.

Bölgesel bütünleşme veya diğeri adıyla bölgesel entegrasyon olarak ifade edebileceğimiz bölgeselleşme kavramı, daha çok politik ve ekonomik bütünleşmenin aracı olarak kullanılmaktadır. Ulusal nitelikli bölgeselleşme anlayışı ise, aslında, küresel pazara ve bölgesel bütünleşmeye eklemlendiği ölçüde dikkate alınmaktadır. Ulusal düzeyde asıl istenen yerel ve bölgesel olan ulusal hedeflerin, küresel ve uluslar arası bölgesel beklentilere yanıt vermesidir (Koçak, 2009: 137).

Bu anlamda bölgeselleşme, ulusüstü bölgeselleşme ve ulusaltı bölgeselleşme şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ulusüstü bölgeselleşmeye Kuzey Amerika'da NAFTA, Avrupa'da Avrupa Birliği, Uzak Doğu'da APEC ve ASEAN örnek olarak gösterilebilir. Ulusaltı bölgeselleşmeye ise BKA'lar güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Diğeri taraftan siyasal bir içerik barındıran bölgecilik ise, ortak etnik, kültürel ve tarihsel özelliklere sahip bir bölge ve bu bölgede yaşayan nüfusun, merkezi yönetimin egemenliğine karşı bağımsızlık çabalarını ifade eder. Ancak bu tanımlamanın, bölgeciliğin bütün boyutlarını ifade etmez. Çünkü uzun süre bir parçalanma ilkesi olarak görülen bölgecilik, bugün giderek artan şekilde, büyük bir toplulukta kendi kendine yeterli ünitelerin bütünleşme ilkesi olarak da anlaşılmaktadır. Bölgecilik, özellikle son 20 yılda gitgide bölgesel kurumların özerkliğini amaçlayan "politik bölgecilik" anlamı kazanmaktadır (Özel, 2003: 106).

1.4. KÜRESEL REKABET, BÖLGESEL KALKINMA VE PLANLAMA İLİŞKİSİ

Küreselleşme, uluslararası ilişkilerdeki aktörlerde büyük değişikliklere neden olmuştur. Bu aktörlerden birisi de küresel rekabettir. Küresel rekabette avantaj elde etmek, farklılaşmak, yatırımcılar için en cazip koşulları sunmak gibi unsurların

önemi artmış ve bu gibi unsurları tesis etmek bölgeler açısından adeta bir zorunluluk olarak algılanmıştır.

Küreselleşmenin getirdiği etkilerle rekabet avantajı getirebilecek yatırımların ön plana çıkarılmak istendiği ve eğitim, yenilik ve haberleşmenin önem kazandığı bir süreç yaşanmaktadır (Özer, 2008:391).

Küreselleşme bölgesel politikalarda yeni bir paradigma arayışına yol açmış ve sonuçta bölgelerin rekabet gücünü arttırmaya odaklanan yeni bir paradigma geliştirilmiştir. Bugün bir çok ülkede bölgelerin gelişmişlik farklılıkları göz önünde bulundurularak hazırlanan farklı bölgesel politikalar ile bölgelerin rekabet gücü artırılmaya çalışılmaktadır (Kumral, 2008: 12).

Bölge sosyo-ekonomisinin değiştirilmesi düşüncesi zamanla mekan organizasyonu anlayışının gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Coğrafyada mekan organizasyonu anlayışı ise bölgesel kalkınma ve bölge planlaması ile son derece ilişkili ve iç-içe kavramlardır. Günlük yaşamda da birlikte uygulama alanı bulmaktadırlar. Bu nedenledir ki; belli bir bölgenin ekonomik kalkınması ele alınırken yörenin bölgesel coğrafi özellikleri ve bununla ilişki kurularak bölgesel planlamasının nasıl yapılması gerektiği dikkatle irdelenmesi gerekmektedir (Arslan, 2005: 277).

Ekonomik coğrafya ile kalkınma arasındaki ilişkiyi şu şekilde ayırarak belirginleştirmek mümkündür: a-) Ilıman bölgelere göre tropikal bölgeler kalkınma açısından daha geri kalmıştır. b-) Hinterlant alanlara kıyasla kıyı bölgeleri ile kıyılara nehir yolları ile bağlantılı olan bölgeler kalkınma için oldukça avantajlı yerlerdir. c-) Kıta içlerinde yer alan ülkeler denizlere erişememe nedeniyle daha dezavantajlı konumdadır.d-) Kıyı bölgelerindeki yüksek nüfus yoğunluğu içsel, bölgesel ve uluslar arası ticarete erişim açısından ekonomik kalkınma için uygun koşullar sağlar. e-) Günümüzde nüfus artışı ile bir ülkenin ekonomik büyüme potansiyeli arasında negatif bir ilişki vardır (Arslan, 2005: 278).

Diğer taraftan doğal kaynak, nitelikli insan gücü, teknoloji ve bilgi üretimi/kullanımı, sosyal-fiziksel-ekonomik altyapı, vb. çeşitli kaynakların dengeli dağılmaması, toplumun tarihsel, fiziksel, yapısal ve örgütsel özelliklerindeki farklılıklar dünyada, ülkesel mekanlarda problem ve potansiyel alanların oluşmasına neden olmaktadır. Bölgesel planlama ise, dünyada bu tür alanların ekonomik,

toplumsal ve fiziksel bütünleşmesinde yararlanılan bir araçtır. Yani bölge planlamanın ana teması bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesidir. Bölge planı ve stratejileri, Ülke düzenleme stratejileri çerçevesinde ulusal önceliklerin ve politikaların, yerel ölçekteki gereksinimlere yanıt verecek biçimde, yereldeki fiziksel ifadesini somutlaştıran önemli bir ara yüzdür (DPT, 2000b: 10).

Planlama yalnızca bir mekanın koordinasyonu değil, karşılaşılan ya da ileride ortaya çıkabilecek problemlere çözüm yolları getirmek için bilimsel bir araştırma tekniği ile varılan sonuçların değerlendirilmesi ve uygulama olanaklarının önerilmesidir. Bölge planlamanın değişik yöntemleri vardır. Bunların birincisi, ‘gözleme dayanan yöntemlerdir’ . Veri ve bulguların istatistiki tasnifi ile uygulanması olanaklı hale gelir. İkincisi ise ‘matematiksel yöntemler’ olup polarize bölgelerin hareketlilik sınırını açıklayan ve çekim kanununa dayanan yöntemlerdir. Bu yöntem genellikle bölgeye ilişkin değişik göstergelerin bir arada değerlendirildiği matris cebirini kullanır (Arslan, 2005: 279).

Bölge planlamanın başarılı sonuçlar meydana getirebilmesi, ulusal planlama sürecinde belirlenen sektörel hedefler ve ilgili politikaların diğer plan kademelerinde oluşturulacak/izlenecek politikalar üzerindeki etkilerine bağlıdır. Ülke düzenleme ve planlaması ile ülkenin geleceğe yönelik vizyonu ve gelişme stratejileri çerçevesinde, ulusal “öngörü” hedeflerine erişmek için etkinliklerin en uygun dağılımını sağlamaktır (DPT, 2000b: 10).

1.4.1. Bölgeselleşme Nedenleri

Uluslararası politik tartışmalar son yıllarda küresel boyutlardan daha çok bölgeselleşme üzerine odaklanmaktadır. İktisatçılar, küreselleşmenin küresel refahı artırdığı kanaatinde oldukları için daha büyük uluslararası uzmanlaşma sayesinde etkin verimliliklerin olasılıklarını artırdığını düşünmektedirler. Bunu etkileyen bir faktör olarak uluslararası pazarlara daha serbest bir şekilde rekabet ortamının sağlanmasıdır. Ancak iktisatçılar bölgeselleşmeyi iyi veya kötü olma kabiliyeti olarak görmektedirler. Bu dururumu belirleyen etken ise kanun koyucuların kararlardır. Bu nedenle çok taraflı ticaret anlaşmalarını kapsayan Uruguay Raund, NAFTA, ASEAN, AFTA ve diğer anlaşmalar da bölgeselleşme konusuna odaklanmışlardır (Oman, 1996: 29).

Bölgesel eşitsizliklerin artmasının küresel bir sorun haline gelmesiyle bu eşitsizliklerin nedenlerinin araştırılmasına olan ilgiyi artırmıştır.

Bölgeselleşmenin nedenlerini

- ekonomik nedenler,
- politik nedenler,
- kültürel-dilsel nedenler ve
- coğrafi nedenler olmak üzere dört başlık altında toplayabiliriz.

Ülke içinde bölgeler arası ekonomik büyümenin orantısızlığı, bölgeselleşmenin en önemli itici gücüdür. Gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerin merkezi yönetimden istemlerinin taban tabana zıtlığı, pek çok kez değişik ekonomik planlama ve politikaları gerektirmektedir. Bu konuda temel sorun, ekonomik büyümenin ürünlerinin ülke düzeyinde en iyi dağılımının gerçekleştirilmesidir (Özel, 2003: 112).

Bölgeler arası ekonomik dengesizliklerin ortadan kaldırılması için çeşitli plan ve programların yapıldığı görülmektedir. Özellikle AB'ye yeni katılan üyelerin ve aday ülkelerin bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldıracak kurumsal yeniden yapılanma konusunda zengin bir uygulamaya sahip oldukları söylenebilir (Arslan, 2010a: 15).

Merkezi devlet yapısının, politik bir yetersizlik durumu ile karşı karşıya kalması politik açıdan bölgeselleşmenin temel nedenini oluşturmaktadır. Merkezi devlette görülen tıkanma ve etkisizleşme olgusu, politik iktidarın kullanımına daha geniş katılımı gerektiren bir özerklik prensibini doğurmaktadır (Özel, 2003: 112). Belçika'da bölgeselleşmeye baktığımızda federatif bir yapılanma ile sonuçlandığı görülmektedir. Böyle bir durum yerel güçlerin ulusal planlamaya daha etkin müdahalelerini mümkün kılmakta ve bu da bölgeselleşmeye neden olmaktadır (Arslan, 2010a: 16).

Kültürel ve dilsel nedenler, kimi ülkelerde bölgeselleşmenin ağırlıklı nedenleri arasında bulunmaktadır. Belçika'nın Valon, Flaman, Alman Kültürel Topluluğu, İspanya'nın Bask ve Katalonya Özerk Topluluğu gibi (Özel, 2003: 113).

Diğer taraftan coğrafi koşulların da bölgeselleşmeye neden olduğu görülmektedir. İklim, yeraltı zenginlikleri, doğal koşullar, taşıma ve haberleşme gibi

coğrafi etmenler olumlu ya da olumsuz yönlerde gelişmeyi etkilemektedirler. Coğrafi koşullar bazen kalkınmayı frenleyici, bazen de engelleyici bir rol oynamaktadırlar. Sahip oldukları iklim koşulları yönüyle karşılaştırıldıklarında, endüstrileşmiş ülkelerin dört mevsimi de yaşayan bir iklim kuşağında buldukları, geri kalmış ülkelerin ise çok sıcak ya da çok soğuk iklim kuşağında buldukları görülecektir. Doğal kaynaklar yönüyle de tropikal bölgeler, ılıman bölgelere oranla daha fakirdirler. İlıman bölgelerde doğal kaynakların çeşitli olması, gelişme için daha elverişli, bir durum yaratmaktadır. Ayrıca iklimin insanların çalışma gücüne de doğrudan etki ettiği bilinmektedir. Aşırı, sıcak iklim, insanları gevşekliğe itmekte, verimliliklerini düşürmektedir. Çalışmak için en uygun olanı ise ılıman iklimdir (Yılmaz, 2001: 5).

1.4.2. Bölgesel Eşitsizlikler Ve Farklılıklar

Bölgesel dengesizlik, aynı ülkenin farklı yerlerinde görülen her türlü eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli ülkeler arasında gelişme farklılıkları olduğu gibi, bir ülkenin bölgeleri arasında da coğrafi, iktisadi, sosyal ve kültürel bakımlardan da farklılıklar olabilir. Bölgelerarası dengesizlikler gelişmiş ülkelerde giderek azalırken, gelişmekte olan ülkelerde artmaktadır (Tutar ve Demiral, 2007: 66).

Bölgelerarası eşitsizlikler ve farklılıklar dünyanın hemen her ülkesinde görülmektedir. Ülkeler de, bölgelerarası dengesizliklerini gidermek, dengeli kalkınmayı sağlayabilmek ve yatırımların geri kalmış bölgelere yönlendirilmesi için teşvik gibi birçok yönteme başvurmuştur. Ancak, günümüzde kalkınmayı sağlamada başvurulan yöntemlerde hâkim olan temel felsefede değişimler yaşanmıştır. Bu bağlamda bugün için kalkınma, merkezin tam anlamıyla güdümünde “siyasi erkin tanımladığı şekilde, bürokratlardan halka, yukarıdan aşağıya” gerçekleşen süreçler olmaktan çıkmıştır. Yerel ve bölgesel potansiyelin ortaya çıkarılmasını ve bu potansiyele göre bir bölgesel kalkınma stratejisi geliştirilmesini hedefleyen “halktan başlayan, aşağıdan yukarıya” bir biçim almıştır (Özer, 2008: 397).

Bölgesel kalkınmada eşitsizlikleri ve farklılıkları gidermek için yatırım kararlarının çeşitli araçlar ve kurumlar kullanılarak etkilenmesi gerekmektedir. Türkiye’de bölgesel kalkınma için kullanılan en yaygın araç, sektörlere ve yörelere göre farklılaştırılmış bir teşvik sistemidir. Bu sistem illerin gelişmişlik düzeylerine

göre farklı oranlarda uygulanmaktadır. Türkiye’de teşvikler dışında kullanılan temel araç, kamu yatırımlarıdır. Kamu hizmetlerine ve altyapıya yapılan yatırımların ekonomik kalkınma açısından etkin bir araç olduğu gözlenmiştir. Ancak başlangıçta etkin bir araç olarak kullanılan kamu yatırımları, son dönemlerde hem azalmış hem de etkinliğini kaybetmiştir. Sanayinin yer seçimi kararlarını etkilemek ve dolaylı olarak bölgesel kalkınmayı desteklemek için ülkemizde kullanılan bir başka araç organize sanayi bölgeleri (OSB) ve küçük sanayi sitelerinin (KSS) kurulmasının desteklenmesidir. Ancak uluslararası karşılaştırmalar Türkiye’de bu aracın yaygın ve etkin olarak kullanılmadığını göstermektedir (Arslan, 2005: 291).

Günümüzün gelişmiş toplumlarında, genel büyüme oranı ve ortalama gelir düzeyi kalkınmışlığın tek göstergesi olarak görülmemektedir. Artık bu gelirin nasıl bir yapıda, hangi kesimlerin katkısıyla üretildiği ve kesimler arasında ve mekanda nasıl dağıldığı da gelişmişlik göstergeleri arasında zikredilmektedir. Ayrıca, büyümenin ve gelişmenin sürdürülebilirliği bu hususları dikkate alan bir yönetim ve üretim yapısının varlığıyla doğru orantılı görülmektedir. Dengeli dağılımı dikkate almayan yönetim anlayışı ve politikaları, sadece sosyal adaletten uzaklaşmış olmamakta, aynı zamanda istikrarı temin etmekte de zorlanmakta ve sürdürülebilir bir gelişme performansı yakalayamamaktadır (TBMM, 2006a: 13).

Bu nedenle bölgesel eşitsizlikleri ve farklılıkları en düşük seviyeye çekebilmenin bir çözüm aracı olarak BKA’lar Dünyada ve Türkiye’de önemli bir araştırma ve uygulama alanı teşkil etmektedir.

2. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI, ETKİLERİ VE BAZI ÜLKE UYGULAMALARI

Değişen üretim sistemleri ve bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde küresel pazarda rekabet edebilecek esnek, tecrübe aktarımına ve işbirliğine dayalı ekonomilerin oluşabileceği en uygun ölçeğin bölge olduğu anlaşılmış, kalkınma ajansları da bu ölçekte işbirliği ve etkileşimin sağlanmasında en önemli araçlardan birisi haline gelmiştir.

Kalkınma ajansları, merkezi ve yerel yönetimlerin finansman sağladığı, çalışma alanı merkezi yönetimin ve yerel hükümetlerin dışında olan kuruluşlardır.

Ajanslar, sektörel ve bölgesel kalkınma hedeflerini ortaya koymakta ve bunların geliştirilmesine yönelik kaynakları ve çözümleri saptamakta ve bu çözümlere yönelik geliştirilecek projeleri desteklemektedir (Sakal, 2010: 159).

BKA'lar, merkezi ve yerel hükümetin bölgesel ekonomik kalkınmayı sağlamak üzere temel yönlendirici çalışmaları dışında, bulunduğu bölgeyi temel alan, bölgesel aktörler tarafından finanse edilen kurumlardır (Frust and Kipler, 1995: 287).

Kalkınma ajanslarının amacı, gerek kalkınmanın ülke genelinde dengeli dağılımını sağlamak, gerekse bölgelerin potansiyelinin harekete geçirilmesi suretiyle ulusal ve küresel ölçekte rekabet güçlerinin artırılmasına öncülük etmek şeklinde ifade edilebilir.

Genelde özerk kurumlar olarak çalışan BKA'lar, kurucularına ya da faaliyetlerine göre sınıflandırılabilirler.

Kurucularına göre:

- Merkezi hükümetler tarafından kurulan BKA(hedefleri için gereken kaynaklara ulaşabilme avantajları vardır),
- Yerel yönetimler tarafından kurulan BKA(yerel gerçeklere yakındırlar, ancak bürokratik kanallara bağımlılıkları uygulama güçlerini azaltmaktadır),
- Yerel ve merkezi hükümet tarafından kurulan BKA(daha hızlı karar alabilirler ve politik tavırlara daha az bağımlıdırlar),
- Kamu/özel ortaklıklarıyla kurulmuş BKA(yöntemler ve hedefler olarak, kamu ve özel görüşleri birleştirme özelliğine sahiptirler).

Faaliyetlerine göre:

- Stratejik BKA: Hedefleri genellikle bilgi bankalarının oluşturulması, genel ve sektörel sosyal ve ekonomik alanlarda araştırmalar, bölgenin ulusal ve uluslar arası arenada desteklenmesi, Küçük ve Orta Büyüklükteki işletmelere destek bilgi sağlama, mevcut girişim potansiyelini ortaya çıkarma gibi çalışmaları vardır.
- Genel Operasyonel BKA: Ana hedefleri sektörler arası gelişme projelerinin oluşturulması, desteklenmesi ve yönetilmesidir. Stratejik BKA işlevlerini dikkate almaktadır.

- Sektörel Operasyonel BKA: Özel bir sektörü veya bir bölgenin belirli bir faaliyetini veya belirli bir yerin belirli projelerini desteklemek için kurulurlar.
- Dış yatırım çekmek için kurulan BKA'lardır (Taş vd., 2010: 363).

2.1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Küreselleşme süreciyle birlikte bölgeler giderek ön plana çıkan aktörler olmuş ve bölgesel/kurumsal yapılanmalar olan BKA'lar küresel rekabetin bir aktörü konumuna gelmiştir. Bu süreç Türkiye açısından da güncelliğini ve yenilikçi yönünü korumaya devam etmektedir.

Küreselleşmenin de etkisiyle günümüzde bilgi, bilgi teknolojileri, küresel-ulusal-bölgesel-yerel düzeydeki işbirliği faaliyetleri ve geniş katımlı BKA modelleri ağırlık kazanmaktadır. Ajanslar bilgiyi üretme, bilgiye ulaşma, bölgelerinin tanıtımını yapma, geniş katılım ve işbirliği ortamının odağı olma yönünde bir değişim göstermektedir (Özer, 2008: 391).

Küresel rekabet süreci, karşılaştırmalı üstünlükler temelinde, yerel ve bölgesel uzmanlaşma sürecini de hızlandırmaktadır. Yerel girişimcilik, yerel kaynakların harekete geçirilmesi, bilgi ve beceri birikimi ve diğer yerel potansiyellere de bağımlı olarak, belirli sektörlerde uzmanlaşabilen yöreler, dünya ekonomisi içerisinde karşılaştırmalı üstünlük elde edebilmekte ve bu sayede ülke ortalamasından daha fazla büyüme ve gelişme şansı bulurken, ülkenin genel büyümesine, refah ve istikrarına da daha fazla katkı sağlayabilmektedir. Mevcut şartlar altında, ülkeler arası rekabetin artık kentler ve bölgeler arası rekabete dönüştüğü gözlenmektedir. Bölge ekonomilerinin, yeni ulusal ve yerel rekabet koşullarına ayak uydurma yeteneğini geliştirmek ve bunun için gerekli her türlü altyapıyı hazırlayabilmek için ise, çabuk karar alıp uygulayabilen, esnek ve dinamik yeni kurumsal yapılara ihtiyaç bulunmaktadır (TBMM, 2006a: 16).

BKA'lar, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları çizilmiş bir bölgenin ekonomik ve sosyal koşullarını geliştirmek amacıyla dünyada 1930'lu yıllardan itibaren kurulmuşlardır. Bu konudaki ilk örnek, ABD'de 1933 yılında görülmüştür. Önemli bir kısmı Avrupa'da olmak üzere, pek çok kalkınma ajansı bulunmaktadır. Farklı ülkelerde kurulmuş olan bölgesel kalkınma ajanslarının

bulunma nedenleri; “*Bölgesel stratejilerin uygulanması, yerel ve bölgesel girişimciliği destekleme, altyapı hizmetlerinin sunulmasına yardımcı olma ve özel sektörün yakın geleceği açısından yerelbölgesel çözümler araştırmak ve bölgesel talepleri karşılayacak yeni ürün ve hizmet üretimi için parasal garantiler ve çözümler aramak*” biçiminde ifade edilebilmektedir (Tekin, 2011: 41).

Ulus devlet yapılanmasında, kamu hizmetlerinin ülke düzeyinde planlanması ve eşgüdümlemesine yönelik genel ya da özel amaçlı olarak oluşturulan bölgesel düzeydeki örgütlenmeler, merkezi planlama ve ulusal kalkınmanın bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde geliştirilen yerelleşme ve bölgeselleşme politikaları, ulus devletin düzenlemeleri çerçevesinde, yetki-kaynak-sorumluluk aktarma yoluyla ulus altı birimleri güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda kurgulanan bölge planları da ülke düzeyinde eşitliği, bütünlüğü sağlamaya yönelik araçlar olarak kabul edilmektedir (Karasu, 2009a: 3).

Bu çerçevede BKA’ların yerelleşmeyi mi yoksa merkezileşmeyi mi amaçladığına yönelik çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Ancak bütün bölgeselleşme uygulamalarının merkezileşme sonucunu doğurduğu söylenmesi mümkündür. Bunu değerlendirmek için bölgelerin hangi kurumun yetki ve sorumluluklarını üstlendiğine de bakılabilir. Bölge kalkınma ajansları büyük ölçüde başta il düzeyindekiler olmak üzere yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarını üstlendiği görülmektedir. Bu açıdan bölge kalkınma ajansları ile yerelden bölgeye doğru bir yetki kayması söz konusudur (Karasu, 2009b: 28).

AB, IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar da ülkeler için kalkınma stratejilerinde ‘yerellik’ ilkesi üzerinde durmaktadırlar. Nitekim AB tarafından yerel kalkınmanın desteklenmesine yönelik olarak uygulanan programlar, şu şekilde sıralanan temel hedeflerin gerçekleştirilmesini öngörmektedir:

- a) Küçük ölçekli işletmelere altyapı desteği,
- b) Yerel ekonomik dokunun ayrılmaz bir parçası olan küçük firmaların kurulması ve korunması için yardım,
- c) Küçük işletmelerde araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin geliştirilmesi ve bu işletmeler arasında işbirliği şebekelerinin kurulmasının teşvik edilmesi,

d) Yerel tarihsel mirası içeren yerleşim alanları ve sanayi tesislerinin dönüştürülerek turizm kaynaklarının geliştirilmesi,

e) Yöreye özgü besinlerin ve el yapımı ürünlerin tanıtımı dahil olmak üzere, yerel tarım ve balıkçılık kaynaklarının geliştirilmesi,

f) Yerel istihdam geliştirme inisiyatiflerinin desteklenmesi. Bu yerelleşme anlayışı ülkeleri bölgesel kalkınmada yerel aktörlere, yani BKA'lara yönelmiştir (Tutar ve Demiral, 2007: 68).

BKA'lar, artan rekabet ve küreselleşme karşısında avantajlı konum kazanmayı amaçlayan düşüncenin kurumsal çıkış noktalarından biridir. BKA'ların esas görevinin ekonomik açıdan rekabet edebilirliği sağlamak olduğu söylenebilir. Özellikle Avrupa Birliği bünyesinde geniş rekabet ve pazar arayışlarında BKA'lar dikkati çekmektedir. Rekabete dayanan bir iş çevresinin oluşturulması bu bağlamda BKA'ların hedefleri arasında görülmektedir.

BKA'lar farklı ülkelerde değişik yapılarda örgütlenseler de, ulaşmayı hedefledikleri nokta birbirine yakındır. Bölgenin yeni yatırımların odak noktası olması, tanıtımının yapılması ve bölgeyle ilgili yatırımcılara ulaşım, altyapı, işgücü vb. konularda bilgi sağlamak ve rehberlik etmekle görevli olan BKA'ları için işbirliği geliştirebilme kapasitesi ve bölgenin girişimcilik altyapısının sağlanması amaçları benzeşmektedir (Özer, 2008: 395).

2.2. BAZI AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE BÖLGESEL KALKINMA AJANSI UYGULAMALARI

AB genelinde BKA'lar yönetim, politika ve ekonomik kalkınma yönleriyle Avrupa'da aşağıdan yukarıya doğru bölgesel bağlamda bir çeşitlilik içinde ve uzun vadeli daha net bir çerçeve içinde bölgesel bir politika izlemektedir. Hatta daha kapsamlı araştırmalar ve derinlemesine olay çalışmaları yoluyla etkinliği derinleştirilebilir. Ancak yine de iyi sonuçlar elde etmek için etkin kurumlar olduğu söylenebilir.

BKA'ların önemli bir özelliği ise aşağıdan yukarıya doğru bölgesel politika geliştirmesi ve çok düzeyli bir yönetim modeli olmasıdır. Kurumsal bir bakış

açısıyla baktığımızda, kamu kurumlarının dışında yarı özerk kuruluşlar olarak varlıklarını sürdürmeleri piyasa koşullarına uygunluk ilkesini güçlendirmiştir.

Stratejileri açısından, bölgesel kalkınma hedefleri artık iyice Lizbon tarzı rekabet odaklı söyleme dayanmakta ve özel firmalar aracılığıyla önemi büyümektedir. Bölgesel politika tedbirleriyle firmalar ve kamu kurumları arasındaki bilgiye dayalı ilişkiler gözle görülür bir şekilde bir ağ geliştirme boyutu kazanmıştır. Bu bağlamda Avrupa'da BKA'lar istihdam politikaları da geliştirmekte ve bilgiye dayalı bir organizasyon yapısı bulunmaktadır (Halkier, 2011: 7-8)

Avrupa'da bugün için bölgesel gelişmenin yeni motorları, farklı yapı ve statüde yaygın kurumlar olan, kalkınma ajanslarıdır. Bu ajansların asli rolü AB fonlarını da kullanarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmaktır. Bu gelişme ülke içi ve dışı çok yönlü bir etkileşim sürecini gerektirmekte ve merkezden yönlendirilen, sadece içe dönük modeller başarılı olamamaktadır. Dolayısıyla bu ajanslar; yapıları itibariyle yerel aktörlerin katıldığı, planlama ve uygulama safhalarında sürekli aktif, sahiplenen, araştırma ve proje üretme kapasitesi gelişmiş, kurumsallaşmış, çabuk karar alıp uygulayabilen, esnek ve dinamik kurumlardır (Karakılıçık ve Sarıgül, 2010: 394).

Kalkınma Ajansları yıllardır ekonomik durum ya da siyasi tercihlerini bağımsız bir şekilde tüm Avrupa ülkelerinde uygulayabilmektedir. Ama tabii ki ekonomik gelişme rolleri ile siyasi programlar arasında bazı ifade farklılıkları bulunmaktadır. Kalkınma ajansları için tek bir Avrupa modeli yoktur.

Bölgesel ihtiyaçlar, piyasa ve kamu ekonomisi, idari kaynaklar ve organizasyon çerçevesinde ekonomik gelişmedeki sürekli değişim bağlı olarak zaman içinde değişebilir. BKA'ların rolü sosyal ve ekonomik piyasada etkin olduğu için değişiklikler hakkında çok duyarlı olmak zorundadır.

Kamu destekleri ve bölgesel altyapı sağlayarak ihmal edilmiş (kentsel veya kırsal) alanlara ve işletmelere (büyük veya daha küçük) temel ihtiyacının karşılanması ve Bölge için yeni bir geleceği şekillendirmek hedefleniyor. Burada amaç, bölgedeki girişimcilik kültürünün uyarılması ile bölgede yenilik getirmektir.

BKA'ların çalışma alanları finans mühendisliği, yan ürünlerin üretilmesi, üniversite ve KOBİ'ler arasındaki ilişkiler, acente ağları, teknoloji ve ekonomik zeka,

teknoloji transferi, insana yatırım, kümeler arasındaki ilişkiler vb. şeklinde ifade edilebilir (Saublens, 2012:1-2).

Avrupa Birliği, Kalkınma Ajansı uygulamasını temel konularından biri olarak kabul etmektedir. Avrupa Birliği'nin aday ve üye ülkelere bölgesel politika açısından önerdiği model BKA'lardır. Günümüzde Avrupa ülkeleri açısından ekonomik özerkleşme ve yatırımların bölgelere çekilmesi çabalarının dikkat çektiği görülmektedir. Bunun sonucu olarak, rekabet tüm faaliyetlerin odak noktası haline gelmiştir. Avrupa Birliği'nin de kalkınma anlayışında bölgesel rekabet gücüne dayalı bir anlayışı benimsediği ifade edilmektedir (Özer, 2008: 397).

AB, ulusal kalkınma düzeylerinin yanı sıra, üye ülkelerdeki bölgesel kalkınma politikalarına da oldukça önem vermektedir. Bu nedenle, üye ülkelerde bölgesel gelişmişlik farklılıklarını minimuma indirmek ve bölgelerin refah düzeylerini geliştirmek amacıyla çok geniş mali kaynaklar sağlanmaktadır (Tekin, 2011: 42).

Kalkınma ajanslarının yasal statüleri her ülkede genellikle farklıdır. Ancak genel olarak, mali ve personel yönetimi esnekliğini sağlayabilmek ve hızla değişen kalkınma dinamiklerine ayak uydurabilmek için genellikle özel hukuka tabi kamu kuruluşları olarak yapılandırılmışlardır.

Tablo 1: Avrupa'da Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yasal Statüleri

Ülkeler	BKA Yasal Statüleri
Almanya	Yarı özerk kamu şirketleri
İspanya	Özel hukuka tabi kamu kuruluşları
Fransa	Karma ekonomi şirketleri
Belçika	Belediyeler arası ajanslar
Romanya, Danimarka	Vakıflar
Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovakya, Polonya	Kamu-özel sektör şirketleri
İsveç	Limited şirket
Hollanda, İtalya, İrlanda, Portekiz	Kamu limited şirketleri
İngiltere	Bakanlık dışı kamu kurumu / özerk örgüt
Litvanya	Kar amacı gütmeyen kuruluşlar
Yunanistan	Belediye girişimi

Kaynak: Özen, 2005: 5.

Avrupa Birliğindeki Fransa, İspanya ve Belçika'nın Flaman Bölgesi gibi yerlerdeki kalkınma ajanslarının bazıları yasal düzenlemeler ve kanunlarla kurulurken, İrlanda, İskoçya, Adalar ve Hollanda gibi bazı ülkelerde birebir devlet eliyle kurulmaktadır. Almanya, Yunanistan ve Danimarka gibi ülkelerde ise ajansların bir kısmı mevcut yasal düzenlemeler doğrultusunda kurulmuştur. Bununla birlikte son yıllarda kalkınma ajanslarının yasal statüleri merkezi devletten daha özerk olabilmeleri için özelleştirilmiştir ya da daha otonom bir hale getirilmiştir.

Bu ajansların sorumlu oldukları kurumlar, denetlenme mekanizmaları, seçilme esasları, görev ve yetkileri ile sayıları değişmekle birlikte, genel olarak tüm kalkınma ajanslarında bölge temsilcilerinden oluşan bir Genel Kurul, bu Kurul'un içinden seçilen ya da üyelerinin yerel bir yönetici tarafından atandığı bir Yönetim Kurulu, bir Genel Sekreter ve teknik, idari ve mali işlerden sorumlu bir sekreterlik bulunmaktadır. Bununla birlikte kalkınma ajansının birçoğunda çeşitli konularda araştırma yapmak ve yıllık değerlendirme raporları hazırlamak üzere çalışma komiteleri ve grupları da oluşturulmaktadır (Özen, 2005:6).

BKA'ların Avrupa'da çıkışına baktığımızda, bölgesel gelişmişlik farklarının yüksek olduğu İtalya ve Birleşik Krallıkta ilk olarak ortaya çıktığı, II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerini silmek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla 1950'li yıllarda Avusturya, Fransa, İrlanda ve Belçika'da, 1960'lı yıllarda Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda, İskoçya ve Galler'de, 1980'li yıllarda da Yunanistan, İspanya, Danimarka ve Finlandiya'da kurulmaya başlandığı görülmektedir (Arslan, 2010: 93).

2.2.1. İngiltere'de Kalkınma Ajansları

İngiliz siyasal ve yönetsel yapısı, parlamento egemenliği ilkesinin hakim olduğu Whitehall sistemi olarak bilinmekte olup, bu sistemde yerelleşme uygulamalarının uzun bir geçmişi yoktur. İngiltere'de 1990'lı yılların ortasından itibaren yerelleşme reformlarının gerekliliği, yerelleşmenin yönetsel ya da siyasal amaçlardan hangisi için gerçekleştirileceği, yerelleşmede hangi yöntemlerin kullanılacağı, bölge düzeyinde mi yoksa il veya ilçe düzeyinde mi gerçekleşeceği yoğun tartışma konuları yapılarak başlanmıştır.

1997'de İşçi Partisi iktidara gelerek siyasal ve ekonomik bölgeselleşme politikalarına ağırlık vermiştir. Bu kapsamda, bölgelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerini artırmak, bölgeler arası gelişmişlik düzeylerini azaltmak ve sürdürülebilir kalkınma gibi hedefleri gerçekleştirmek amacıyla BKA'lar kurulmuştur (Karasu, 2005: 197-205).

İngiltere BKA'ları Bölgesel Politika Komisyonu tarafından 1997 genel seçimleri öncesinde tamamlanan çalışmayla ortaya çıkmıştır. Komisyonun raporunda BKA'ların, her bölgede hesap verebilir ve stratejik bölgesel çerçevede bölgedeki ekonomik kalkınmayı teşvik edecek bir yapıda olması gerektiği belirtilmiş, yerel yetkililer, iş hayatı, kooperatifler, bankacılık, sendikalar ve sivil toplum örgütlerini kapsayacak şekilde bölgesel düzeyde geniş bir ekonomik çıkarı temsil etmesi gerektiği ifade edilmiştir (Allen, 2002: 9).

İngiltere BKA'ları, 1998 yılında Bölgesel Kalkınma Ajansları Kanunu ile kurulmuş ve ve 1 Nisan 1999 tarihinde 8 kalkınma ajansı ile resmen uygulamaya geçmiştir. Bu ajanslar: Northwest Regional Development Agency, Advantage West Midlands, East of England Development Agency, East Midlands Development Agency, One North East, South East England Development Agency, South West RDA ve Yorkshire Forward olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Londra Kalkınma Ajansı (London Development Agency) ise 2000 yılında 9. kalkınma ajansı olarak faaliyete geçmiştir.

İngiltere'de BKA'ların finansman yapısı, farklı yönetim birimlerinin finansal katkıları tarafından karşılanan bir fondan oluşmaktadır. Bu yönetim birimleri:

- İş, Yenilik ve Beceriler Bakanlığı
- Yerel Yönetimler
- Enerji ve İklim Değişikliği Bölümü,
- Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı,
- Çevre Bakanlığı,
- Gıda ve Kırsal İşler,
- Birleşik Krallık Ticaret ve Yatırım.

Bu yönetim birimlerinin fonlarından oluşan tek bütçe sistemi, bölgesel öncelikler çerçevesinde ulusal amaçları sağlayan bir şekilde uygun çözümler üretmek için BKA'lara göre esneklik sağlamaktadır. Bu tek bütçeye ek olarak Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund – ERDF) ve İngiltere Kırsal Kalkınma Programı (Rural Development Programme for England – RDPE) ayrıca katkı sağlamaktadır. Her iki program da 2007 yılından 2013 yılına kadar birlikte 9 Milyon Pound katkı sağlamaya çalışmaktadır (England's RDAs, 2012).

İngiltere Parlamentosu Avam Kamarası komitelerinden İş Dünyası ve Girişimcilik Komitesinin yapmış olduğu çalışmada, BKA'ların öncelikli rolünün kendi bölgelerinde bölgesel ekonomik kalkınmanın stratejik sürücülere konumunda olduğu, bölgesel ekonomik gelişim ve yenilenme için bölgede koordineli bir şekilde görece rekabet gücünü artıracak ve bölgeler arasındaki eşitsizliği azaltacağını hedeflediği belirtilmektedir.

Bu kapsamda BKA'ların 5 temel amacı bulunmaktadır:

1. Daha fazla ekonomik gelişim ve yenilenme,
2. İş verimliliği, yatırım ve rekabet gücünü teşvik etmek,
3. İstihdamı teşvik etmek,
4. İstihdam ile ilgili beceri ve uygulamaların geliştirilmesi,
5. Sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktır. (Business & Enterprise Select Committee Report, 2008: 87).

Londra dışındaki diğer BKA'lar bakanlık dışı kamu kurumudur. Bir başka deyişle BKA'ları birer özerk örgüt statüsündedir. Bir kraliyet kuruluşu olmayıp kraliyetin kurumlara sağladığı yetki ve ayrıcalıklara da sahip değildir. Doğrudan bakan ve parlamentoya karşı hesap vermekle yükümlüdür. BKA'nın finansmanı merkezi yönetim tarafından sağlanmaktadır. Günlük işleyle ilgili işlerden sorumlu başkan ilgili bakanlık tarafından atanmaktadır.

BKA'lar arasındaki eşgüdüm 2000 yılının başlarında kurulan ve bölge kurullarının temsil edildiği bir yapı olan "İngiliz Bölge Ağı" tarafından sağlanmaktadır. Londra hariç bütün BKA'nın yönetim kurulu üyelerinin Bakan

tarafından atanacağı hükme bağlanmıştır. Londra Kalkınma Ajansının yönetim kurulu üyeleri Londra Anakent Belediye Başkanı tarafından atanmaktadır. BKA yönetim kurulu üyeleri ise, yerel yönetimlerden, bölgesel kamu örgütleri ve çıkar kümelerinden (ticaret odaları, işçi işveren temsilcileri, gönüllü kuruluşlar vb.) gelen temsilcilerden oluşmaktadır (Karasu, 2005: 208).

İngiltere’de bölgesel politikalar ile ilgili önemli dönüşümlerin ortaya çıkması sadece mevcut bölgesel temelli politikaların bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesinde yetersiz kalmasının yanında AB’ne uyum süreci içerisinde yapılması gereken politika dönüşümleri ve küreselleşme olgusunun yaratmış olduğu bölge temelli rekabet ve dinamizmin gereği yeni oluşumlar kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Bu tesis edilen yapı “Yeni İngiliz bölgeselleşmesi” olarak adlandırılmıştır.

Yeni İngiliz bölgeselleşmesi olarak adlandırılan bu süreç içerisinde ilk olarak 1991 yılında Avrupa Birliği’nin İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılmasına (NUTS) uygun olarak 8 adet standart istatistiki bölgenin (SSR) kurulması gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak, kamu hizmetlerinin bölge düzeyinde örgütlenmesini sağlamak maksadı ile 9 adet Bölge İdaresi kurulmuştur. Üçüncü adım ise 1998 yılında 9 adet Bölge Kalkınma Ajansı ve Bölge Kurulları kurulmak suretiyle atılmıştır (Engin, 2011: 70).

2.2.2. Belçika’da Kalkınma Ajansları

Anayasal Monarşi altında Federal Parlamenter Demokrasi ile yönetilen Belçika, Flaman, Valon (Valonya) ve Brüksel olmak üzere üç bölgeden oluşmakta ve güçlü bir ekonomiye sahiptir. Dünya ekonomisinde önemli yere sahip Fransa, Almanya ve Hollanda ile komşu olan Belçika, bu ülkelerde güçlü ekonomik ilişkiler içindedir.

Belçika’da bölgesel ekonomik dengesizlikleri gidermek için bir takım politikalar uygulamakta ve BKA’lara önemli roller vermektedir. Belçika’da BKA’lar farklı yapılarda kurulmuştur. Valonya Bölgesi’ndeki BKA’lar belediyeler arası bir yapıda, Flaman Bölgesi’ndeki BKA’lar ayrı ve yeterli kanuni kişiliğe haiz kamu hukuku organizasyonları olarak yapılandırılmıştır. Brüksel’de 1974’te kurulan BKA’lar ise kamu kuruluşu olarak yapılanmıştır (Tiftikçigil, 2010: 138-139).

Belçika'da 1992-1994 yıllarında federalizme geçildiğinden bu yana federe bir devlet olup, bölge yönetimleri söz konusudur. Belçika'da bölge yönetimlerinin görevleri, ekonomi, enerji, istihdam, çevre koruma politikaları, kent ve bölge plancılığı, kamu konutları, içme suyu, belediye ve il yönetimlerinin finansman ve denetimi gibi alanları kapsamaktadır (Özel, 2003: 105-115).

1970'lerde ekonomik planlama ve yerinden yönetim organizasyonu ile ilgili bir Çerçeve Kanun kabul edildi. Bu kanun, ülkenin kuzey ve güneyi arasındaki bölgesel çeşitliliği devlet politikası olarak ortaya koymuştur. Burada amaç, Belçika halkının ulusal ve bölgesel kültürel gelişme avantajlarının adil bir şekilde sağlanması, birlikte genel bir ekonomik genişleme, büyüme ve sürekli sosyal iyileştirme sağlanmasıydı. 1970 kanunu ayrıca kurumsallaşmış bir bölgesel kalkınma politikası faaliyetidir.

BKA'lar ise, merkezi hükümet tarafından sunulan bir yasal çerçeve içinde, Flaman³ şehirleri için kurulmuştur. Flaman BKA'larının hukuki yapısı Flaman hükümeti tarafından, 1990 yılından sonra düzenlenmiştir. Özellikle batı Flaman bölgesindeki bu ajanslar, bölgenin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına, ekonomik faaliyetlerine, mekansal planlama ve sosyo-ekonomik altyapı iyileştirmelerine çözümler üretmiştir. BKA'lar aynı zamanda özel ve kamu yatırımlarını kolaylaştırmak ve genişletmek için somut eylemler yapmıştır. Bunlara arazi kamulaştırması, alış ve satışlarının yapılması, altyapı olanaklarının sağlanmasını örnek olarak verebiliriz. Kısaca bölgesel planlama ve operasyonlarının gerçekleştirilmesi faaliyetlerinde rol oynamıştır (Halkier vd. 1998: 171).

Ayrıca Belçika'da kurulmuş olan Belçikalı Kalkınma Ajansı (BTC), EUNIDA tarafından desteklenmekte ve bu kurumun amaçlarına katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir ve adil bir dünya inşa etmek için yeterli kaynaklara sahip toplumun oluşmasına katkı sağlamaktadır. Brüksel ve diğer ülkelerde kendi personeli ile Belçika Devleti ve uluslararası dayanışma adına kalkınma taahhütlerini somutlaştırmak için çalışmaktadır. Bu anlamda Afrika, Asya ve Latin Amerika'da yaklaşık 20 ülkede 200'den fazla işbirliği ile projeleri desteklemektedir (BTC, 2012).

³ Flaman Bölgesi, Belçika'nın kuzey kısmında, ülkenin üç federal bölgesinden biridir.

2.2.3. Fransa’da Kalkınma Ajansları

Fransa’da 1982 sonrası dönemde yetkinin merkez dışılaştırılması (desantralizasyonu) ve bölgeselleşmeye geçiş dönemi olarak anılmaktadır. Fransa’da bölgeler yerinden yönetimler ile idare edilmekte ve yerel bütçeye sahiptirler. Bölgeler 1983’den itibaren, devletin da önceden üstlendiği bir kısım yetkileri üstlenmeye başlamışlardır. Bunlar arasında; eğitim programı devlet tarafından yapılmak üzere, orta öğretimde yeni okulların açılması ve işletilmesi, işsizlik sorununa çözüm olarak işgücüne mesleki formasyon kazandırma düzenlemeleri sayılabilir.

Fransa’da bölgeler “Ülke Düzenleme”de etkin rol üstlenmektedirler. Ülke Düzenleme, Fransa’da “Ülke Düzenleme ve Bölgesel Aksiyon Delegasyonu” (DATAR) oluşturulması ile kurumlaşmıştır. Ülke Düzenleme politikalarının belirlenmesinde, bölge idareleri aracılığı ile ülke/bölge hedefleri dengelenebilmektedir. Daha önce yalnızca danışma niteliği taşıyan devlet-bölge ilişkileri “ortak plan sözleşmeleri” haline dönüşmektedir.

Fransa’da bölgelerin her biri kendilerini ilgilendiren operasyonlara (projelere) müdahale edebilmek için bir fona sahiptir. Bu fonun mutlak değeri büyük olmamakla birlikte, bölgenin % 20’lere varabilen katkısını olanaklı kılmakta, böylece yatırımlarla ilgili karar mekanizmasındaki rolünü arttırmaktadır.

DATAR’ın görevi, eşgüdüm ve uyumu sağlamak, devlet ve bölge kaynaklarının plan hedeflerini ne ölçüde yerine getireceğini ortak çıkarlara göre saptamaktadır. Oluşturulan mekanizmaya göre, devlet önceliklerini belirlemekte, öncelikler bölgeninki ile çakıştığı durumda ortak parasal kaynaklar aranmaktadır. Aksi halde devlet ile bölge arasında ortak çözüm için tartışmalar sürdürülmektedir.

1990 sonrasında ise bölgesel faaliyetlerin güçlenmesi dönemi olarak bilinmekte olup, Devlet-bölge ilişkilerinde Ülke Düzenleme Kurumu DATAR’ın rolü “arabuluculuk” yapılması, dayanışma sağlaması, bölge ve devlet için danışmanlık hizmeti verilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. (DPT, 2000b: 11-12).

Fransa’da sanayi devrimi ile başlayan bölgeler arası farklılıkların daha sonraki dönemlerde sosyal ve politik sorunlara yol açtığı görülmektedir. Bu farklılığın azaltılması için Provence, Aşağı Lanquedoc, Korsika ve Gaskonya gibi

bölgelerde bölgesel kalkınma politikaları uygulanmıştır. Bu politikalarda uzun vadeli amaçlar, gerek ulusal gerekse AB perspektifi açısından ele alınarak belirlenmiş ve buna uygun programlar seçilmiştir (Gündüz, 2010: 74-75).

Fransa'da Alsace BKA'ları, 50 yıl önce az gelişmiş durumda olan bölgenin günümüzde Paris'ten sonra Fransa'nın en gelişmiş ikinci bölgesi haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Alsace BKA'sı, zengin, dinamik, dünya çapında şirketlerin bulunduğu bir bölgede kurulu olup, 9 ülkede temsilciliğe sahiptir. Bu bölge, dünyanın pek çok zengin ülkesinden önemli yatırımlar çekerek günümüzde Fransa'nın en fazla yabancı sermaye toplayan bölgesi olmuştur (Tekin, 2011: 41).

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ KALKINMA AJANSI (EUROPEAN UNION DEVELOPMENT AGENCY- EUNIDA)

2000 yılında kurulduğu günden bu güne Avrupa Kalkınma Ajansları Uygulayıcı Ağı (EUNIDA), AB ajanslarını bir araya getirmek için teknik bir bilgi paylaşım platformu oluşturmak ve en iyi uygulamaların alışverişini teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Avrupa Komisyonu'nun talebi üzerine, EUNIDA Haziran 2006'da kar amacı gütmeyen Avrupa Ekonomik Çıkar Gruplandırma (EEIG) ağının kurulmasını sağlamıştır. Bu ağ Avrupa'nın doğal ekonomik yapısı çerçevesinde üyeler arasındaki hak ve yükümlülüklerin eşit dağılımını sağlamaya çalışmaktadır.

EUNIDA Avrupa Birliği adına sürdürülebilir kalkınma programları geliştirmek, yönetmek ve uygulamak için bir kamu görevi üstlenmiştir. Bu ağın amaçları; AB uygulayıcı kuruluşlar arasında bilgi alışverişini teşvik etmek, özellikle Avrupa Birliği adına uluslararası kalkınma faaliyetleri alanında ortak stratejiler oluşturulması ve Avrupa Birliği adına en yüksek kalitede uygulama programları ve projeleri geliştirmek şeklinde ifade edilebilir (EUNIDA, 2012).

2.4. AVRUPA BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI BİRLİĞİ (THE EUROPEAN ASSOCIATION OF DEVELOPMENT AGENCIES-EURADA)

EURADA Belçika yasalarına göre kâr amacı gütmeyen bir organizasyon şeklinde Aralık 1991 yılında kuruldu. Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA)

Avrupa Birliği genelinde yaklaşık 150 BKA'nın üyeliği bulunmaktadır. AB'nin neredeyse tüm Üye Devletlerin Ajansları EURADA üyesidir.

EURADA konferans ve seminerler düzenlemektedir ve kapsamlı bir yayın programına sahiptir. Üyelerine AB politikalarına dair gelişmeler konusunda güncel bilgiler vermektedir ve devlet desteği kuralları gibi kritik konularda brifing sağlamaktadır. Üyelerini fon kaynakları ve işbirliği fırsatları konusunda uyarmakta, ortaklıklar oluşturmak ve yürütmek konusunda üyelerine destek olmaktadır.

EURADA lobiler ve üyeleri adına Avrupa Komisyonunda son derece etkili bir iletişim ağı kurmaktadır. Yuvarlak masa ve düşünce grupları aracılığıyla bireysel EURADA üyeleri Komisyonu politikasının geliştirilmesinde doğrudan bir rol oynayabilir ve yetkilileri ile kendi bağlantılarını oluşturmaktadır.

EURADA üyelerinin yararına ekonomik gelişmeyi sağlayan iyi uygulamaları paylaşır. 2009 yılından beri üyelerinin yöneticilerinin yeterliliği geliştirmek için bir yıllık üniversite tabanlı yaz okulu şeklinde çalıştırmaktadırlar.

EURADA Çin'de, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde Uluslararası Ekonomik Kalkınma Konseyi (IEDC) aracılığıyla, aynı zamanda ekonomik kalkınma ağları ile güçlü uluslararası bağlantıları, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda faaliyetlerini sürdürmektedir. Kendi yerel hedeflerini gerçekleştirmek için bu bağlantıları iyi bir şekilde kullanmaktadır (EURADA, 2012: 1-2).

Türkiye'deki kalkınma ajanslarından 12 tane kalkınma ajansı EURADA üyesidir. Bu ajanslar: Bursa Bilecik Eskişehir Kalkınma Ajansı, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, İzmir Kalkınma Ajansı, Karacadan Kalkınma Ajansı, Mevlana Kalkınma Ajansı, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, Trakya Kalkınma Ajansı, Bati Akdeniz Kalkınma Ajansı, Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği'dir.

2.5. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ VE KALKINMA SÜRECİNE KATKISI

Kalkınma ajansları, kalkınmada yeni, aracı, eşgüdümücü, yönlendirici ve sürükleyici örgütlenmelerdir. Avrupa Birliği ülkeleri yanında bir çok ülkede

uygulama örnekleri bulunan kalkınma ajansları, çeşitli yöntemlerle geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamaya çalışmaktadırlar (Taş, 2008: 10).

Bölgesel Kalkınma Ajansları, Birleşik Krallık'ta olduğu gibi tamamen hükümet tarafından fonlanan bir kuruluş olabilir; özel/kamu ortaklıkları kurulabilir; ya da daha geniş politika konularını kapsayan bir şekilde kurulabilir. Avrupa genelinde EURADA üyelerine baktığımızda, bazen bir bölgede ajansın bağımsız bir ajans olarak kurulmuş olmasına rağmen birkaç yıl sonra politikacıların değişmesiyle ajanslar tekrar yerel yönetim bürokrasisi içine girmektedir. Bunun sonucunda ajans çalışanları aynı hedeflere, tamamen farklı bir yapıda ulaşmaya devam ederler.

Bu anlamda ajanslar, siyasi etkilerden ve bürokrasiden uzak bir şekilde araştırma ve bölgesindeki ekonomi ile ilgili bilginin merkezi olmalı ve ajans bölgede kalkınma ajandası ile ilgili liderlik geliştirmelidir. Doğal olarak ulusal programlara ve stratejilere uygun olmak zorundadır ve bunlardan birçoğunu kendi amaçları için yapması bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağlayacaktır (Walburn, 2006: :52-53).

BKA'lar, hükümetin makroekonomik bölgesel politika araçlarını ve amaçlarını desteklemek ve yerel piyasa başarısızlıklarını azaltmak amacıyla oluşturulmuş organizasyona dayalı yapılardır. Ekonomistlerin birçoğu BKA'ları bölgesel bağlamda finansal sektörde asimetrik ya da eksik bilgidен, altyapı ve eğitimde dışsallıklardan, hızlı büyüme ve teknolojik değişimin getirdiği sorunlardan kaynaklanan piyasa başarısızlıklarını azaltıcı yönde etki yapacak en iyi araçlar olarak görmektedir. Bu anlamda kalkınma ajansları eğer piyasa başarısızlıklarını bölgesel olarak iyi analiz etmesi halinde, bölgenin sorunlarına önemli derecede cevap verebilecek ve bölgesel kalkınmanın artmasına yönelik olarak politikalar geliştirebilecektir (Tiftikçigil, 2010: 64).

Bölgesel politikaların yetki ve sorumluluğunun dağıtılması (decentralization) sürecinde, kalkınma ajansları tüm bölgesel politika araçlarının eşgüdümünün sağlanması bakımından büyük bir öneme sahiptirler. Kalkınma ajansları, Yatırımları teşvik etmek için, esnek ve rekabetçi bölgesel politikalar geliştirmeye, Yenilikçiliği, teknolojik değişimi ve kalkınma araştırması sürecini desteklemeye, Bilgi bankaları oluşturarak bölgeyi izlemeye, Altyapı, yol, su ve enerji faaliyetlerini izlemeye, KOBİ'ler için finansal kaynaklar oluşturmaya ve yeni buluş ve teknolojinin tanıtılmasını sağlamaya yönelik işlevleri ve misyonları üstlenmiş bir pozisyondadır.

Bu işlevleri yerine getiren kalkınma ajanslarının yaratacağı etkilerinin sadece kurulu oldukları bölge ile sınırlı kalmayacağı ve ülke genelinde makroekonomik etkiler doğuracakları kesindir. Çünkü bölgesel kalkınma politikaları, topyekün olarak ülkenin kalkınması için de kullanılmaktadır (Taş, 2008: 10).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİK, KALKINMA POLİTİKALARI VE KALKINMA AJANSLARININ YAPISI

1. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİK

Tarihler boyunca bölgelerin gelişme dinamiklerinde çeşitli sebeplerden dolayı farklılıklar oluşmuştur. Bu nedenlerin en bilinenleri; yer altı ve yer üstü kaynakları, nüfus ve beşeri sermayenin ve ayrıca tarihi ve kültürel birikimlerin yersel yoğunlaşmalarındaki farklılıklardır. Ayrıca ulusal ve uluslar arası iktisat politika hedeflerinin de dolaylı ve dolaysız bölgesel boyutu söz konusudur. Son çeyrek yüzyılda yaygın uygulama alanı bulan neo-liberal politikalar ile dünyada bölgeler arası dengesizliklerin giderek arttığı gözlenmektedir.

Öncelikle, kapitalizmin bölgelerarası dengesizlikte önemli olduğunu belirtmeliyiz. Bazı çevrelerce küreselleşme olarak tanımlanan kapitalist sistemin bu evresinde gerek ülkelerin kendi iç bölgeleri arasında gerekse dünyanın çeşitli bölgelerinde bölgelerarası dengesizlik giderek artan şekilde kendini hissettirmektedir. Diğer taraftan küreselleşme süreci içerisinde, bölgelerarası dengesizliğin artışına paralel bir seyirde geliştiği gözlenen dünyada bir kutuplaşma söz konusudur. Bu kutuplaşma da, sivrilen üç bölge, Kuzey Amerika, AB ve Japonya ile birlikte Asya Pasifik Ülkeleridir. Bu kutuplar içerisinde, Türkiye’nin AB ile yakın teması vardır ve olası entegrasyon ihtimali onunla söz konusudur. Aksi takdirde bu kutuplar veya organizasyonlar içerisinde yer alma şansını yakalayamamış diğer az gelişmiş ülkeler, Türkiye içinde gelişmiş ülkeler olan gelişmişlik makasının giderek açılmasının yüksek olduğu görülmektedir (Işık ve Bozdoğan, 2011: 562)

Kalkınma sürecinin ilk evrelerinde, gelişme merkezleri konumundaki büyük kentler (büyüme kutupları), sundukları mal, hizmet ve istihdam olanakları nedeniyle, üretim faktörleri için çekim odakları olmaktadır. Ancak, nüfusun düzensiz ve hızlı birikimi nedeniyle dışsal yararlar, zamanla negatif dışsallıklara dönüşerek, büyük kentlerde yaşamının maliyetini artırmaktadır. Ülkenin diğer yerleşim birimlerinden bu tür kentsel kutuplara doğru, başta insangücü göçü olmak üzere, yoğun bir faktör hareketliliği meydana gelmektedir. Bu akım belirli bir aşamada dengelenmediği

takdirde, gelişme kutuplarındaki optimal ölçek aşılmakta ve yeni tür metropol sorunları gündeme gelmektedir.

Sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklarından kaynaklanan yoğun göçler büyük bir nüfus baskısı oluşturarak ülke genelinde tüm mekansal birimleri etkileyen yerleşme/ kentleşme sorunlarına neden olmaktadır. Ülke ölçeğinde yaygınlaşan yerleşme sorunları ise zamanla nitelik değiştirerek iktisadi, toplumsal ve siyasal yapılara da nüfuz etmekte ve derinleşmektedir. Göç dalgalarıyla büyüyen kentlerde beliren; eğitim ve sağlık hizmetleri yetersizlikleri ile arsa ve konut ihtiyacı, su, enerji, altyapı ve genel olarak belediye hizmetlerinin yetersizliği, trafik sıkışıklığı, kalabalık, gürültü ve çevre kirliliği gibi büyükşehir sorunları, kamu yatırım ihtiyacını da artırarak, kamu maliyesine ek bir yük getirmektedir. Böylece; bölgelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları, sadece geri kalmış yöreler açısından değil, gelişmiş bölgeler açısından da düzeltilmesi gereken bir sorun olmaktadır.

Bölgelerarası dengesizliğin diğer boyutunda ise, geri kalmış bölgelerin sorunları bulunmaktadır. Durgun ve geri bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru meydana gelen göçler; bir yandan bu bölgelerde yerel efektif talep hacmini daraltırken, diğer yandan da yerel gelişmenin temel unsurları olan genç işgücü ve sermayenin bölge dışına akması anlamına gelmektedir. Bu durum, azgelişmişlik kısır döngüsü kavramını desteklercesine, zaten geri olan bölgeyi giderek durgunluğa itmekte ve kaçınılmaz olarak kamu müdahalesini gerekli kılmaktadır. Geri kalmış bölgelerin dinamik faktörlerini emme şeklinde ortaya çıkan göç olgusu, ulusal ekonomi açısından ve kaynak kullanımı bakımından olumsuz sonuçlar yaratmasa bile yerel ekonominin gelişme ivmesi kazanmasını zorlaştırmaktadır (Dincer vd., 2003: 9-10).

Gelişmiş ülkelerde bölgeler arası eşitsizlikler giderek azalırken, az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde artmaktadır. Buna bağlı olarak da bölgeler arası dengesizlikler giderek büyüme eğilimi göstermektedir (Gündüz, 2010: 69).

Her ülkede olduğu gibi, ülkemizde de bölgeler arasında gelişme farklılıkları vardır. Gelişmiş ülkeler almış oldukları etkin tedbirlerle bölgeler arasında nispi bir denge sağlamayı başardıkları halde, gelişmekte olan ülkelerde bu dengenin sağlanmasında ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Ülkemizde de bölgelerarası

dengelesizliklerin giderilmesi amacıyla çeşitli alanlarda çalışmalar sürdürölmektedir (Kulaksız, 2008: 22).

“Bölgesel eşitsizlik” kavramını, bir ülkenin bölgeleri arasında, ekonomik ve toplumsal fırsat eşitsizliklerinin sonucu olarak ortaya çıkan, farklı bölge insanların birbirlerinden değişik/farklı yaşam kalitelerinde yaşamak durumunda bırakan ve aynı olanaklara sahip olmalarını engelleyen, bölgelerin sosyo-ekonomik bütünleşmesini geciktirerek ayrışmalara yol açabilen, ülke kalkınma süreçlerinin bir sonucu olarak ifade edebiliriz. Gerek bölgelerin sahip olduğu özellikler gerekse ülke içi dengelesiz ekonomik yatırımlar, gelişmişlik düzeyi farklı, bir tarafta zengin diğer tarafta zayıf ekonomili, düşük yaşam standartlarının ve gelirin görüldüğü bölgelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bölgeler arası bu eşitsiz gelişme, bölgesel dengelesizlik olarak nitelendirilmektedir (Çamur ve Gümüş, 2005: 181).

1.1. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLERİN NEDENLERİ

Bölgelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları, diğer ölkelerde olduğu gibi ülkemizde de görölmektedir. Genel olarak Türkiye’nin Batı’sında yer alan Marmara, Ege, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri’ni görelî olarak gelişmiş bölgeler olarak tanımlayabiliriz. Diğer yandan, özellikle Doğu Anadolu, Karadeniz’in dağlık bölgeleri ve Güneydoğu Anadolu’nun bazı yöreleri; gelir istihdam ve genel olarak refah bakımından, Türkiye ortalamalarının oldukça altında kalmaktadır.

Gerek sosyal, gerekse ekonomik göstergelere yansıyan mekansal farklılaşma, ülke genelinde yaşanan büyük bir yerleşme sorunu ile iç içe geçmiştir. Öyle ki, gelişmiş olarak nitelendirebileceğimiz yörelerimizde de yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Geri kalmış bölgelerimizde sorunlar; durgunluk, yatırım ve hizmet eksikliği olarak öne çıkarken, gelişmiş yörelerimizde; hızlı nüfus artışına paralel olarak işsizlik, altyapı yetersizliği, kaçak yapılaşma, asayiş ve çevre sorunları artmaktadır (Dincer vd., 2003: 12).

Türkiye’de bölgesel eşitsizliklerin nedenlerine baktığımızda genel olarak tarihsel, coğrafi, iktisadi ve sosyo-kültürel nedenler olarak belirtmemiz mümkündür.

Bölgesel eşitsizlik nedenleri; Coğrafi veya tabii dengelesizlik, fiziki şartların ve doğal kaynakların bazı bölgelerin lehine bazılarının ise aleyhine ekonomik sonuçlar

doğuracak biçimde ortaya çıkan bölgesel dengesizlik; ekonomik dengesizlik, büyük kentlere yönelen göç sonucu üretim faktörlerinin ana yerleşim birimlerinden farklı yerlerde kullanılması sonucu meydana gelen ekonomik katma değerın göç alan bölgeler lehine, göç veren bölgelerin aleyhine sonuçlar meydana getiren bölgesel dengesizlik; sosyal dengesizlik ise, çeşitli bölgelerde yaşayan insanların faydalandıkları sosyal hizmetlerin miktar ve kalitesi arasında farklılık meydana getiren bir dengesizlik çeşidi olarak ifade edilmektedir (Işık ve Bozdoğan, 2011: 563).

Coğrafi nedenler denildiğinde öncelikle iklim, yer altı ve yer üstü zenginlikler, doğal koşullar, ulaşım ve haberleşme imkanları gibi çeşitli unsurlar gelmektedir. Türkiye, yedi coğrafi bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerin her birinde de farklı coğrafi özellikler görmek mümkündür. Farklı coğrafi özelliklerden tarım sektörü oldukça etkilenmektedir. İnsan ihtiyaçlarının karşılanması genelde tarıma bağlı bulunmakta bu ise tüm iktisadi hayatı etkilemektedir.

Bir toplumda sosyal gelişmenin ortaya çıkabilmesinin ve insan unsurunun fiziki çevreyi işleyebilmesi, o toplumun sahip olduğu kültürün yaratıcılığına bağlanmaktadır. Az gelişmişlik sorununun çözümünde ve bölgelerarası dengesizliğin azaltılmasında, eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve işgücünün yetenek ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi hayati öneme sahiptir. Bunun olmaması halinde ise kültürel eşitsizliğin varlığı kaçınılmaz olmaktadır (Kulaksız, 2008: 23-26).

Bölgesel eşitsizliğe neden olan iktisadi nedenleri ise şöyle sıralamak mümkündür:

İmalat sanayisinin mekansal olarak dengesiz dağılımı ve birkaç bölgede yoğunlaşmıştır. İmalat sanayi önem sırasına göre Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Güneydoğu ve Kuzeydoğu Anadolu en düşük konum katsayılarına sahip bölgelerdir.

İmalat sanayindeki işgücü verimliliğinin bölgeler arasında büyük değişiklikler arz etmektedir. Marmara Bölgesi'ndeki yığılma ekonomilerinin yüksekliği, büyük ölçekli işletmelerin burada yoğunlaşması ve daha nitelikli işgücü istihdamının etkisiyle, imalat sanayisindeki emek verimliliği Marmara Bölgesinde en yüksek değerlere sahiptir Güneydoğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri en düşük emek verimliliğine sahip bölgelerdir.

Tarımdaki emek verimliliğinin imalat sanayisindeki verimliliğin çok altındadır. Bu durum, tarımdaki istihdamın yüksek olduğu bölgelerde kişi başına düşen gelirin düşük olmasının en büyük nedenidir. Tarımdaki işgücü verimliliğinin bölgelerarası farklılıklar göstermektedir. Tarımdaki emek verimliliği sadece sanayidekine göre düşüklük göstermekle kalmamakta, bölgeler arasında da farklılık arz etmektedir. Bu farklılıklar tarımda istihdam edilenler arasında bölgelerarası gelir farklılaşmasının belirleyici nedenlerinden biridir. İç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine gelişmesi de ayrı bir eşitsizlik sebebidir.

Pazarlara ve girdi kaynaklarına göre konumların farklılığı da iktisadi bir eşitsizlik oluşturmaktadır. Eğer hacim veya ağırlık kaybeden bir üretim sürecinde üretim yapılıyorsa, girdiye yönelik firmaların kuruluş yeri kararında girdi veya hammadde kaynaklarına yakın olan mekanlar seçilecektir. Diğer taraftan eğer hacim veya ağırlık kazanan bir üretim süreci geçerliyse, bu durumda pazara yakın olan yerler ön plana çıkacaktır (Yılmaz, 2001: 5-7)

Ülkemizde bölgeler arası gelişmişlik farklarının dengeli bir yapıya kavuşturulması, bölgesel ve yerel kalkınmanın hızlandırılması ve sürdürülebilir dengeli bir gelişmenin sağlanması için çeşitli politikalar ve araçlar uygulanmıştır. Bunların başında, çeşitli büyüklükteki bölgeleri hedef alan bölge planları yer almaktadır. Bölge planları, kalkınma planlarının hedef ve stratejileri çerçevesinde bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, metropollere büyük yük getiren göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması, plansız kentleşme nedeniyle oluşan sorunların çözüme ulaştırılması amacıyla bölgelerin özellikleri, farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ve temel sorunları ile potansiyellerinin belirlenmesine yönelik olarak merkezde hazırlanmaktadır (TBMM, 2006a: 14). Bu anlamda bölge planlarının bölgesel eşitsizlikleri gidermeye yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

1.2. GÖSTERGELERLE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER

Kamu sektöründe, özellikle planlı dönemin başından beri fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarının yanında, KİT politikası aracılığıyla üretken sanayi yatırımlarıyla da, bölgelerarası dengeli kalkınma ilkesi korunmuş ve uygulanmıştır. Ancak, bölgesel dengesizlikler, beşer yıllık yedi plan dönemi geçiren Türkiye'de,

hala önemini koruyan güncel bir konudur ve ülkenin öncelikli sorunları arasında yer almaktadır. Tüm çabalara rağmen, gelişmişlik farklılıklarının kapatılması arzu edilen seviyede gerçekleştirilememiştir (Dincer vd., 2003: 12).

TÜİK verileri 5 ayrı bölgesel düzey çerçevesinde belirlenen verileri içermektedir. Bu bölgesel düzeyler şöyle ifade edilmektedir:

- Düzey 0: Türkiye
- Düzey 1: Bölgeler
- Düzey 2: Alt Bölgeler
- Düzey 3: İller
- Düzey 4: İlçeler

Burada istatistiki bölge birimleri ülke genelinden ilçe düzeyine kadar gittikçe küçülen bir yapıda birimlere ayrılmaktadır. Düzey 1 Birimi 12 bölgeden, Düzey 2 ise bu bölgelerin alt bölgesi şeklinde 26 birim olarak oluşmaktadır. Türkiye'deki BKA'lar ise alt Düzey 2 (Alt Bölge) dikkate alınarak oluşturulduğu için 26 adet BKA bulunmaktadır. Düzey 1 ve Düzey 2 birimlerini ise Tablo 2'deki gibi oluşturmuştur.

Türkiye'deki bölgelerin bu şekilde ayrılmasını dikkate alarak bölgelerdeki sosyo-ekonomik faktörlerin göstermiş olduğu değişkenlikleri ve farklılıkları çeşitli yönleriyle ele almamız mümkündür. Bu kapsamda Türkiye'deki bölgeler arası farklılıkları; kişi başı gayri safi katma değer, demografik göstergeler, istihdam-ışsızlık göstergeleri, yoksulluk göstergeleri, eğitim göstergeleri, sağlık göstergeleri, altyapı göstergeleri, üretim ve tüketim göstergeleri ve ihracat-ithalat göstergeleri itibariyle ele alarak inceleyebiliriz.

Tablo 2: Türkiye'deki İstatistikî Bölge Birimleri (Düzey 1 ve Düzey 2)

DÜZEY 1 (BÖLGE)		DÜZEY2 (ALT BÖLGE)	
TR1	İstanbul Bölgesi	TR10	İstanbul
TR2	Batı Marmara Bölgesi	TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
		TR22	Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege Bölgesi	TR31	İzmir
		TR32	Aydın, Denizli, Muğla
		TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara Bölgesi	TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
		TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu Bölgesi	TR51	Ankara
		TR52	Konya, Karaman
TR6	Akdeniz Bölgesi	TR61	Antalya, Isparta, Burdur
		TR62	Adana, Mersin
		TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu Bölgesi	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
		TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz Bölgesi	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
		TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Karadeniz Bölgesi	TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu Bölgesi	TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
		TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TRC	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, İstatistikî Bölge Birimleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim tarihi: 25.08.2012.

1.2.1. Kişi Başı Gayri Safi Katma Değer

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Avrupa Hesaplar Sistemine (ESA) uyum süreci kapsamında başlattığı çalışmalar kapsamında 1998 bazlı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) serisinin tamamlayıcı bir unsuru olarak 2. düzey İstatistikî Bölge

Birimleri Sınıflamasına (İBBS) karşılık gelen 26 bölge için Gayri Safi Katma Değer (GSKD) hesabı tahmini çalışmaları yapmıştır.

Düzyey 2 bölgesi için yayınlanan GSKD hesabı tahminlerinin bölgesel GSYH tahminlerinden temel farkı KDV ve ÖTV gibi ürün üzerinde bulunan vergileri içermemesidir. Ayrıca yayınlanan bölgesel Gayri Safi Katma Değer Hesabı tahminleri, kaynak veriye dayanma ve ESA uyumu yönlerinden bir ilerlemeyi de temsil etmektedir (TÜİK, 30.12.2009:1).

Gayri Safi Katma Değer, bir ekonomide yerleşik olan üretici birimlerin belli bir dönemde, yurtiçi faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdilerin düşülmesi sonucu elde edilen değer katma değerdir. Bu katma değerler toplamı, gayri safi yurt içi hasılayı vermektedir (Korkmaz, 2012: 1).

Bölgesel gayrisafi katma değer ile bölgede ikamet eden üretici birimlerin ekonomik faaliyetlerinin ölçülmesi amaçlanıyor. Bölgesel Gayri Safi Katma Değer hesaplama çalışmaları sırasında çok sayıda anket ve idari kayıt analiz ediliyor. Hesaplarda, temel veri kaynağı olarak TÜİK'in tarım istatistikleri, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri ve Hanehalkı İşgücü İstatistikleri kullanılıyor.

İl bazında GSYH serisi 1987-2001 dönemi için 1987 bazlı eski seri temel alınarak hesaplanmış ve yayınlanmıştır. Avrupa Birliği Hesaplar Sistemine uyum kapsamında GSYH serisi revize edilmiş ve 1998 bazlı yeni seri yayınlanmıştır. Bölgesel gayrisafi katma değer serisi (2004-2008) 1998 bazlı yeni seri temel alınarak hesaplanmıştır. Bu kapsamda GSYH ve GSKG arasındaki ilişkiyi aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

$$\text{GSYH} = \text{GSKD} - \text{dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri} + \text{ürünler üzerindeki vergiler} - \text{sübvansiyonlar}$$

Bu durumda toplam GSKD, Türkiye GSYH tablosunda sektörler toplamına eşittir. Bölgesel gayrisafi katma değerlerin toplamı, bu tutara eşit olmaktadır.

Tablo 3: Bölgesel Kişi Başı Gayri Safi Katma Değer (TL) – 2004-2008

	İBBS1	2004	2005	2006	2007	2008
TR	Türkiye	7.307	8.338	9.632	10.744	12.020
TR1	İstanbul	11.375	12.818	14.859	16.799	18.689
TR2	Batı Marmara	7.659	8.938	10.223	11.580	13.525
TR3	Ege	7.734	8.780	10.203	11.203	12.580
TR4	Doğu Marmara	10.094	11.644	13.693	15.135	16.802
TR5	Batı Anadolu	8.494	9.546	11.111	12.377	13.883
TR6	Akdeniz	6.168	7.062	7.988	8.948	9.900
TR7	Orta Anadolu	5.227	5.922	6.721	7.770	8.715
TR8	Batı Karadeniz	5.764	6.608	7.618	8.236	9.336
TR9	Doğu Karadeniz	5.076	6.168	7.033	7.880	9.042
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	3.584	3.986	4.612	5.104	5.802
TRB	Ortadoğu Anadolu	3.429	4.000	4.358	4.931	5.586
TRC	Güneydoğu Anadolu	3.330	3.870	4.447	4.740	5.153

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler, Bölgesel Kişi Başı Gayri Safi Katma Değer, www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 11.03.2012.

Bölgesel Kişi Başı Gayri Safi Katma Değer'in Düzey 1 Bölgesine göre TL cinsinden değerini Tablo 3'te yüzde olarak ise Tablo 4'te görmekteyiz. Buna göre TR1 İstanbul'un Kişi Başı GSKD olarak 18.689 TL ilk sırada olduğu, TRA Kuzeydoğu Anadolu 5.802 TL, TRB Ortadoğu Anadolu 5.586 TL ve TRC Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise 5.153 TL ile en düşük değere sahip oldukları görülmektedir. Bu durumu Türkiye genelinde nüfusa oranla yüzde olarak ifade ettiğimizde ise yine TR1 İstanbul'un %27,7 ile en yüksek değere, % 1,5 orana sahip olan TRA Kuzeydoğu Anadolu bölgesi en düşük değere sahiptir.

Tablo 4: Bölgesel Gayri Safi Katma Değer Dikey Pay (%) – 2004-2008

	İBBS1	2004	2005	2006	2007	2008
TR	Türkiye	100	100	100	100	100
TR1	İstanbul	27,8	27,4	27,5	27,9	27,7
TR2	Batı Marmara	4,6	4,7	4,6	4,7	4,9
TR3	Ege	14,1	14,0	14,0	13,8	13,8
TR4	Doğu Marmara	12,2	12,4	12,7	12,7	12,8
TR5	Batı Anadolu	10,8	10,7	10,8	10,8	10,9
TR6	Akdeniz	10,4	10,5	10,4	10,5	10,4
TR7	Orta Anadolu	3,9	3,9	3,8	3,9	3,9
TR8	Batı Karadeniz	5,2	5,2	5,1	4,9	4,9
TR9	Doğu Karadeniz	2,5	2,7	2,6	2,6	2,6
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5
TRB	Ortadoğu Anadolu	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3
TRC	Güneydoğu Anadolu	4,5	4,6	4,6	4,5	4,4

Kaynak: TÜİK, 26.04.2011, Bölgesel Gayri Safi Katma Değer, Haber Bülteni, Sayı: 85, www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 11.03.2012.

Bölgesel Gayri Safi Katma Değer olarak değerlendirecek olursak Düzey 2'ye göre TR10 İstanbul, 2008 yılı için 236.293 milyon TL ve %27,7 pay ile en yüksek düzeye ulaşmıştır. TR.10 İstanbul'u, 72.785 milyon TL ve %.8,5 pay ile TR51 Ankara ve 56.670 milyon TL ve %.6,6 pay ile TR41 Bursa, Eskişehir, Bilecik Bölgesi izlemiştir. Bölgesel gayri safi katma değer hesaplarında en düşük payı %.0,6 ile TRA2 Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan Bölgesi almıştır.

Düzey 1'e göre ise bölgesel gayri safi katma değer hesaplarında en yüksek payı alan TR1 İstanbul'u %.13,8 pay ve 117.628.milyon TL ile TR3.Ege Bölgesi ve %.12,8 pay ve 109.247 milyon TL ile TR4 Doğu Marmara Bölgesi izlemiştir (TÜİK, 26.04.2011)

Bu anlamda Türkiye'nin en yoksul illerinin Kuzeydoğu Anadolu'da olduğu anlaşılıyor. Kuzey Doğu Anadolu istatistiki bölgesinde 6 il var. Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan. Bölgeler arası kalkınmışlık farkı, aynı zamanda geri bölgelerden göç'ün artmasına neden oluyor. Zaten en fazla göç veren iller sırlamasında da Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi başta geliyor.

Piyasanın kendiliğinden bölgeler arası kalkınmışlık farkını azaltmadığını aksine artırdığını söyleyebiliriz. Çünkü kalkınmış bölgelerde daha fazla iş ve aş vardır. Bu bölgelere geri kalmış bölgelerden göç olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu anlamda geri kalmış bölgelerin kalkınması için devletin müdahale etmesi gerekmektedir (Korkmaz, 2012:1).

2.2.2. Demografik Göstergeler

Türkiye'de demografik göstergeler kapsamında nüfus, şehirleşme oranı, yıllık ortalama nüfus artış hızı, nüfus yoğunluğu, doğurganlık oranı ve ortalama hane halkı büyüklüğü gibi verilerden faydalanılarak değerlendirme yapılabilir. Bu kapsamda bölgesel açıdan baktığımızda da demografik göstergelerde bölgeler arası farklılıklar göze çarpmaktadır.

Türkiye nüfusu 31 Aralık 2011 tarihi itibarıyla 74.724.269 kişi olup, toplam nüfusun % 76,8'i (57.385.706 kişi) il ve ilçe merkezlerinde ikamet ederken, % 23,2'si (17.338.563 kişi) belde ve köylerde ikamet etmektedir. İl ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus oranının en yüksek olduğu il % 99 ile İstanbul, en düşük olduğu il ise %

35 ile Ardahan'dır. Nüfusun % 18,2'si İstanbul'da ikamet etmektedir. Toplam nüfusun % 18,2'si (13.624.240 kişi) İstanbul'da ikamet etmektedir. Bunu sırasıyla; % 6,6 ile (4.890.893 kişi) Ankara, % 5,3 ile (3.965.232 kişi) İzmir, % 3,6 ile (2.652.126 kişi) Bursa, % 2,8 ile (2.108.805 kişi) Adana takip etmektedir. Ülkemizde en az nüfusa sahip olan Bayburt ilinde ikamet eden kişi sayısı ise 76.724'tür (TÜİK ve NVİGM, 2012)

Tablo 5: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Düzey1 Bölgeler, Yaş Grubuna Göre Nüfus – 2011 (Bin kişi)

Yaş Grubu	TR1	TR2	TR3	TR4	TR5	TR6	TR7	TR8	TR9	TRA	TRB	TRC
0-9	2.118	375	1.283	1.010	1.085	1.631	627	605	335	455	791	1.964
10-19	2.142	444	1.443	1.086	1.164	1.683	692	729	420	478	818	1.815
20-29	2.448	513	1.531	1.164	1.231	1.505	622	660	377	408	693	1.373
30-39	2.602	503	1.588	1.188	1.189	1.544	578	659	363	309	520	1.077
40-49	1.862	463	1.377	952	992	1.252	480	588	336	213	352	683
50-59	1.275	412	1.145	747	736	925	372	527	282	156	245	418
60-69	683	261	712	448	430	536	258	376	194	111	154	265
70-79	340	165	431	255	236	296	152	239	138	67	92	153
80+	149	68	174	98	95	119	58	91	63	28	40	63
Toplam	13.624	3.210	9.687	6.952	7.163	9.495	3.843	4.477	2.513	2.230	3.709	7.816

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.02.2012.

Tablo 5'te de Düzey 1'de yaş grubuna göre nüfusun dengeli bir şekilde dağılmadığı görülmektedir. Tabii burada bölgelerin yüzölçümünü de dikkate aldığımızda nüfustaki bölgesel farklılıkların olağan bir şekilde dağıldığını söyleyebiliriz. Ancak nüfusun Düzey 1 bölgesindeki dağılımını ölçmek için nüfus yoğunluğunun dağılımı bize daha nesnel bir değerlendirme yapmamızı sağlamaktadır. Bu nedenle Tablo 6'daki kilometrekareye düşen kişi sayısını ifade eden nüfus yoğunluğunun Düzey 1'deki dağılımına baktığımızda TR1 İstanbul'un son 5 yıl itibariyle en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olduğu, onu TR3 Ege bölgesinin takip ettiği ve en düşük nüfus yoğunluğunun ise TRA Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Düzey 1'e Göre Nüfus Yoğunluğu (Kişi)

Düzey 1	İBSS1	2007	2008	2009	2010	2011
TR1	İstanbul	2420	2444	2486	2551	2622
TR2	Batı Marmara	71	72	73	74	75
TR3	Ege	104	105	107	109	109
TR4	Doğu Marmara	132	135	137	140	143
TR5	Batı Anadolu	92	93	95	97	99
TR6	Akdeniz	101	102	105	106	107
TR7	Orta Anadolu	42	42	42	42	42
TR8	Batı Karadeniz	61	61	61	62	61
TR9	Doğu Karadeniz	71	71	72	72	71
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	31	31	31	31	32
TRB	Ortadoğu Anadolu	46	47	47	47	48
TRC	Güneydoğu Anadolu	95	98	99	101	104

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerinden derlenmiştir, www.tuikapp.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.02.2012.

Nüfus yoğunluğuna Düzey 2 bölgesi itibariyle bakacak olursak illerde 11 ile 2.622 kişi arasında değişmektedir. İstanbul ilinde bir kilometrekareye 2.622 kişi düşmekte, bunu sırasıyla; 443 kişi ile Kocaeli, 330 kişi ile İzmir, 257 kişi ile Gaziantep ve 254 kişi ile Bursa illeri izlemektedir. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu il ise 11 kişi ile Tunceli'dir. Yüzölçümü büyüklüğüne göre ilk sırada yer alan Konya'nın nüfus yoğunluğu 52, yüzölçümü en küçük olan Yalova'nın nüfus yoğunluğu ise 244'tür (TÜİK ve NVİGM, 2012).

Tablo 7: ADNKS'ye göre Düzey 1 bölgelerinin aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı (2011)

Düzey 1	Bölge Adı	ADNKS Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
TR1	İstanbul	13.624.240	450.445	328.663	121782	8,98
TR2	Batı Marmara	3.210.147	106.010	90.149	15861	4,95
TR3	Ege	9.687.692	192.204	190.979	1225	0,13
TR4	Doğu Marmara	6.952.685	207.410	164.586	42824	6,18
TR5	Batı Anadolu	7.163.453	234.526	184.218	50308	7,05
TR6	Akdeniz	9.495.788	207.518	219.315	-11797	-1,24
TR7	Orta Anadolu	3.843.731	100.887	134.765	-33878	-8,78
TR8	Batı Karadeniz	4.477.107	134.817	174.374	-39557	-8,8
TR9	Doğu Karadeniz	2.513.021	85.271	110.220	-24949	-9,88
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	2.230.394	72.372	100.345	-27973	-12,46
TRB	Ortadoğu Anadolu	3.709.838	102.675	164.354	-61679	-16,49
TRC	Güneydoğu Anadolu	7.816.173	151.585	183.752	-32167	-4,11

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, www.tuikapp.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.02.2012. (Bölge içindeki illerin birbirleri arasındaki göç kapsamamıştır.)

Tablo 7'ye baktığımızda 2011 yılı ADNKS'ye göre Düzey 1 bölgelerinin aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı görünmektedir. Buna göre Net Göç Hızına baktığımızda TR1 İstatbul'un %8,98 ile en fazla göç alan bölge olup, TRB Ortadoğu Anadolu bölgesi % -16,49 ile en fazla göç veren bölge ve onu % -12,46 ile TRA Kuzeydoğu Anadolu bölgesi takip etmektedir.

1.2.3. İstihdam-İşsizlik Göstergeleri

Türkiye'de "bölgeler arası gelişmişlik farkları" şeklinde yapısal bir özellik kazanan sorun aslında uzun bir zamandır birbirine yakın, aynı bölgedeki iller bakımından da ciddi farklılıkların ortaya çıkması noktasında boyut değiştirmiştir. Buna bağlı olarak Türkiye'de istihdam ve işsizlik verilerine baktığımızda hem Türkiye genelinde hem de bölgesel açıdan farklı görünüşler ve farklı eşitsizliklerle karşılaşmaktadır. Buradaki durum, bir taraftan iller ve bölgeler arasındaki göç hareketlerinin işsizlik hareketleri üzerindeki etkisinin artması, diğer taraftan iller ve bölgeler açısından uygulanan bölgesel gelişme çalışmalarının ve politikalarının etkinlik ve başarısının yeterli düzeyde olmamasına bağlanabilir (Yüceol, 2011:31).

Tablo 8: Türkiye'de İstihdama İlişkin Göstergeler (2000-2011)

YILLAR	15 ve daha Yukarı Yaştaki nüfus (x 1000)	İşgücü (x 1000)	İstihdam Edilenler (x 1000)	İşsizler (x 1000)	İşgücüne Katılma Oranı %	İşsizlik Oranı %	İstihdam Oranı %	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus (x 1000)
2000	46.211	23.078	21.581	1.497	49,9	6,5	46,7	23.133
2001	47.158	23.491	21.524	1.967	49,8	8,4	45,6	23.667
2002	48.041	23.818	21.354	2.464	49,6	10,3	44,4	24.223
2003	48.912	23.640	21.147	2.493	48,3	10,5	43,2	25.272
2004	47.544	22.016	19.632	2.385	46,3	10,8	41,3	25.527
2005	48.359	22.455	20.067	2.388	46,4	10,6	41,5	25.905
2006	49.174	22.751	20.423	2.328	46,3	10,2	41,5	26.423
2007	49.994	23.114	20.738	2.376	46,2	10,3	41,5	26.879
2008	51.211	23.799	20.466	3.332	46,5	10,97	40,0	27.412
2009	51.687	24.755	21.297	3.457	47,9	13,99	41,2	26.932
2010	52.929	25.593	22.665	2.929	48,8	11,9	44,7	26.264
2011	54.027	26.696	24.267	2.429	49,4	9,1	44,9	27.331

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Gösterge ve İstatistikler, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (Tablo VIII) <http://www.dpt.gov.tr/>, erişim tarihi: 06.03.2012.

Türkiye'de istihdama ilişkin verilere baktığımızda 2000 yılında 21.581 binden 2011 yılında 24.267 bin kişiye çıktığı görülmektedir. Ancak Nüfus artışı dikkate

alındığında işsizlik oranının yıllar itibariyle 2009 yılına kadar %13,99'a kadar çıktığını ve 2011 yılında %9,1 olarak görece bir azalış meydana geldiği görülmektedir. Bölgeler itibariyle baktığımızda da bölgeler arası farklılıklar aşağıdaki tabloda olduğu gibi görülmektedir.

Tablo 9: Düzey 1 Bölgesine Göre İstihdama İlişkin Göstergeler (2011)

Düzey 1	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (1000)	İşgücü (1000)	İstihdam (1000)	İşsiz (1000)	İşgücüne dahil olmayan nüfus (1000)	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)
TR1 İstanbul	9.773	4.773	4.211	562	5.000	48,8	11,8	43,1
TR2 Batı Marmara	2.541	1.300	1.207	93	1.241	51,2	7,1	47,5
TR3 Ege	7.410	3.962	3.565	398	3.448	53,5	10	48,1
TR4 Doğu Marmara	5.264	2.712	2.447	265	2.552	51,5	9,8	46,5
TR5 Batı Anadolu	5.198	2.502	2.287	215	2.696	48,1	8,6	44
TR6 Akdeniz	6.689	3.538	3.162	375	3.151	52,9	10,6	47,3
TR7 Orta Anadolu	2.771	1.347	1.217	130	1.424	48,6	9,7	43,9
TR8 Batı Karadeniz	3.377	1.847	1.737	110	1.529	54,7	6	51,4
TR9 Doğu Karadeniz	1.930	1.107	1.036	71	823	57,4	6,4	53,7
TRA Kuzeydoğu Anadolu	1.393	730	669	61	662	52,4	8,3	48,1
TRB Ortadoğu Anadolu	2.399	1.145	1.016	128	1.255	47,7	11,2	42,4
TRC Güneydoğu Anadolu	4.848	1.761	1.555	206	3.087	36,3	11,7	32,1

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler, www.tuikapp.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.08.2012.

Yukarıdaki tabloda bölgeler arasında bölge nüfusları dikkate alınarak yapılan göstergelere bakıldığı zaman, işgücü oranı en yüksek olan TR1 İstanbul'da işsizlik oranı %11,8 ile ilk sırada yer almakta ve işgücüne katılma oranı %54,7 olan Batı Karadeniz'de ise işsizlik oranı %6 ile en düşük düzeyde olan bölge olarak görülmektedir.

Yukarıdaki tablolar, artan işsizlik sayıları ile birlikte bölgeler ve iller arasında var olan gelişmişlik farklarının giderek büyüdüğünü göstermektedir. Diğer taraftan işsizlik oranları yüksekken işgücüne katılım oranları da ciddi olarak düşmekte, insanlar zaman içinde ekonomik destek almak için aileleri yanında kalarak göç etme konusunda daha az istekli olmaktadır. Bölgesel işsizliği sadece iç göç ile değil bölgeler arasındaki sosyo- ekonomik gelişmişlik düzeyi ile de ele almak gerekir. Bu durumda bölgesel işsizlik yönündeki politikaların işgücü piyasası önlemleri ile bölgesel gelişme politikalarının ortak bir zeminde ele alınması gerekmektedir (Yüceol, 2011:47).

Diğer taraftan istihdamın sektörel dağılımı da, bir ülkenin kalkınmışlık düzeyinin göstergelerinden biridir. Gelişmiş ülkelere baktığımızda ekonomik kalkınmaya bağlı olarak istihdamın sektörel dağılımında değişimler olduğu gözlenmektedir. Kalkınma ile birlikte sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam artarken tarım sektöründe istihdam azalmaktadır. Ülkemizde ise yıllar itibariyle inşaat, sanayi ve hizmetler sektöründe artan istihdama karşılık, tarım sektöründe de istihdamın arttığı görülmektedir.

Hizmetler sektörü açısından da ülkemiz pek çok ülkeye göre gerilerde bulunmaktadır. Bunda ekonominin genel olarak istihdam yaratma gücünün zayıflığının önemli etkisi vardır (Berber ve Eser, 2008:5).

1.2.4. Yoksulluk Göstergeleri

Bölgesel yoksulluk oranına baktığımızda ise bölgeler arasında yine önemli farklılıklar görülmektedir. Yoksulluk sınırı dikkate alınarak yapılan analizlerde yoksulluk yönüyle zayıf diyebileceğimiz bölgelerin en temel özelliği toprak mülkiyetinin belirli ellerde toplanmasıdır. Bölge halkı bu topraklarda tarım işçisi olarak çalışmakta ve hayatını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu kişilerin bunun karşılığında elde ettikleri gelir düzeyi de düşük olmaktadır. Bölgenin bir diğer önemli özelliği de nüfus yapısıdır. Genel olarak ataerkil aile olarak tanımlanan ailelerden oluşan bölgesel nüfus yapısı da yoksullukla yüzleşme olasılığının artmasında bir etkidir. Hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk oranı da artmaktadır.

Bu bölgelerden göç eden kişiler genel olarak düşük vasıflı veya vasıfsız bir emeğe sahip olduklarından geldikleri yeni yerleşim yerlerinin işgücü piyasalarına eklemlenmede avantajlı duruma düşmektedirler. Bu durum bu kişilerin yoksulluktan kurtulmalarını sağlamamakta, aksine bir de üstüne “evde olamamanın” yükünü bindirmektedir. Bu nedenle kırsal ve gelişmişlik derecesi düşük olan yerleşim yerlerinde işgücünün tarım dışında da istihdam edilebileceği alanların yaratılması ve gelir getirici etkinliklerin geliştirilmesi gerekmektedir (Adaman ve Keyder, 2006: 134).

Tablo 10: Gelire dayalı görelî yoksulluk sınırlarına göre bölgesel yoksul sayıları ve yoksulluk oranı - 2010

Düzeş 1		Her Bölge İçin Ayrı Hesaplanan			Türkiye İçin Hesaplanan		
		Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul sayısı (Bin kişi)	Yoksulları n oranı (%)	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul sayısı (Bin kişi)	Yoksulları n oranı (%)
TR1	İstanbul	5.161	1.454	11,5	3.689	566	4,8
TR2	Batı Marmara	3.878	451	14,6	3.689	421	3,6
TR3	Ege	4.196	1.121	12,1	3.689	812	6,9
TR4	Doğu Marmara	4.087	663	9,9	3.689	536	4,5
TR5	Batı Anadolu	4.387	973	14,5	3.689	660	5,6
TR6	Akdeniz	3.558	1.140	12,6	3.689	1.234	10,4
TR7	Orta Anadolu	3.332	456	12,2	3.689	602	5,1
TR8	Batı Karadeniz	3.424	630	14,4	3.689	730	6,2
TR9	Doğu Karadeniz	3.621	336	13,4	3.689	353	3,0
TR	Kuzeydoğu Anadolu	2.387	323	15,3	3.689	786	6,7
TRB	Ortadoğu Anadolu	2.128	413	11,5	3.689	1.475	12,5
TRC	Güneydoğu Anadolu	1.817	863	11,5	3.689	3.643	30,8
TR	TOPLAM				3.689	11.817	100

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler, “Gelir ve yaşaş koşulları araştırması” verilerinden derlenmiştir, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim tarihi: 05.03.2012.

Not: Yoksulluk riski %50 olarak hesaplanmıştır.

Yukarıdaki tabloda Türkiye’de yoksulluk sayıları ve yoksulluk oranı hem bölgesel olarak hem de Türkiye ortalaması dikkate alınarak hesaplanmıştır. Bölgeler için ayrı yapılan hesaplamaşya göre her bölgenin yoksulluk sınırı ayrı belirlenmiş ve yoksul sayısı ile orantısı dikkate alındığında, yoksulluk oranı en yüksek bölgenin %15,3 ile TRA Kuzeydoğu Anadolu bölgesi olduğu, onu takiben %14,6 ile TR2 Batı Marmara, %14,5 ile TR5 Batı Anadolu ve %14,4 ile TR8 Batı Karadeniz şeklinde devam etmektedir. Türkiye genelinde yapılan ortalama hesap değerlerine göre ise yoksulluk sınırı 3.689 TL olarak belirlenmiş ve kişi sayısı ile orantısına göre bölgesel yoksulluk hesaplaması yapılmıştır. Buna göre, Türkiye’de en yoksul bölgenin %30,8 ile TRC Güneydoğu Anadolu bölgesi olduğu ve onu takiben %12,5 ile TRB Ortadoğu Anadolu bölgesi, %10,4 ile TR6 Akdeniz Bölgesi yer almaktadır.

1.2.5. Eğitim Göstergeleri

Ekonomik büyümenin sürdürülebilir hale gelebilmesi ve bölgesel eğitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi için kamunun eğitim ve sağlık yatırımlarına yönelik harcamaların önemi büyüktür. Bir ekonomide uygulanan kalkınma stratejileri eğitim politikalarından ayrı olarak değerlendirilemez. Kalkınmakta olan ülkeler eğitim politikalarını kalkınma stratejilerinde bir araç olarak kullanırlar. Buradan

hareketle, kalkınma ve eğitim arasındaki etkileşimin çok yüksek olduğunu ifade edebiliriz (Taş ve Yenilmez, 2008: 164)

Tablo 11: Bölgeler İtibariyle İlk ve Ortaöğretim Okullaşma Oranları, 2011 (%)

BÖLGE KODU	BÖLGE ADI	İlköğretim (%)	Ortaöğretim (%)
TR1	İstanbul	99,53	71,4
TR2	Batı Marmara	99,15	79,48
TR3	Ege	99,07	73,82
TR4	Doğu Marmara	99,07	78,7
TR5	Batı Anadolu	99,25	76,42
TR6	Akdeniz	98,95	68,94
TR7	Orta Anadolu	98,32	69,66
TR8	Batı Karadeniz	98,5	72,33
TR9	Doğu Karadeniz	98,49	78,1
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	98,02	49,12
TRB	Ortadoğu Anadolu	94,19	48,24
TRC	Güneydoğu Anadolu	98,82	47,81

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler, Eğitim, www.tuikapp.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.08.2012.

Türkiye’de bölgeler arası ilköğretim okullaşma oranlarında önemli bir farklılık görünmemekte ve %99 düzeylerinde yüksek oranlarda seyretmektedir. Ancak ortaöğretimde aynı oranların korunamadığı açık bir şekilde görülmekte ve bu konuda Batı Marmara bölgesinin en yüksek Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ise en düşük okullaşma oranının olduğu ve onu takiben Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgesi kendini göstermektedir. Bu durum bölgesel eşitsizlik farklarını eğitimde dengeli bir dağılımının olmadığını göstermektedir.

İlköğretim kademesinde, IX. Kalkınma Planı (DPT, 2006) 2012–2013 öğretim yılında, MEB Stratejik Planı (2009) ise 2014 yılı sonunda %100’lük net okullaşma oranına ulaşılmasını öngörmektedir (Kavak, 2011: 92). Bu hedeflere Düzey 1 bölgesel düzeyinde bütün bölgelerde büyük oranda ulaşıldığı görülmektedir. Ortaöğretimle ilgili tablo ise biraz daha karmaşıktır. Bu bağlamda, IX. Kalkınma Planı (DPT, 2006) 2012–2013 öğretim yılında %100’lük, MEB Stratejik Planı (2009) ise 2014 yılı sonuna kadar %90’lık brüt okullaşma oranına ulaşılmasını öngörmektedir (Kavak, 2011: 92). Bu hedeflerin gerçekleşmesinde yeterli düzeye henüz hiçbir bölgede ulaşamadığı ve bölgesel düzeydeki ortaöğretim okullaşma oranlarındaki farkların da büyük olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Bölgeler İtibariyle Yüksekokul, Fakülte, Yüksek lisans ve Doktora Mezun Sayıları ve Nüfusa Oranları, 2011

BÖLGE KODU	BÖLGE ADI	Yüksekokul veya fakülte mezunu		Yüksek lisans mezunu		Doktora mezunu	
		Kişi Sayısı	Nüfusa Oranı	Kişi Sayısı	Nüfusa Oranı	Kişi Sayısı	Nüfusa Oranı
TR1	İstanbul	1.236.690	9,08	133.118	0,98	32.290	0,24
TR2	Batı Marmara	248.193	7,73	13.879	0,43	3.855	0,12
TR3	Ege	800.997	8,27	46.697	0,48	16.080	0,17
TR4	Doğu Marmara	542.652	7,80	33.562	0,48	10.273	0,15
TR5	Batı Anadolu	777.015	10,85	75.548	1,05	24.826	0,35
TR6	Akdeniz	646.074	6,80	33.724	0,36	10.991	0,12
TR7	Orta Anadolu	236.737	6,16	13.087	0,34	4.672	0,12
TR8	Batı Karadeniz	277.910	6,21	13.855	0,31	4.615	0,10
TR9	Doğu Karadeniz	169.966	6,76	8.624	0,34	2.892	0,12
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	105.978	4,75	6.382	0,29	2.726	0,12
TRB	Ortadoğu Anadolu	174.136	4,69	9.078	0,24	3.601	0,10
TRC	Güneydoğu Anadolu	279.401	3,57	14.219	0,18	5.102	0,07

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler, eğitim ve nüfus verilerinden derlenmiştir, www.tuikapp.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.09.2012.

Türkiye’de Düzey 1 bölgelerine yüksekokul, fakülte, yüksek lisans ve doktora mezun sayıları ve bunların nüfusa oranlarına baktığımızda yine önemli farklılıklar görmekteyiz. TR1 Bölgesinde yüksekokul veya fakülte mezun sayısının 1.236.690 kişi ile en yüksek yoğunlukta olduğu ve nüfusa oranla baktığımızda ise Türkiye’de Batı Anadolu’dan (%10,85) sonra ikinci sırada yer aldığı (%9,08) görülmektedir. Yüksek lisans ve doktora sayısında da nüfus yoğunluğuna oranla baktığımızda yine Batı Anadolu’dan sonra İstanbul bölgesi ikinci sırada yer almaktadır. Bu durumda Türkiye’de yüksek öğretim mezunları itibariyle Batı Anadolu ilk sırada yer almakta onu İstanbul ve Ege Bölgesi takip etmektedir. Yüksek öğretimde en düşük pay ise yüksekokul veya fakülte mezunlarında %3,57, yüksek lisans mezunlarında %0,18 ve doktora mezunlarında %0,07 olarak gerçekleşen Güneydoğu Anadolu bölgesinde olduğu görülmektedir.

Yükseköğretimle ilgili olarak Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 2000), Dokuzuncu Kalkınma Planı (DPT, 2006), Yükseköğretim Stratejik Planı (YÖK, 2007) ve TÜBİTAK’ın (2005) öngörülleri bulunmaktadır. Bunlardan en ayrıntılı çalışma YÖK tarafından yapılmıştır. Bu çalışma, beşer yıllık dönemler halinde 2010–2025 dönemi için hedefler öngörmektedir. Bu hedeflere göre yükseköğretimdeki okullaşma oranlarının 2010 yılında %40.7 (Açıköğretim öğrenci payı=%30), 2025 yılında ise %65 (Açıköğretim

öğrenci payı=%15) olması öngörülmüştür. Ancak bu hedeflere bugün itibariyle tam olarak ulaşılamadığı görülmektedir (Kavak, 2011: 92).

1.2.6. Sağlık Göstergeleri

Uzun ve sağlıklı bir yaşam bütün toplumlar için ulaşılmak istenen hedefdir. Fakat bu hedef, beslenme, sağlık, çevre ve eğitim ile yakından ilişkilidir. Sağlık harcamaları, bütün bir toplumun sağlık hakkını etkileyen, sağlık sektörünün kapasitesini ve bu sektöre ayrılan kaynakların tutarını belirleyen ve aynı zamanda toplumların sağlık politikalarını da şekillendiren önemli bir göstergedir (Günsoy, 2005: 45).

Devlet, gerek ekonomik kalkınmayı sağlamak gerekse geleceklerini planlamada istekli ve akılcı davranan sağlıklı insanları yetiştirmek için sağlık hizmetlerinin, yaygınlaştırılmasına ve iyileştirilmesine çalışmaktadır. Ancak sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, yaygınlaştırılması için sağlık hizmeti veren kurumların harcamalarının artması kaçınılmazdır. Sağlık hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde yapılan sağlık harcamalarının finansmanı vergilerden, sigorta primlerinden ve doğrudan ödemelerden karşılanmakta ancak finansman kaynakları yeterli olmamaktadır.

Son yıllarda özel sağlık sigortaları teşvik edilmekte, bağış ve yardımlar alınmakta, teşhis, tedavi ve ilaç harcamalarında kişilerin katkısı artırılmaktadır. Bütün bu tedbirlere rağmen devletin, sağlık hizmetleri konusunda yaptığı harcamaları karşılamakta zorlandığı Sağlık Finansmanı Reformu'na gittiği görülmektedir (Orhaner, 2006: 3).

Toplam sağlık harcamalarının GSYH'ya oranı, yıllar içerisinde artış göstermesine karşın diğer ülkelerle karşılaştırıldığında yetersiz kalmaktadır. Kişi başına düşen sağlık harcamaları açısından Türkiye OECD ülkelerinin oldukça gerisindedir (Bakmez, Köne, Günel, 2009: 72).

Tablo 13: Bölgeler itibariyle hastane ve yatak sayıları, 2010.

BÖLGE KODU	BÖLGE ADI	Toplam / Hastane Sayısı *	Toplam / Yatak Sayısı
TR1	İstanbul	217	30881
TR2	Batı Marmara	75	8171
TR3	Ege	177	24366
TR4	Doğu Marmara	117	16491
TR5	Batı Anadolu	114	23841
TR6	Akdeniz	161	21444
TR7	Orta Anadolu	104	9986
TR8	Batı Karadeniz	117	12751
TR9	Doğu Karadeniz	74	7963
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	57	5628
TRB	Ortadoğu Anadolu	79	9355
TRC	Güneydoğu Anadolu	105	13173

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, www.tedavi.saglik.gov.tr/, erişim tarihi: 20.09.2012.

*Hastane sayıları Kamu, Özel ve Üniversite hastanelerini kapsamaktadır.

Ülkemizde sağlık hizmetleri arzında özel sektörün payının düşük olmasıyla birlikte yıllara göre giderek arttığı görülmektedir. Türkiye’de Düzey 1 bölgelerine göre İstanbul’un hem hastane sayısında hem de yatak sayısında ilk sırada yer almaktadır. En düşük sıralamada ise Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi yer almakta ve bu oranlar nüfus oranlarıyla karşılaştırıldığında da orantılı bir görünüm arz etmektedir. Ancak sağlıkta dönüşüm programıyla yıllar itibariyle sağlık arzının iyileştiği görülse de henüz istenen seviyeye gelemediği söylenebilir.

Tablo 14: Bölgeler İtibariyle Ölüm oranları ve Temel Ölümlülük Göstergeleri, 2011.

BÖLGE KODU	BÖLGE ADI	Ölüm Oranları	Ölüm oranı / Nüfus (%)	Bebek Ölüm Sayısı	Kaba Ölüm Hızı (Binde)	Bebek Ölüm Hızı (Binde)
	Türkiye	365.190	0,49	15.049	5,0	12,1
TR1	İstanbul	52.737	0,39	2.048	4,0	9,7
TR2	Batı Marmara	22.993	0,72	372	7,3	10,4
TR3	Ege	56.613	0,58	1.464	5,9	11,6
TR4	Doğu Marmara	37.485	0,54	998	5,5	10,0
TR5	Batı Anadolu	32.235	0,45	1.232	4,6	11,6
TR6	Akdeniz	41.732	0,44	2.003	4,5	12,2
TR7	Orta Anadolu	21.245	0,55	693	5,5	11,0
TR8	Batı Karadeniz	30.491	0,68	689	6,8	11,3
TR9	Doğu Karadeniz	15.533	0,62	362	6,2	10,7
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	10.839	0,49	688	4,9	14,0
TRB	Ortadoğu Anadolu	15.851	0,43	1.205	4,4	14,5
TRC	Güneydoğu Anadolu	27.436	0,35	3.295	3,7	16,0

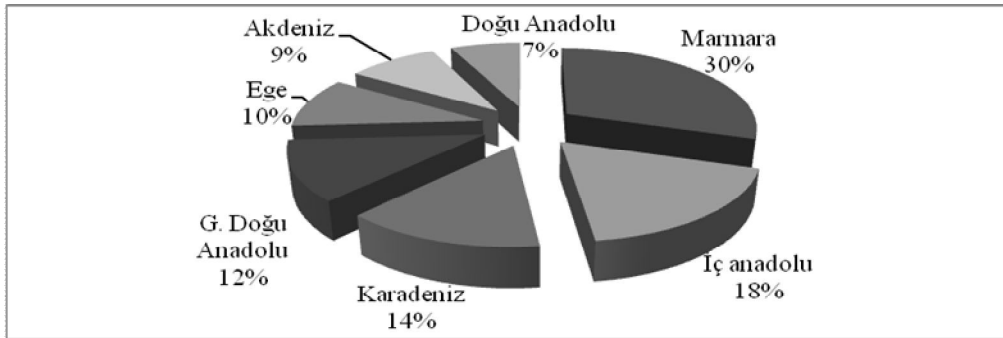
Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler, sağlık ve demografik verilerinden derlenmiştir, www.tuikapp.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.09.2012.

2009 yılında meydana gelen ölüm sayısı 368 390 iken bu sayı 2010 yılında 365 190'dır. Ölümlerin %55'ini erkekler, % 45'ini kadınlar oluşturmaktadır. Kaba ölüm hızı, 2009 yılında binde 5,1 iken bu hız 2010 yılında binde 5'dir. Diğer bir ifade ile 2009 yılında bin nüfus başına 5,1 ölüm düşerken, 2010 yılında bin nüfus başına 5 ölüm düşmektedir. 2010 yılında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 1. Düzey'e göre kaba ölüm hızının en yüksek olduğu bölge binde 7,3 ile Batı Marmara, en düşük olduğu bölge ise binde 3,7 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Sağlıkta ölüm istatistiklerinin belirtildiği bu göstergeler, bölgeler arasında ciddi düzeyde fırsat eşitsizliği sorununun bulunduğunu ve ülke kaynaklarının bölgesel bazda etkin kullanılmadığını ortaya koymaktadır.

1.2.7. Altyapı Göstergeleri

Kamu ulaştırma yatırımlarının bölgeler itibarıyla dağılımı aşağıdaki şekilde incelenmektedir. 1999-2010 yılları arasında ulaştırma yatırımlarından en fazla payı Marmara Bölgesi almıştır (% 30). Ardından en fazla yatırım yapılan bölge İç Anadolu olmuştur (% 18). Sıralamada üçüncü olan Karadeniz Bölgesini (% 14), Güney Doğu (% 12), Ege (% 10), Akdeniz (% 9) ve Doğu Anadolu Bölgesi (% 7) takip etmektedir.

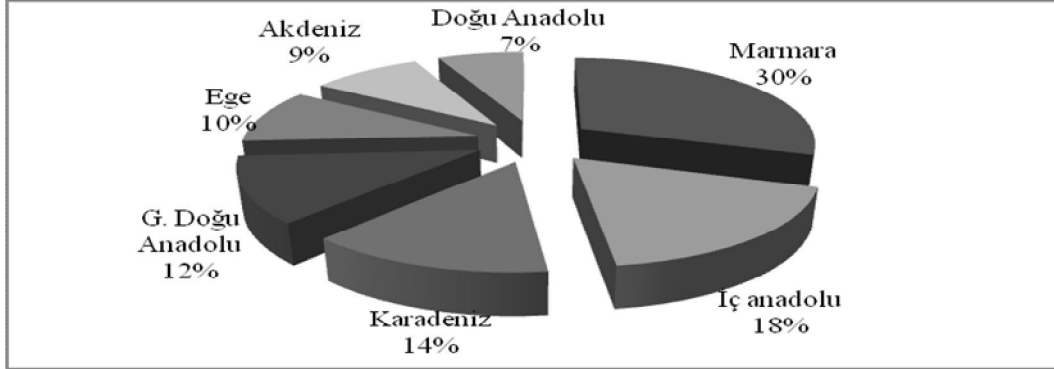
Şekil 1: Kamu Ulaştırma Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı (1999-2010)

Kaynak: DPT, 2011a kaynağından faydalanılarak hazırlanmıştır (Demirbaş, 2011: 139).

Enerji yatırımlarının bölgelere göre dağılımını veren aşağıdaki Şekil 2'de Marmara'nın yüzde 30 ile en fazla yatırım yapılan bölge olduğu görülmektedir. Marmara'nın ardından ikinci sırada yüzde 18 pay ile İç Anadolu Bölgesi gelmektedir. Ardından sırasıyla Karadeniz Bölgesi (% 14), G. Doğu Anadolu Bölgesi (%12), Ege Bölgesi (% 10), Akdeniz Bölgesi (% 9) ve Doğu Anadolu Bölgesi (% 7) yer almaktadır.

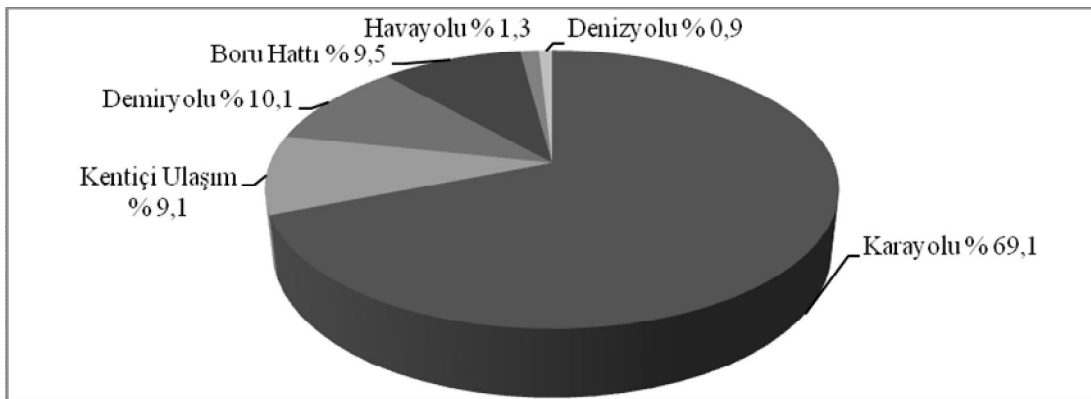
Şekil 2: Enerji Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı (1999-2010)

Kaynak: DPT, 2011a kaynağından faydalanılarak hazırlanmıştır (Demirbaş, 2011: 163).

Proje bazında sektörel yatırımlar verilerinden elde edilen bir diğer bulgu da Şekil 3'te görüldüğü gibi ulaştırma sektörü alt başlıklarının toplam içerisindeki payıdır. Buna göre 1998-2010 yılları arasında kamu kesimi tarafından gerçekleştirilen ulaştırma sektöründeki inşaat harcamalarından en fazla payı yüzde 69,1 ile karayolları almaktadır. Karayollarının ardından en fazla inşaat harcamasının yapıldığı alt sektör demiryolu ulaştırmasıdır (yüzde 10,1). Ardından toplam ulaştırma harcamalarının yüzde 9,5'ine eşit olan doğalgaz ve petrol taşımacılığı, bunların dağıtımını sağlamak üzere inşa edilen boru hatları gelmektedir. Boru hatlarını büyükşehir belediyelerinin yerleşim bölgelerinde yürütmüş olduğu kent içi ulaştırma harcamaları takip etmektedir (% 9,1). Kent içi ulaştırma inşaatlarını havayolu (yüzde 1,3) ve denizyolu (yüzde 0,9) sektörlerindeki inşaat harcamaları izlemektedir.

Şekil 3: Kamu Kesimi Ulaştırma İnşaat Harcamalarının Dağılımı (1998-2010)

Kaynak: DPT, 2011b kaynağından faydalanılarak hazırlanmıştır (Demirbaş, 2011: 141).

1.2.8. Üretim ve Tüketim Göstergeleri

2011 Hanehalkı Bütçe Araştırması'ndan elde edilen sonuçlara göre; Türkiye genelinde hanehalklarının tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı

% 25,8 oranıyla konut ve kira harcamaları alırken, harcamaların % 20,7'si gıda ve alkolsüz içeceklerden oluşmaktadır. Türkiye genelinde yapılan harcamalar içinde sağlık harcamalarına % 1,9 ve eğitim hizmetleri harcamalarına ise % 2 oranında pay ayrılmıştır.

2010 yılında hanehalkı başına aylık ortalama tüketim harcaması 1 843 TL iken 2011 yılında 2 120 TL olarak tahmin edilmiştir. 2011 yılında bu değer kentsel yerlerde 2 364 TL, kırsal yerlerde ise 1 547 TL olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 13.08.2012).

Bölgesel olarak da Tablo 15'te 2008-2010 tüketim harcamalarının ortalamasına baktığımızda, Gıda ve alkolsüz içecekler için en yüksek %93,4 ile TRC Güneydoğu Anadolu bölgesi, en düşük %17,9 ile TR1 İstanbul bölgesi yer almaktadır; Alkollü içecekler, sigara ve tütün tüketiminde en yüksek %14,8 ile TR3 Ege bölgesi, en düşük %3,4 ile TR1 İstanbul Bölgesi yer almaktadır; Giyim ve Ayakkabıda en yüksek tüketim %22,5 ile TRC Güneydoğu Anadolu bölgesi ve en düşük %4,3 ile TR1 İstanbul bölgesi yer almaktadır, Konut ve kira harcamalarında en yüksek % 80,7 ile TR3 Ege bölgesi, en düşük % 24,4 ile TR9 Doğu Karadeniz bölgesi yer almaktadır; sağlık tüketiminde tüketim harcamaları en yüksek % 6,6 ile TR3 Ege bölgesi, en düşük % 1,9 ile TR9 Doğu Karadeniz bölgesi yer almaktadır; Eğitim hizmetleri tüketiminde ise en yüksek tüketim yapan bölge %5,1 ile TR3 Ege bölgesi, en düşük % 1,2 ile TR9 Doğu Karadeniz bölgesi yer almaktadır.

Tablo 15: Hanehalkı Bütçe Anketine göre harcama gruplarının dağılımı (yatay %), 2008-2010

BÖLGE KODU	Toplam	Gıda ve alkolsüz içecekler	Alkollü içecekler, sigara ve tütün	Giyim ve ayakkabı	Konut ve kira	Mobilya, ev aletleri ve bakım hizmetleri	Sağlık	Ulaştırma	Haberleşme	Eğlence ve kültür	Eğitim hizmetleri	Lokanta ve oteller	Çeşitli mal ve hizmetler
TR1	100	17,9	3,4	4,3	33,4	5,1	2,2	13,2	4,1	2,9	2,8	6,4	4,2
TR2	100	46,1	10	10,8	54,5	12,3	5,4	27,3	8,7	4,3	2,1	11,4	7,2
TR3	100	68,5	14,8	16,5	80,7	18,3	6,6	41,3	12,9	8,5	5,1	15	12
TR4	100	42,8	9,2	10,2	57,6	12,4	3,9	29,3	8,8	5,3	3,1	10,2	7,1
TR5	100	41,4	8,2	10,1	56	12,2	3,5	33,4	8,4	5,7	4,7	10	6,4
TR6	100	74,1	10,8	16	74,1	18,9	5,9	48,5	12,5	7,3	5,5	13,7	12,4
TR7	100	51,7	9	10,5	50,7	13	2,9	33,9	8,2	4,4	3,2	6,7	5,6
TR8	100	80,8	13,9	14,5	72,4	22,1	5,8	40,9	13,4	7,1	4,9	12,1	12,1
TR9	100	26,8	3,8	5,8	24,4	7	1,9	13	4,9	2,4	1,2	3	5,6
TRA	100	62,1	10,5	13	41,1	13,3	3,3	27,9	7,7	4	2,2	5,8	9
TRB	100	54,5	7,8	15	45	15	3,4	24,1	8	4,2	2,9	9,1	10,9
TRC	100	93,4	12,4	22,5	67,1	19,9	5,4	37,4	11,7	5,6	4,1	8	12,9

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler, “Tüketim Harcamaları” verilerinden derlenmiştir, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel>, erişim: 03.03.2012

1.2.9. İhracat-İthalat Göstergeleri

Günümüzde uluslararası mal ve hizmet ticaretinde hızlı bir artış yaşanmaktadır. Bunun nedenlerinden birisi özellikle bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler dolayısıyla dış ticarete konu olan malların hizmet kapsamının artışı iken, diğer bir nedeni de yeni hizmetlerin uluslararası ticarete konu olmasıdır. Bu artışın temelinde bölgesel açıdan dış ticaret şirketlerinin artışı yer almaktadır (Hepaktan ve Çınar, 2011: 120). Bu anlamda Türkiye'nin dış ticaretini ihracat ve ithalat kapsamında dış ticaret değerleri olarak incelemek mümkündür.

Türkiye'deki ihracatçı firma sayılarının ve gerçekleştirdikleri ihracat değerlerinin bölgelere göre dağılımının düzenlendiği aşağıdaki tablodaki değerlere göre en ihracatçı bölge Marmara Bölgesi'dir. 2009 yılında Marmara bölgesindeki firma sayısı yaklaşık %0,92 oranında artış kaydetmiştir. İhracatçı firma sayısı bakımından ikinci büyük bölge olan Ege bölgesinde ise ihracatçı firma sayısı, Marmara bölgesinin bir hayli gerisinde kalarak 5640 olarak tespit edilmiştir. İhracatçı firmalar sayısına göre sıralanan diğer bölgeler ise sırasıyla İç Anadolu Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi ve Doğu

Anadolu Bölgesidir. İhracatçı firma sayısı açısından en az firmaya sahip olan bölge Doğu Anadolu Bölgesidir.

Marmara Bölgesinin 2009 yılında gerçekleştirmiş olduğu ihracat değeri yaklaşık 72 milyar dolardır. Bu rakam Türkiye'nin 102 Milyar dolarlık toplam ihracatının yaklaşık %70'ini oluşturmaktadır. Bu durum da Marmara bölgesinin dış ticaret açısından Türkiye için ne kadar büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir. Marmara bölgesini yaklaşık 9,6 Milyar dolarlık ihracat değeriyle Ege Bölgesi izlemektedir. Daha sonra İç Anadolu Bölgesi 7,5 Milyar dolar, Akdeniz Bölgesi 4,8 Milyar dolar, Güneydoğu Anadolu Bölgesi 3,8 Milyar dolar, Karadeniz Bölgesi 2,6 Milyar dolar ve Doğu Anadolu Bölgesi 1,4 Milyar dolar ile son sırada yer almaktadır.

Türkiye'de son yıllarda ihracatçı firma sayısı sürekli artarak 2009 yılında 48.589'a ulaşmıştır. Ancak aşağıdaki tabloda dikkat çeken nokta Türkiye genelinde ihracatçı firma sayısı bir önceki yıla göre %0,9 artış gösterirken, ihracat değeri bir önceki yıla göre %22,6 oranında azalmıştır. İhracattaki bu azalmaya karşın Doğu Anadolu Bölgesi ihracatını %35 gibi çok dikkat çekici bir oranda artırmıştır.

Tablo 16: Türkiye'deki İhracatçı Firma Sayıları ve İhracatın Bölgelere Göre Dağılımı (2007-2010)

BÖLGELE R	2007 Yılı İhracatçı firma sayısı	2007 Yılı ihracatı Milyon \$	2008 Yılı İhracatçı firma sayısı	2008 Yılı ihracatı Milyon \$	2009 Yılı İhracatçı firma sayısı	2009 Yılı ihracatı Milyon \$	2010 Yılı İhracatçı firma sayısı	2010 Yılı ihracatı Milyon \$
Akdeniz	3.237	4.410	3.294	5.558	3.398	4.866	3.317	4.619
Doğu Anadolu	586	835	653	1.080	788	1.460	771	1.185
Ege	6.199	10.365	5.825	12.288	5.640	9.650	5.227	8.964
Güneydoğu Anadolu	1.267	2.980	1.349	3.990	1.522	3.832	1.510	3.651
İç Anadolu	5.026	6.847	5.318	8.444	5.570	7.558	5.369	7.269
Karadeniz	1.011	2.512	1.109	3.332	1.122	2.605	1.037	2.281
Marmara	30.939	79.323	30.595	97.337	30.549	72.171	29.635	64.741
TOPLAM	48.265	107.272	48.143	132.027	48.589	102.142	47.166	92.709

Kaynak: Hepaktan ve Çınar, 2011: 121, TÜİK, DPT ve TCMB verilerinden derlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’deki ithalatçı firmaların ithalatın bölgelere göre dağılımı görülmektedir. Buna göre ithalatçı firma sayısı açısından ihracatçı firma sayılarında olduğu gibi Marmara bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Marmara bölgesi 2009 yılında 36.694 ithalatçı firmaya dahipken ikinci sıradaki İç Anadolu bölgesi 7.153 firma ile ihracatçı firma sıralamasında ikinci sırada olan Ege bölgesinin yerini almıştır. Ege bölgesi 5609 firma ile üçüncü sırada yer alırken Akdeniz bölgesi 2760 ithalatçı firma ile dördüncü sıradadır. İhracatçı firmalarda olduğu gibi son üç bölge ithalatçı firma sayılarında da aynıdır.

Burada dikkat çeken nokta, 2009 yılındaki ithalatçı firma sayılarının 2007 ve 2008 yılı rakamlarının gerisinde kalmış olmalarıdır. Bu azalış tüm bölgelerde kendini göstermiştir. Akdeniz bölgesi %7’lik azalmayla ilk sırada yer almakta diğer bölgelerin azalış oranları ise sırasıyla Karadeniz bölgesi %5,2, Marmara bölgesi %5,1, Doğu Anadolu bölgesi %3,5, Güneydoğu Anadolu bölgesi %3,3, Ege bölgesi %3,2 ve İç Anadolu bölgesi %2,7’dir.

Ayrıca Marmara bölgesinin 2009 yılında gerçekleştirmiş olduğu ithalatın değeri yaklaşık 102 Milyar dolar olup bu rakam Türkiye’nin toplam ithalatının %72,5’ini oluşturmaktadır.

Tablo 17: Türkiye’deki ithalatçı firmaların ithalatın bölgelere göre dağılımı

BÖLGELER	2007 Yılı İthalatçı firma sayısı	2007 Yılı İthalatı Milyon \$	2008 Yılı İthalatçı firma sayısı	2008 Yılı İthalatı Milyon \$	2009 Yılı İthalatçı firma sayısı	2009 Yılı İthalatı Milyon \$	2010 Yılı İthalatçı firma sayısı	2010 Yılı İthalatı Milyon \$
Akdeniz	3.129	6.497	3.145	7.769	2.925	6.130	2.913	6.468
Doğu Anadolu	386	297	376	235	389	227	501	228
Ege	5.934	9.506	5.797	11.262	5.609	8.479	5.464	9.155
Güneydoğu Anadolu	1.461	2.629	1.395	3.186	1.348	2.437	1.410	3.109
İç Anadolu	7.391	19.586	7.350	26.365	7.153	18.877	7.175	17.517
Karadeniz	1.103	2.820	1.037	3.988	983	2.597	939	2.468
Marmara	39.498	128.729	38.684	149.158	36.694	102.181	36.585	108.876
TOPLAM	58.902	170.063	57.784	201.964	55.101	140.928	54.987	147.321

Kaynak: Hepaktan ve Çınar, 2011: 121, TÜİK, DPT ve TCMB verilerinden derlenmiştir.

Genel anlamda Türkiye’nin gerek ihracatında gerekse ithalatında 2009 yılı değerleri, 2008 yılı değerlerinin gerisindedir. Buradaki temel sebep, yaşanan 2008

küresel krizinin tüm dünya ülkelerini etkilediği gibi Türkiye’yi de etkilemiş olmasıdır. Dolayısıyla 2008 küresel krizine bağlı olarak Türkiye’nin hem ihracatı hem de ithalatı 2009 yılında gerileme göstermiş ve bu durum da bölgesel açıdan dış ticaret hacmini bir önceki yıla göre daralması sonucunu göstermiştir (Hepaktan ve Çınar, 2011: 127).

Diğer taraftan Türkiye’deki Düzey 1 bölgeleri itibariyle kişi başına ihracat ve ithalat değerlerine 2010 yılı itibariyle baktığımızda da ithalat ve ihracatta firma sayıları ile bölgesel dağılımlarına sıralama yönüyle benzer sonuçları görmemiz mümkündür. Aşağıdaki tabloda gördüğümüz gibi, TR1 İstanbul bölgesi kişi başı ihracatın 4008 dolar ve ithalatın 7426 dolar olması ile en yüksek olduğu bölgedir. İstanbul’u Doğu Marmara bölgesi ve Ege bölgesi takip etmektedir. En düşük kişi başı ihracat ve ithalat değerlerinin olduğu bölge ise kişi başı 102 dolar ihracat ve 48 dolar ithalat ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesi yer almaktadır.

Tablo 18: Düzey 1 Bölgeleri İtibariyle Kişi başına ihracat ve ithalat – 2010 (ABD Doları)

BÖLGE KODU	BÖLGE ADI	Kişi başına ihracat	Kişi başına ithalat
TR1	İstanbul	4.008	7.426
TR2	Batı Marmara	390	412
TR3	Ege	1.389	1.420
TR4	Doğu Marmara	3.316	3.254
TR5	Batı Anadolu	965	1.417
TR6	Akdeniz	639	900
TR7	Orta Anadolu	409	476
TR8	Batı Karadeniz	214	589
TR9	Doğu Karadeniz	761	99
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	102	48
TRB	Ortadoğu Anadolu	183	57
TRC	Güneydoğu Anadolu	682	529

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler, Dış Ticaret, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim: 03.03.2012

2. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

Türkiye 1923’ten günümüze kadar olan süreçte bölgesel politikalarda ciddi değişimler yaşamıştır. 1923-1931 dönemi kuruluş dönemi olarak adlandırılan dönem İzmir İktisat Kongresinin yapıldığı sanayi bakımından avantajlı sayılabilecek bölgelerden başlamak kaydıyla ulusal ekonominin oluşturulmaya çalışıldığı dönemdir. Sanayi planları ve yayılma politikası dönemi olarak nitelenen dönem 1933

ve 1939 yıllarını kapsayan dönemdir. 1950-1960 yıllarındaki dönem sanayileşme ve liberalleşme dönemi olarak adlandırılmaktadır. Küreselleşmenin de etkisiyle değişime uğrayan bölgesel kalkınma, yeni planlama anlayışları ve beraberinde bölge kalkınma ajansları, özelleştirme, bölgeselleşme ve yerelleşme politikaları 1980’li yıllardan günümüze kadar etkisini sürdürmektedir.

2.1. 1923-1950 DÖNEMİ: DEVLETÇİLİK DÖNEMİ

Devletçilik dönemi olarak da adlandırılan bu dönem dünya ekonomisi ile hammadde ihracatçısı bir ülke olarak eklenme, tarım ve ticaret sermayesi birikimine dayalı gelişme, iç pazarın bütünleştirilmesini amaçlayan iktisadi politikaların yanı sıra ülke sınırlarını güvence altına almayı hedefleyen iç ve dış politikalarla karakterize olmaktadır (Bayramoğlu, 2005: 43).

Bu süreçte yeni kurulan Cumhuriyet rejimi devamını sağlamak, ülkenin bağımsızlığını pekiştirmek ve varlığını koruyup güçlendirmek istiyordu bu sebeple önceliklerde bu temele dayandırılıyordu. O yüzden ilk dönemdeki hükümetlerin öncelikli hedefi de bu olmuştur. Fakat yatırımların ve nüfusun ülke geneline yayılmasını sağlamak amacı ile de Anadolu’nun birkaç kentinde fabrika kurmuş ve başkenti Ankara olarak belirlemişlerdir. Yine bu dönemde ortaya çıkan sanayileşme çabalarına paralel olarak 17 Şubat 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu kongre ulusal ekonominin özel girişim eli ile geliştirilmesini amaçlamasına karşın bölgesel gelişmişlik farkları ile ilgilenilmemiş genel bir kalkınma çabası gütmeyi hedeflemiştir.

Ankara’nın başkent olması kararı, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması konusunda atılan ilk ciddi adım olarak değerlendirilir. Bu karar ile bir yandan Anadolu'nun ortasında modern bir kent kurulmuş öte yandan ise sınıai yatırımların yığıldığı İstanbul’un aşırı büyümesinin önüne geçmeye çalışılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2000: 32-33).

Dönemin yapılan planları, bugünkü plancılık anlayışından farklı olarak söz konusu sanayi planında sadece devlet tarafından kurulması amaçlanan endüstriyel işletmelerle ilgili yatırım projeleri yer almıştır. Bu planlarda, bölgesel kalkınma ile ilgili ilkelere yer verilmemiş olmakla birlikte yatırımların yurt düzeyine yayılması ön

görülmüştür. Yayılma politikasıyla, yöreler arasındaki gelişmişlik farkını azaltmak amacıyla Anadolu'nun içlerine hatta Doğu Anadolu'ya doğru İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin fabrikalarını yaymak amacı taşımaktadır (Bayramoğlu, 2005: 45).

1923-1929 döneminde özel girişime dayalı bir sanayileşme politikası benimsenmiş, özel girişimin çabaları sayesinde sanayileşmenin ve buna bağlı olarak kalkınmanın gerçekleşeceği beklenmiştir. Ancak uygulama sonunda yönetici kadrosunun beklentilerinin gerisinde sonuçlar gerçekleşmiştir. Bu sebeple hükümet söz konusu dönemde özel girişimciler tarafından gerçekleştirilen sanayileşmenin hızından ve yapısından memnun olmamışlardır. 1929 Büyük Dünya Bunalımının da etkisi ile devletçi bir sanayileşme modeli arayışına giren Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde dünyadaki ilk planlama deneyimlerinden biri olarak kabul edilen sanayi planları doğrultusunda planlı bir sanayileşme sürecini gerçekleştirmiştir (Özçelik ve Tuncer, 2007: 259)

1929 Dünya Ekonomik Bunalımının kapitalist ekonomilerde meydana getirdiği sorunlar, özel kesime ağırlık veren ekonomi politikalarının geçerliliğini yitirmesine neden olmuştur. 1930 yılı, Cumhuriyet dönemi Türk ekonomisinde bir donum noktasıdır. 1929 Krizi sonrasında tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de, Liberal kapitalist ekonomi politikası ile kalkınmanın güçlüğü karşısında, Devletçilik ilkesi benimsenmiş, devletçi, müdahaleci ve korumacı politikalar uygulanmaya başlanmıştır. 1932 yılında iktisadi hayatta devletin denetimini artıran bir dizi kanun çıkarılmıştır. 1933 yılında, Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi Kredi Bankası kaldırılarak bunların yerine, sanayi planının uygulanmasını sağlamak üzere Sümerbank kurulmuştur. 1933'de Devlet ilk defa faiz oranlarını belirlemeye başlamıştır (Coşkun, 2003: 75).

1934 yılından 1939 yılına kadar uygulanan I.Beş Yıllık Sanayi Planı ana hatları ile uygulanmış olsa bile II. Beş Yıllık Sanayi Planı II. Dünya Savaşının çıkması ile geçerliliğini yitirmiş ve kısa süreli planlı dönemin sonu olmuştur. Yalnız bu dönemde yapılan Demir-çelik, seker, çimento ve tekstil fabrikaları halen faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu planlarda bölgesel kalkınma ile ilgili ilkelere yer verilmemiş, ancak yatırımların yurt düzeyinde yayılması öngörülmüştür. Yayılma politikası ile kıyı şeridinde göre veya İstanbul ve İzmir gibi dışallıktan faydalanılabilecek yerler yerine daha yüksek maliyetli üretim göze alınarak

Anadolu'nun iç kısımlarına ve Doğu Anadolu'ya doğru İktisadi Devlet Teşekküllerine ait fabrikalar kurulmuştur. Özel sektör için kuruluş yeri sınırlandırılması getirilmiş ise de, bu uygulamadan başarı sağlanamamıştır (Öztürk ve Aslanoğlu, 1995: 186).

Ekonomik kalkınma açısından izlenen devletçi politika sonucu 1929- 1938 yılları arasında önemli devlet bankaları faaliyete geçmiştir. Kurulan bu bankaların genel özelliği belirli bir sektörü veya toplumsal kesimi desteklemek üzere faaliyete geçmeleridir. Bu dönemde kurulan bankalar; Sümerbank, Etibank, Denizbank, Belediyeler Bankası, Türkiye Halk Bankası, T.C. Ziraat Bankası (Yeni Düzenleme ile) ve Türk Ticaret Bankasıdır. Yerel banka döneminin kapandığı, önemli devlet ve finansman kurumlarının faaliyete geçtiği bu dönemde Türkiye'de 21'i yerel, 2'si devlet bankası, 9'u da yabancı banka olmak üzere 32 banka faaliyetine son vermiştir.

Bu dönemde kısmi liberal dönemden müdahaleci döneme geçişin temel nedenleri, 1929 yılında yaşanan Büyük Dünya Bunalımının etkisi, bu döneme kadar özel kesimin istenilen ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmekte yetersiz kalması ve Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmesinin getirdiği ağır yük devletin müdahaleci bir yapıya bürünmesine neden olmuştur (Özçelik ve Tuncer, 2007: 263-264)

2.2. 1950-1960 DÖNEMİ: LIBERAL DÖNEM

1950-60 arasındaki 10 yıllık dönemde geri kalmış yörelerin kalkındırılması için özel bir çaba ya da görüşün ortaya atılmadığı gözlemlenmektedir. Liberal bir politika izlenen bu dönemde, halka satılacağı belirlenen İktisadi Devlet Teşekkülleri'ne ait fabrikaların satışından vazgeçildiği gibi, bu teşekküllere ait fabrikaların kuruluş yerinin seçiminde ekonomik ve sosyal nedenlerin ötesinde politik çıkarılar etkin olmuştur. Bu dönemde ortaya atılan "her ile bir fabrika" sloganı ile verimlilik hesaplarına bakılmaksızın, fabrikaların yurt düzeyine yayılmasında politik tercihler etkin olduğundan birçok işletmenin yer seçimi hatalı yapılmış ve bunlar ekonomiye yük olmuştur.

1950-60 arasındaki dönemde Türkiye'nin daha önce deneyimi olmasına rağmen bölgesel ve hatta ulusal düzeyde plan fikrinden oldukça uzaklaşmış, ülkenin

nispeten geri kalmış bölgelerini kalkındırmak için özel bir çaba harcanmıştır. 1960 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Kamu İktisadi Teşekküllerine ait işletmeleri ülkedeki kamuya ait işletmelerin %10'unu oluştururken aynı dönemde özel sektör de dahil olmak üzere ülkemizdeki tüm işletmelerin ancak %7,6'sının bu iki bölgede bulunduğu görülmektedir. Öte yandan özel sektör dışsal ekonomilerin oluştuğu İstanbul ve İzmir'de toplanmaya devam etmiştir. Özel sektöre ait işletmelerin %66,8'inin Marmara ve Ege bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir (Dinler, 2010: 56).

2.3. 1960 SONRASI DÖNEM: PLANLI DÖNEM

1960'ı izleyen yıllarda özellikle 1950-60 dönemine tepki olarak gelen hükümetler, ekonomik gelişmeye beş yıllık kalkınma planları ile yön vermeyi benimsediler ve bu amaçla 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. 1963 yılından itibaren de beş yıllık kalkınma planları uygulanmasına başlanmıştır (Dinler, 2010: 57).

Sosyal refah devletinin özünü oluşturan bu politikalar gelir dağılımının düzenlenmesini ve kamunun özellikle teknik ve sosyal altyapı yatırımlarını gerçekleştirmesini savunmaktadır. Bu dönemde, kalkınma ekonomisinin güncellik kazanması bölgesel politikaların gündemdeki yerini almasını sağlamıştır. Ulusal kalkınma politikalarında yer alan sektörler arasında ve gelir dağılımında denge kavramlarına, bölgeler arası denge kavramı da eklenmiştir. Böylece, 1960'larda bölgeler arası eşitsizliğin azaltılması ya da kaldırılması bir hedef olarak önemini korumuştur.

1970'lere kadarki dönemde bazı ülkeler devlet müdahalesi yoluyla kutuplaşmış kalkınma sürecini başlatarak, kamu yatırımlarının odaklandığı ve büyüme fırsatlarının desteklendiği kalkınma kutupları aracılığıyla büyümenin sağlanmasını ve çevresinde bulunan alanlara yayılmasını amaçlamışlardır. Merkezi ve devletçi uygulamaların hakim olduğu bu dönemde, bölgesel eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ilkesinin benimsenmesi nedeniyle ortaya çıkan önemli düzeydeki maliyetleri azaltacak politikaların geliştirilmesi, ülke çapında kaynakların doğru kullanımının sağlanması ve bölgesel düzeyde yatırımların verimliliklerinin

artırılması yönündeki çalışmalar yoğunlaştırılmış, yatırımların yer seçimi konusu önemli gündem maddelerinden biri olmuştur (Kara, 2008: 44-45).

Bu döneme dahil olan ilk üç beş yıllık kalkınma planlarından, birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planlarında bölgesel planlama, üçüncü beş yıllık kalkınma planında ise bölgesel planlama terk edilerek kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesi öngörülmüştür.

2.3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Bu dönemde bölge planlarının yapılması ulusal kalkınma planından bağımsız olmaması koşuluyla benimsenmiştir. Bu plan yatırımları üretken olanlar ve az üretken olanlar diye ikiye ayrıldıktan sonra, ikincilerin yani kamu hizmetleri yatırımlarının coğrafi dağılışında geri kalmış bölgelere öncelik verilmiştir. Üretken sayılan yatırımlar yönünden ise, sanayi için kuruluş yeri olmak bakımından eşit durumda bulunan çeşitli yerlerden, az gelişmiş yörelerde bulunanların tercih edilmesi ilkesi belirlenmiştir (Keleş, 2006: 402).

Bu planda bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmaya yönelik politikanın esasları üç grupta toplanmıştır: Bunlardan ilki, bölge planlamasının ana ilkeleri ve metot, ikincisi mevcut durum, üçüncüsü ise teşkilat sorunlar ve tedbirlerdir.

Kalkınma için yapılan millî plân çalışmaları esas bakımından çeşitli kesimler ve çalışma kollarına bağlıdır. Bu çalışmalarla bunlara dayanılarak girişilecek uygulamanın, bölgelere dağılış bakımından yapılacak incelemelerle tamamlanması gereklidir. Konunun bölgeler açısından ele alınacak unsurlarla tamamlanması çok amaçlı bir bölge planlamasıyla mümkündür. Bu plân ile kalkınmanın bölgeler arası dengesizlikleri önleyici bir yönde olmasını, aşırı şehirleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesini, kamu hizmetlerinin gelir dağılışını düzeltici bir şekilde dağıtılmasını, potansiyel kaynakları olan firelerin düzenli bir şekilde gelişmesini hedeflemektedir (DPT, 1963: 471).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kalkınmada öncelikli yöreler politikalarının önemi vurgulanarak, konu teorik çerçevede kapsamlı bir şekilde anlatıldıktan sonra Potansiyel Gelişme Bölgeleri, Geri Kalmış Bölgeler ve

Büyükşehir Bölgeleri (Metropolitan Bölge) şeklinde bir ayrıma gidilmektedir (Sarıca, 2001: 154).

Planda, gelişmiş metropolitan bölgelerin sorunları yeni merkezler yaratılarak azaltılırken, potansiyel gelişme bölgelerinde gelişmenin hızlanması için bazı sektörler seçileceği ve yatırımların bu bölgelerde yoğunlaşacağı belirtilmiştir. Öte yandan kamu hizmetlerinin dağıtılmasında eşitlik ilkesi doğrultusunda geri kalmış bölgelere öncelik verileceğinden söz edilmiştir. Bu dönemde, göreceli olarak geri kalmış yörelere özel sektörün yatırım yapmasını teşvik amacıyla 19 Şubat 1963 tarih ve 202 Sayılı Kanun ve 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda bir değişiklik yapılarak "yatırım İndirimi" uygulaması Getirilmiştir (Dinler, 2005: 188).

2.3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Plan, Türkiye’de bir yandan fert başına geliri hızla ve devamlı olarak artırmayı hedef alırken, öte yandan çeşitli gelir grupları ve bölgeler arasında dengeli gelişmeyi sağlamak, çok sayıda vatandaşa iş imkânları yaratmak, kalkınmanın nimet ve külfetlerinin fırsat eşitliğine, sosyal adalet ilkesine göre paylaşılarak iktisadi ve sosyal düzende olumlu bir gelişme elde etmek amaçlarına göre hazırlanmıştır (DPT, 1968: 2).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndaki bölgelerarasında gelişmişlik farklarını azaltıcı yöndeki politikaların hemen hemen daha somutlaştırılarak tekrarlandığı İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında gelişmede önceliğin az gelişmiş bölgelerde hızla büyüyen merkezlerin kazanmasından söz edilirken, yine kalkınma kutuplarının yaratılması benimsenmektedir (Dinler, 2005: 188).

Bu dönemde bölgeler politikası esas alınmış olmakla beraber, hedefe ulaşmak için kullanılan araçlarda farklılıklar oluşmuştur. Ulusal plan dışında ayrıca bir bölge planına yer verilememiştir. 1972 yılına ait programda Kalkınma Planı metninde yer alan “bölgesel gelişme” bölümünün yerine “yurt düzeyinde dengeli gelişme”, “bölgesel planlama” yerine de “Kalkınmakta Öncelikli Yöre” kavramları getirilmiştir. Bir başka deyişle, kalkınma planındaki “bölge” kelimesinin kullanılmasından kaçınılmış yerine yöre kelimesi ikame edilmiştir. Bu strateji

değişikliği, bölgesel planlamanın uygulanması sürecinde de büyük değişiklikler olduğunu göz önüne sermektedir (Keles, 2006: 274).

Diğer kalkınma planlarında olduğu gibi bu kalkınma planında da ithal ikameci bir sanayileşme söz konusu olmaktadır. Ancak bu politikalar ülkede çeşitli sanayi dallarının gelişmesine yol açsa da, bu yatırımların pek çoğunun sermaye yoğun doğası gereği işsizliğin artmasını da beraberinde getirmişti. Bu durum kırsal alanlardan kente göçü daha da teşvik etti; ülkenin doğusu ve batısı arasındaki uçurum daha da derinleşirken köy ve kent arasında da yeni bir ikilik oluştu (Göymen, 2005: 2). Özellikle bu planda yatırım teşvikleri, ucuz kredi, vergi indirimi, gümrük vergi muafiyeti, düşük oranlı vergilendirme gibi teşvikler uygulanmıştır. Özellikle bu teşviklerin özel bölge olarak seçilen Doğu ve Güneydoğu gibi bölgelerde uygulanmıştır.

Ancak Doğu ve Güneydoğu gibi özel bölge olarak tanımlanan bu bölgelerde yapılan çalışmalar başarılı bir şekilde sonuçlandırılmamıştır. Bu başarısızlığın nedeni olarak, bölgeler arasında bir farkın olmadığı, her bölge için plan hazırlanmasının milli planı zedeleyeceği görüşü gösterilebilir. Özellikle bu dönemde KÖY için yatırımlara daha çok değinilmiştir. Buna göre büyük yatırımların yerine küçük ölçekli ve emek yoğun sanayi projelerinin yapılması kararlaştırılmıştır (Gündüz, 2006: 116-118).

2.3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1972-1977)

Üçüncü beş yıllık kalkınma planında Türkiye’de kamu yönetimini ve kamu iktisadi teşebbüslerinin etkin ve dinamik bir hale getirilmesi, yani kamu yönetiminde yeni reformların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanında Toprak ve Tarım, Hukuk ve Adalet, Vergi ve Maliye, Petrol ve Maden ile Eğitim reformlarının mutlaka yapılması gerektiği belirtilmiştir. Plan ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gümrük birliğine geçişi başarıya dönemi olarak ifade edilmiş ve Üçüncü Beş Yıllık Planı ve daha sonrakileri 1995 yılını hedef alan bir perspektife ve stratejiye göre hazırlanması gerektiği belirtilmiştir (DPT, 1972: 4).

Birinci beş yıllık kalkınma planındaki “geri kalmış” bölge teriminin terk edilerek yerine “Kalkılmada Öncelikli Yöre” teriminin ikame edilmesiyle ortaya

çıkan yeni anlayış, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da benimsenmiştir. Bu amaçla “bölgesel kalkınma ortaklıkları”, “halk sektörü”, “köykent” ve gibi yeni örgütlenme araçları uygulamaya konulmaya başlanmıştır. Uçuncu Plan döneminde bölgesel plan hazırlama çalışmalarına son verilmiş ve ulusal kalkınmayı hızlı gerçekleştirmek amacı ile geri kalmış bölgelerin sorunları bir yana itilmiştir.

Üçüncü Planın bölgesel kalkınma ve bölge planlaması mevzularında en dikkat çekici yanı bölgesel geri kalmışlığın coğrafi olarak tanımlanmasına yaptığı itirazdır. Üçüncü Plan, bölge planlamasının ulusal planın bir parçası ve tamamlayıcısı olması hususundaki vurgu ile de dikkat çekmektedir. İlk iki planda da benzer bir durum söz konusu olmakla birlikte üçüncü plan, ulusal planın belirleyiciliğine yaptığı ısrarlı vurgu ve bölge ölçekli plan hazırlanmasına kesinlikle karşı olması ile farklılık arz etmektedir (Yüksel, 2011: 590).

Yurdun bazı yörelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan geri kalmış durumda olduğu, bu yöreleri coğrafi sınırlarla belirlemenin mümkün olmadığı, gelişmiş bir bölgede geri yöreler olduğu gibi, gelişmemiş bir bölge içinde gelişmiş yöreler olabileceği ifade edilmektedir. Plana göre, Kalkınmada Öncelikli Yörelerin sahip oldukları potansiyel uzun dönemli kalkınmanın amaçlarına yönlendirilecek ve milli bütünlük içerisinde ekonomik ve sosyal gelişimleri sağlanacaktır. Bu bölgelerin gelişmişlik sıralaması sosyo-ekonomik bütünlüşme göstergelerine dayalı endeks sonuçlarına göre yapılacağı belirtilmiştir (DPT, 1972: 948).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın bölgesel kalkınmaya önemli bir katkısının olduğu da söylenebilir. Bu planda bölgesel farklılıklar sorununun uzun vadede sadece bölgesel kaynaklar kullanılarak, yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle çözülebileceği öngörülmüştür. Bu öngörü bunu takip eden dönemde bölgesel politikaların ana eksenini oluşturmuştur. Bu nedenle, bir sonraki planlama döneminde yukarıdan dayatılan özel kalkınma planları karşısında yerel kalkınma projeleri önem kazanmıştır (Göymen, 2005: 3).

2.4. 1980 SONRASI DÖNEM: DIŞA AÇIK SANAYİLEŞME DÖNEMİ

Türkiye'de 1960 ve 1970'lerde uygulanan iktisat politikaları 1980'lerde uygulanan politikalardan önemli ölçüde farklıdır. Devletin kaynakların tahsisindeki

belirleyici ve aktif rolü ve yatırımların artmasına özel önem veren içe dönük, ithal ikameci, kalkınma stratejisi 1980 öncesinin en önemli özelliğidir. 1980 sonrasında uygulanan politikaların iki temel boyutu vardır. Bunlardan birincisi, ihracata dayalı bir sanayileşme stratejisinin ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin yerini alması ve ihracata yönelik her türlü uygulamanın öne geçmesidir. İkincisi ise, devletin ekonomideki rolünde görülen önemli değişikliktir. Serbest piyasa ekonomisinin kurallarına uyulmasının her türlü sorunun çözümü olacağı düşüncesinden hareketle devletin üretici özne olarak rolünün azaltılması, 1980 sonrasında uygulanan politikaların ana eksenini oluşturmuştur (DPT, 2000b: 180).

Türkiye ekonomisi, 24 Ocak 1980 tarihinde açıklanan ekonomik istikrar paketi ile yeni bir yörüngeye oturtulmaya başlanmıştır. Serbestleşme ekseninde piyasa odaklı neoliberal politika demeti açılmış, yeni bir siyasal ve ekonomik süreç başlamıştır. 1980’lerde iç finansal serbestleşme ile istikrar ve yapısal uyum programları üzerinde durulmuş, 1990’larda ise dış finansal serbestleşme ile yeni bir birikim modeli ortaya çıkmıştır. Büyümenin kısa vadeli sermaye akımına bağımlılığının olduğu ve kamu maliyesinde de kronik dengesizliklerin olduğu bir dönem olmuştur (Sönmez, 2009: 71).

2.4.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü Beş Yıllık kalkınma Planı üçüncü planın bitiminden iki yıl sonra 12.12.1978 tarihli ve 16478 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu planda mekân örgütlenmesi kavramı üzerinde Durulmuş ve buna bağlı olarak bölgeler arası bağların güçlendirilmesine önem verilmiştir. Bunun için de bazı bölgelerde ulaşım ağlarının yenilenmesine karar verilmiştir. Ayrıca planda teşvik sisteminin bölgeler için farklılaştırılmasının sanayinin gelişimi açısından önemine değinilmiştir. 1983 Kasım dönemi sonrasında yapılan düzenlemelere bakıldığında: Gelir ve Kurumlar Vergileriyle ilgili yasalarda az gelişmiş yöreler için yatırım indirimi oranları yükseltilmiştir. Bu amaçla çıkarılmış 2970 sayılı yasanın 2.maddesinde, bu yöreler yapılacak yatırımlar için vergi indirim oranı %100’e kadar arttırma yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir (Keleş, 2006: 407).

Diğer yandan “Kalkınmada Öncelikli Yöre” (KÖY) uygulamasına devam edilirken, bu kapsamda değerlendirilen “Geri Kalmış Bölgeler” içerisinde özellikle

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin hızla gelişimini sağlamak amacıyla, bu bölgelere ait sorunların topluca ele alınacağı ve bu bölgeler lehine gelişmeyi sağlamak amacıyla sanayinin bu bölgelere götürülmesine ağırlık verileceği ifade edilmektedir. Ayrıca bu planda Aşağı Fırat Projesi'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi İçin çok amaçlı bir gelişme projesi şeklinde ele alınıp, DPT sorumluluğunda geliştirileceği ve projenin hızlandırılacağı belirtilerek, Güneydoğu Anadolu Projesi'ne de ilk defa vurgu yapılmaktadır (DPT, 1979: 293–294).

Önceki planların aksine Dördüncü Plan geri kalmış bölgeleri coğrafi sınırlar ile belirlemektedir. Bu çerçevede, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin geri kalmışlığına yapılan vurgu ve bu bölgelerin kalkınması için önerilen politika ve stratejiler dikkat çekicidir. Aşağı Fırat Sulama Projesi gibi çok amaçlı gelişme projeleri tamamlanacak, sanayinin kalkınmada öncelikli yörelere götürülmesine ağırlık verilerek gerekli önlemler alınacak, geri kalmış yörelerdeki yatırım projelerinin finansmanını ve bu bölgelerdeki kalkınma çabalarının özendirilmesi, yönlendirilmesi ve desteklenmesini sağlamak üzere DESİYAB (Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası) öncelikle Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bölge şubeleri açacak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin tarım kesiminde mevcut potansiyelden en üst düzeyde yararlanılması, mevcut ve gelecekteki önemli somut projelerin işlerliği, ekonomik ve toplumsal yararın istenilen ölçekte sağlanması ve toplumsal yapıda gerekli değişikliklerin gerçekleştirilmesi için toprak - insan ilişkisinin düzenlenmesi bir ön koşuldur (Yüksel, 2011: 590).

2.4.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Bu planda yeniden eskiye dönülerek, bölge planlama benimsenmiş ve aynı zamanda üçüncü ve dördüncü planlarda yer alan kalkınmada öncelikli yöre uygulamasının devamı öngörülmüştür (Dinler, 2010: 57).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademeleşmesi çalışmasına dayalı olarak saptanan 16 bölgeli ayırımın benimsenmiş olması, bu planı ilk dört plandan ayıran en önemli özelliktir. Planlı dönemde ilk defa Beşinci Beş Yıllık Plan'da, bölgesel ayırımına yer verilmiş olduğu görülmektedir. Büyük kent sorunlarına da 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan sonra, yeniden 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer verilmiştir (Dinler, 2005: 193). Planın amaç ve

politikaları arasında Kalkınmada Öncelikli Yörelere gelişme potansiyelinin harekete geçirileceği, bu yöreler ile diğer yöreler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılacağı belirtilmiştir (DPT, 1984: 3).

Az gelişmiş bölgelerdeki yerleşim merkezlerinin hizmet yatırımları ve üretken yatırımlarla desteklenmesi bu planda yer almıştır. Planda ayrıca İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde doğal kaynaklara ve hizmet işlevlerine bağlı olarak alt bölge kavramlarının geliştirilmesi gereğinden söz edilmiştir. Kamu hizmetlerinin dağılımında hem nicelik, hem nitelik olarak, denge sağlanması amaçlanmıştır. Planda, Kalkınmada Öncelikli Yörelere kısmında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri basta olmak üzere bölgesel gelişmişlik farklarının zaman içinde azaltılarak giderilmesinin asıl amaç olduğu belirtilmiştir. Kalkınmada Öncelikli Yörelere planlanacak olan sanayi yatırımlarının kaynakları harekete geçirecek ve bölgesel gelişmede itici unsur olabilecek sektörlerde gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (Keleş, 2006: 279).

2.4.3. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Bu planda bölgesel planlama, bu defa Kalkınmada Öncelikli Yörelere gelişmesini sağlamak amacıyla, sadece bu yöreler için öngörülmüştür. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel planlama yapılacağından bahsedilmesine ve 16 bölgeyi bir bölgesel ayırımın benimsenmesine karşın, bölge planlama ile ilgili hiçbir çalışma olmaması, bölgesel planlamanın siyasi iktidarlar tarafından pek benimsenmediğini, planda yer alan hedef, ilke ve politikaların siyasi iktidarlar tarafından tartışılarak ve benimsenerek plana konulmadığı izlenimini vermektedir. Diğer taraftan, 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Kalkınmada Öncelikli Yörelere ile ilgili olarak 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki uygulamanın devamının öngörüldüğü de gözlenmektedir (Dinler, 2010: 58).

Bu planda diğer planlardan farklı olarak büyük kent sorunlarına daha kapsamlı olarak yer verilmiştir. Geri kalmış yörelere sorunları kadar aşırı kalabalıklaşmış bölgelerin sorunlarının da on plana çıktığı ve çözüm beklediği göz ardı edilmemiştir. Bu plan döneminde ilk kez bölgesel politikaların belirlenmesinde Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalarının dikkate alınması ilkesi de benimsenmiştir (Dinler, 2005: 214).

Planda, Kalkınmada Öncelikli Yörelere imalat sanayii, madencilik ve bunlara dayalı sanayilerin kurulmasında Devletin öncülük yapmaya devam edeceği, fiziksel ve sosyal altyapıdaki eksiklerin giderilmesine yönelik kamu yatırım faaliyetleri sürdürüleceği ve diğer taraftan bu yörelerdeki özel kesim yatırımlarının artırılmasını sağlamak amacıyla özel bir fon oluşturulacağı belirtilmiştir. Ayrıca Kalkınmada Öncelikli Yörelere sorunlarını ve bunlara ilişkin çözüm tekliflerini geliştirmek üzere bölgedeki üniversitelerden birinin bünyesinde bir Araştırma Enstitüsü kurulacağı belirtilmiştir (DPT, 1989: 319).

2.4.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Bu planda kalkınmada öncelikli yörelere sorunlarına ayrı bir başlık altında değinilmediği gibi, bölgesel planlamadan yer yer, ancak nasıl bir planlama anlayışı benimsendiği belirtilmeden söz edilmektedir. Bir başka deyişle 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve büyük kentlerin sorunları alanında söylenebilecek her konuya genel çerçevede değinilmiş, bu arada plan metninin yazılmasında yararlanılan kaynaklardaki birçok ifade ve bu arada bölgesel planlama yapılması görüşü de tesadüfen plan metninde yer almıştır. Ancak, muğlak ifadelerle ve yer yer bölgesel planlamaya geçileceği söylenen bu plan döneminde yeniden 1 ve 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemlerinde olduğu gibi, bölgesel planlama çalışmalarının hazırlandığı ve daha da önemlisi bu bölgesel planların uygulamasına başlanıldığı da gözlenmektedir (Dinler, 2010: 58).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel sorunlar, "Bölgesel Dengelerin Sağlanması" başlığı altında, "Bölgesel Gelişme ve Fiziki Planlama" ve "Metropollerle İlgili Düzenlemeler" şeklinde iki ayrı bölümde ele alınmıştır

Planda Kalkınmada Öncelikli Yörelere, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde önem arz eden hızlı demografik gelişmeler ve işsizlik sorunlarını çözebilmek amacıyla, yerel kaynakların değerlendirileceği, tarımsal gelişme projelerinin hazırlanacağı, hayvancılık ve sulu tarıma dayalı alanlarda meyve-sebze ve katma değeri yüksek sınai bitkilerin yetiştirilmesinin ve bunları işleyecek olan kırsal sanayilerin kurulmasının destekleneceği, kırsal üretken istihdamın artırılacağı ve başta konut sektörü olmak üzere emek yoğun projelerin uygulamaya konulacağı ifade edilmiştir (DPT, 1995: 175).

Ayrıca Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine öncelik vermek üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Girişimciliği Destekleme Projelerinin uygulanacağı hedefler arasında yer anmaktadır (DPT, 1995: 177).

Planın temel ilkelerinden biri, her yönüyle (ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal) bir bütün olan “sürdürülebilir kalkınma”nın, ulusal birliği/bütünlüğü artırmak amacıyla bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltıcı yönde ele alınması gerekliliği düşüncesidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde coğrafi bütünlük gösteren iller için bölge ve alt-bölge bazında uygulamaya konulmuş, söz konusu illerin bazı acil gereksinimlerini karşılamak için 1994 yılında “Acil Destek Programı” uygulanmıştır. Plan döneminde il (gelişme) raporları çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Ayrıca DAP, DOKAP, Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi gibi bazı bölgesel gelişme/planlama çalışmaları başlatılmıştır (Özaslan ve Akpınar, 2005: 237, DPT, 2000a: 30).

2.4.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Bu planda, bölge planlaması uygulamalarının devam edeceği vurgulanarak, halen uygulanan ve hazırlanacak olan bölge planları tanıtılarak bölge planlamasının amacı ve ilkeleri vurgulanıp, böyle bir planlamaya devam edileceği belirtilmektedir. Diğer taraftan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda 3. Planda başlatılan KÖY ile ilgili teşvikler devam ederken ayrıca KÖY’lerin sorunlarına ve bu yörelerde izlenecek politikaların ilke ve amaçlarına geniş bir şekilde yer verilmiştir (Dinler, 2010: 58).

Bu planda, “Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları” başlığı altında bölge sorunları, “Dünyada Bölge Gelişme Eğilimleri ve Politikaları”, “Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları”, “Bölge Planlaması”, “Kalkınmada Öncelikli Yörelerin Geliştirilmesi”, ve “Kırsal Kalkınma” başlıkları altında ele alınmıştır (DPT, 2000a: 59-70).

Bu planda AB politikalarına uyum için gerekli çalışmalara hız verileceği, plan hedeflerinin iyi saptanabilmesi için Yerleşme Merkezlerinin Kademelendirilmesi Araştırması güncelleştirilerek plan bölgeleri oluşturulacağı, yatırımlarda Devlet yardımları politikalarının belirlenmesinde, bölgelerin sosyoekonomik yapıları ve

potansiyelleri dikkate alınacağı, bölge planlama çalışmalarına devam edileceği, bölge planlarıyla uyumlu, il düzeyinde İl Gelişme Planları çalışmaları başlatılacağı, İl Envanteri Modellemesi Projesi tamamlanacağı, kırsal kesimden gelen ve kent çevrelerinde sağlıksız yapılarda yaşayan işsiz nüfusun kent ile uyumunu ve bütünleşmelerini sağlamak üzere, istihdam sorununun çözümüne yönelik Meslek Edindirme çalışmalarının hızlandırılacağı ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca, konut finansman ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verileceği, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere kadın nüfusun bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik kurslara hız verileceği hedeflenmiştir.

Ayrıca planın bölgesel gelişmeye yönelik amaçlar ve politikalar bölümünde Mahalli idareler koordinatörlüğünde, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin katılımı da sağlanarak, potansiyeli olan geri kalmış yörelerde, gelir artırıcı ve uygulamaya yönelik, küçük ölçekli yöresel projeler oluşturulacağı ve uygulamaların yaygınlaştırılacağı belirtilmesiyle bölgesel kalkınma ajanslarının da alt yapısının hazırlandığı görülmektedir (DPT, 2000a: 63-64).

2.4.6. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planı, AB'ye üyelik sürecine katkı sağlayacak temel strateji dokümanı olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle Plan dönemi AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde 7 yıllık olarak belirlenmiştir.

Bu planda, yatırımların ve istihdamın artışını hızlandırmak ve bölgesel gelişmede özel sektör katkısını artırmak amacıyla yeni teşvik tedbirleri uygulamaya konulmuştur. 2004 yılında yürürlüğe giren 5084 sayılı kanun ile ilk aşamada 36 ilde başlatılan teşvik uygulaması 2005 yılında yapılan değişiklikle 49 ile yaygınlaştırılmıştır.

Diğer taraftan bu plan döneminde daha önceki dönemlerde hazırlanan güneydoğu Anadolu bölgesel kalkınma projesi (GAP), Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi (ZBK), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) ve Doğu Anadolu Projesi Ana Planının (DAP) uygulamaları ile Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi (YHGP) çalışmaları devam etmektedir (Dinler, 2010: 59).

Planda bölgesel gelişmenin sağlanmasına yönelik olarak merkezi düzeydeki politikaların daha uyumlu ve etkin hale getirilmesine, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişme ortamının oluşturulmasına, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılmasına ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verileceği ifade edilmiş ve bir taraftan da bölgelerin verimliliğini yükseltmek suretiyle ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve istihdama katkının artırılması amaç edinilmiştir (DPT, 2006: 46-48).

Dokuzuncu Kalkınma Planı, AB'ye üyelik sürecinin gerektirdiği Katılım Öncesi Ekonomik Program ve Uyum İçin Stratejik Çerçeve gibi dokümanların yanında, başta Orta Vadeli Program olmak üzere diğer ulusal ve bölgesel plan ve programlar ile sektörel ve kurumsal strateji belgelerinin dayanağını oluşturmakta ve planın etkinliği artırılmaya çalışılmaktadır.

Planda Kalkınma ajanslarıyla işbirliği içinde tüm bölgelerin gelişme stratejileri ve planları tamamlanacak ve yeterli finansmanla destekleneceğinin belirtilmesi Kalkınma Ajanslarının öneminin artırıldığını ve uygulamaya yönelik stratejik bir kurumsallaşma geliştirileceğini göstermektedir. Bu kapsamda bölgesel gelişme planlarının, yerel dinamikleri ve içsel potansiyelleri harekete geçirmeye yönelik strateji ve öncelikleri belirleyen esnek, dinamik, katılımcı ve uygulanabilir nitelikte gerçekleştirileceği ifade edilmektedir (DPT, 2006: 91).

Planda ayrıca yeni kurulacak kalkınma ajanslarının ortak işbirliği platformundan da yararlanarak yerel girişimleri harekete geçiren entegre bir bölgesel gelişme programı olarak ele alınması ihtiyacı özellikle vurgulanmış, modern tarım tekniklerinin uygulanması, rekabetçi ürün türlerine geçiş, pazarlama olanaklarının genişletilmesi, insan kaynakları ve kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi gibi temel konularda yeni politikaların geliştirilmesi gerekliliği belirtilmiştir (DPT, 2006: 47).

Kalkınma Ajanslarının kurulmasıyla bölgesel potansiyelleri değerlendirmek üzere yabancı sermaye yatırımlarından yararlanmaya önem verilecek, böylece ülke genelinde Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı tarafından yürütülecek tanıtım faaliyetlerini bölgesel bazda tamamlayıcı bir yaklaşım uygulanacaktır. Ayrıca planda, illerde Yatırım Destek Ofisleri kurularak yatırımcıların izin işlemlerinin kolaylaştırılacağı belirtilmiştir (DPT, 2006: 67).

2.5. TÜRKİYE VE AB MALİ İŞBİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE BÖLGESEL KALKINMA PROGRAMLARI

Küreselleşme süreci beraberinde getirdiği yapısal uyum politikaları ile birçok konuda özgün süreçler ve araçlar geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu süreçte Türkiye'ye de AB tarafından bölge planlamanın yeni bir anlayışla ele alınması gerektiği ve bunun aracının da BKA'lar olduğu ifade edilmiş ve konu ilk kez AB'ye tam üyelik müzakereleri sürecindeki Katılım Ortaklığı Belgesinde orta vadede yapılması gereken işler kapsamında belirtilmiştir.

Bu çerçevede bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların belirlenmesi ve AB Bölgesel İstatistik Sistemi ile karşılaştırılabilir veritabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde üç düzeyde (Düzyey 1, Düzyey 2 ve Düzyey 3) istatistiki bölge birimleri oluşturulmuştur (Berber ve Çelepci, 2005: 151).

Türkiye Avrupa Birliği'nin bölgesel politikaları 1990'lardan bu yana uyumlu bir bölgesel politika tutumu geliştirmeye çalıştı. Türkiye'de bölgeler arası farklılıkları azaltmak için yapısal reformlar yapıldı. Ancak 1990'larda yaşanan ekonomik sorunlar ve kişi başına düşen gelirin azalması nedeniyle bölgeler arasındaki farklılıklar günümüzde de devam etmektedir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel konularda AB politikaları çerçevesinde tutarlı bir süreç olarak sürdürülebilir kalkınmayı destekleyerek daha dengeli bir bölgesel kalkınma hedefledi. Bununla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde birtakım yeni bölgesel kalkınma projelerini teşvik etti ve bu bölgelerde bulunan iller için bir "Eylem Planı" hazırlandı. Ayrıca bu illerin acil gereksinimlerini karşılamak için "Acil Destek Programları" oluşturuldu (Göymen, 2005: 4).

AB müzakereleri çerçevesinde 22. Fasılda Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu başlığı altında 2003 tarihli katılım ortaklığı belgesinde şu dört öneri yer alıyordu:

1. Ulusal Kalkınma Planı ve NUTS 2 düzeyinde bölgesel kalkınma planları hazırlanması suretiyle, bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan bir ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikasının geliştirilmesi.

2. Bu başlık altındaki müktesebatın uygulanmasını kolaylaştıracak yasal çerçevenin kabul edilmesi.

3. Bölgelere yönelik kamu yatırımlarına ilişkin öncelik kriterlerini ortaya koyan çok yıllık bütçeleme usullerinin oluşturulması.

4. Bölgesel kalkınmayı yürütecek idari yapıların güçlendirilmesi. (Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi, 2003: 15, Keleş, 2010: 26-27).

Bölgesel gelişme farklılıklarını azaltmak ve bölgelerin kalkınmasını sağlamak amacıyla AB, elindeki yardım kaynaklarını dağıtırken, kendine özgü bir sınıflandırma yöntemi belirlenmiş ve bu sınıflandırmaya hem üye devletlerin hem de aday devletlerin bağlı kalmalarını şart koşmuştur. Bu kapsamda bir üye devlet olan Türkiye’de 26 bölge (düzey 2) belirlenmiş ve bu bölgelerden her birinin sınırları içinde hangi illerin yer alacağı Bakanlar Kurulunun 2002 tarihli kararnamesi ile belirlenmiştir. Ayrıca düzey 1 olarak 12 bölge düzey 3 olarak da 81 il belirlenmiş bulunmaktadır (Keleş, 2010: 27).

Türkiye’de AB mali işbirliği kapsamında Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP), TR82, TR83 ve TRA1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı, TRA2, TR72, TR52 ve TRB1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı, Interreg III/A Yunanistan-Türkiye Sınır Ötesi İşbirliği Programı ve Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı uygulanmaktadır (DPT, 2005: 13-70).

Bu programlardan DAKP, Bitlis, Hakkari, Muş, Van illerini kapsamakta olup, AB MEDA fonundan 45 milyon Euro hibe kaynak ile desteklenmektedir. Bu programın amaçları, AB’nin standartlarında entegre bölgesel gelişme programı hazırlama ve uygulama kapasitesinin oluşturulması, bölgede ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlayabilecek acil faaliyetlerin desteklenmesi, yerel aktörlerin yatırım ve kaynak katılımı için teşvik edilmesi, kırsal kesim için gelir getirici faaliyetlerin desteklenmesi, bölgedeki KOBİ’lerin desteklenmesi ile yeni iş alanları yaratılması ve doğal ve kültürel varlıkların korunması şeklinde belirtilmiştir (DPT, 2005: 16).

TR82, TR83 ve TRA1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı, Amasya, Bayburt, Çankırı, Çorum, Erzincan, Erzurum, Kastamonu, Samsun, Sinop ve Tokat olmak üzere 10 ili kapsamaktadır. Program, Avrupa Birliği PHARE kuralları

çerçevesinde desteklenecek olup, programın bütçesi 40 milyon avrosu AB desteği, 12.33 milyon avrosu ulusal bütçe katkısı olmak üzere toplam 52,33 milyon avrodur. Programın temel amaçları, ilgili Düzey 2 bölgelerinde yerel kalkınma girişimleri, KOBİ'ler, Küçük ölçekli altyapı için hibe programları ve proje uygulamasını destekleyecek teknik yardım hizmeti uygulamaya konulmasıdır (DPT, 2005: 29-30).

TRA2, TR72, TR52 ve TRB1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı, Ağrı, Ardahan, Bingöl, Elazığ, Iğdır, Karaman, Kars, Kayseri, Konya, Malatya, Sivas, Tunceli ve Yozgat olmak üzere toplam 13 ili kapsamaktadır. Program, Avrupa Birliği PHARE kuralları çerçevesinde desteklenecek olup, bütçesi, 70 milyon avrosu Avrupa Birliği desteği ve 20,67 milyon avrosu ulusal bütçe katkısı olmak üzere 90,67 milyon avrodur. Programın genel amacı, Ön Ulusal Kalkınma Planında ekonomik ve sosyal uyum kapsamında desteklenmesi öngörülen Düzey 2 bölgelerinde ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmanın yanında merkezi ve bölgesel düzeyde proje uygulama kapasitesini artırmaktır (DPT, 2005: 36).

Interreg III/A Yunanistan-Türkiye Sınır Ötesi İşbirliği Programı, Program, Türkiye tarafında Yunanistan ile kara veya deniz sınırı bulunan 6 ili (Aydın, Balıkesir, Çanakkale, Edirne, İzmir ve Muğla) kapsamaktadır. Programın Türkiye tarafı bütçesi; 15 milyon avrosu Türkiye-AB Katılım Öncesi Mali İşbirliği Fonundan ve 4.355 Bin avrosu ulusal bütçe katkısı olmak üzere, toplam 19.355 Bin avrodur. Türkiye ve Yunanistan'ın Program kapsamındaki sınır bölgelerinde bölgeler arası işbirliğini geliştirmek ve komşu bölgelerde sosyal ve ekonomik merkezlerin geliştirilmesini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır (DPT, 2005: 42).

Avrupa Birliği'nin desteklediği Türkiye-Bulgaristan ile Sınır Ötesi İşbirliği Programı ise, her iki ülke sınırında yer alan; Türkiye tarafında Edirne ve Kırklareli İlleri ile Bulgaristan tarafında Hasköy, Yambol ve Burgaz idari yerleşme birimleri arasındaki yerel işbirliğini kapsamaktadır. Burada amaç ise, sınırın her iki tarafında işbirliği ağlarının oluşturulması ve geliştirilmesi, bu ağlar ile Avrupa Birliği ağları arasında bağlantı kurulmasının teşvik edilmesidir (DPT, 2005: 50).

Avrupa Birliği 2007 – 2013 yıllarına ait bütçe dönemiyle birlikte aday ülkelere sağladığı mali yardım mekanizmasında değişikliğe gitmiştir. Buna göre aday ve potansiyel aday ülkelere yapılan mali yardımlar Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) adı altında birleştirilmiştir.

Beş bölüm halinde yapılandırılan IPA, geçiş dönemi ve kurumsal yapılanma desteği yanı sıra çevre, ulaştırma, Sınır Ötesi İşbirliği, bölgesel rekabet, insan kaynakları kalkınması ve kırsal kalkınma olarak belirlenen yeni alanlarda katılım öncesi mali destek sağlamaktadır. Ayrıca aday ülkeler, katkı payları kısmen IPA altında finanse edilmekte olan Topluluk Programlarına katılmaya devam etmektedir.

IPA kapsamında 2007-2013 yılları itibarıyla bütçelenen toplam fon yaklaşık 10,1 milyar avro tutarındadır. Bu tutarın yaklaşık yarısını oluşturan 4,9 milyar avro, nüfus ve yüzölçümü büyüklüğü dikkate alınarak Türkiye için ayrılmış durumdadır (AB Bakanlığı, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=5>, erişim tarihi, 10.10.2012).

3. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ YAPISAL DURUMU

BKA’lar, Türkiye’nin ve AB ile olan ilişkiler çerçevesinde geliştirilen bölgesel politikalar sonucu üretilen araçlar olup belli bir sürecin sonucunda ortaya çıktıklarını söyleyebiliriz. Merkezi idarenin her zaman bölgesel eşitsizlikleri dengeleyici bir politika yürütmesi veya uygulama sahası bulması her zaman mümkün olmamakta ve yerel idarelerin özel kesimin de destek olduğu kurumsal bir yapının bölgesel kalkınma için çözüm niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz (DPT, 2000b: 174).

AB’nin genişleme politikaları bölgesel kalkınma politikalarını da etkilemekte ve gelişim, daha esnek yapıların önem kazanması yönünde evrime devam etmektedir. Birliğe katılan yeni ülkeler gelişmişlik farklarını yeniden ön plana çıkararak, AB fonlarını kendi ülkelerine yönlendirme konusunda büyük başarılar sağlamaktadır (Karakılçık ve Sarıgül, 2010: 394).

BKA’ların çeşitli fonksiyonları dikkate alınarak birçok tanımlama yapmak mümkündür. İncelenen BKA’ların ortak niteliklerinden genel bir tanıma ulaşmak için yapılan çalışmada DPT, “Bölgesel Ekonomik Kalkınma Ajansı; merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun veya özel sektörün finanse ettiği bir kuruluş” olarak tanımlamaktadır (DPT, 2000b: 174).

Bir tanımlamaya göre BKA, “belirli bir coğrafi alan için kolektif ilgi misyonu, yerel veya bölgesel kamu ve özel mercileri ve kuruluşlarıyla önemli düzeyde işbirliği içinde yürüten özerk bir yapı.” şeklinde yapılmaktadır (Hughes, 1998: 2).

Bir BKA, sektörel, bölgesel veya genel kalkınma sorunlarını tanımlayan operasyonel bir yapı olup, bu sorunların çözümü için fırsat ve yöntem arayışlarına girerek çözüm yolları geliştirir. BKA’ların ortak özelliği, bir coğrafi alanın içsel potansiyelin geliştirilmesi için rutin devlet faaliyetlerine ilave aktivite olarak, hatta devletin ana faaliyetleriyle ilişkili olarak, sosyo-ekonomik koşulları geliştirmek, küresel yatırımı çekmek ve bölgesel kalkınmayı kolektif çıkarılara uygun şekilde gerçekleştiren yarı özerk kuruluşlardır (EURADA, 1999: 16).

Bu tanımlar kapsamında BKA’ların temel koşullarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Yapısı özerk olmalı, bölgeye ilişkin kararları bağımsız almalı,
- Amaçları yeterince geniş olmalı ve bu amaçlar uygulanabilir projelere dönüştürülebilmesi, uygulama birleşik ve yaygın olmalı, (Bölgesel rekabet gücünün artırılması, bölgesel büyümenin sağlanması, KOBİ’lerin desteklenmesi, içe dönük yapıların teşvik edilmesi vb.)
- Çoklu politika araçlarına sahip olmalı, (Çevrenin iyileştirilmesi, endüstriyel alt yapının sağlanması, işletmelere rehberlik hizmetinin verilmesi, risk sermayesi vb.)
- Stratejik olarak temelde o bölgede üretim yapan yerli firmalarca desteklenmeli ve diğer bölgesel kurumlarla politikaları koordine edilmeli,
- Amaçlarına yönelik projeleri uygulayabilmek için gerekli mali kaynakları olmalı,
- Güçlü teknik personele sahip olmalıdır.

Bu kriterlerin sağlanmaması durumunda gelecekte örgütsel problemlerin ortaya çıkması beklenebilir (Uzay, 2010: 6-7). Bu yönleriyle BKA’ların özellikle yeni bölgesel gelişme paradigması çerçevesinde, bölgesel gelişmenin sağlanması için tasarlanmış bir araç olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Türkiye’de 2002 yılı itibariyle üç düzeyde istatistik bölgeleri (NUTS) kurulmuştur. Düzey-1, 12 birimden, Düzey-2, 26 birimden ve Düzey-3, 81 bölgesel birimden oluşmaktadır. Türkiye’nin NUTS adı verilen bu tür bir örgütlenmeye gitmesi bir anlamda zorunludur. Çünkü bir ülke AB’nin kaynaklarından ve fonlarından yararlanmak istiyorsa NUTS istatistik örgütlenmesini oluşturmak zorundadır. Kalkınma Ajanslarının da temel özelliği bu NUTS istatistik örgütlenmesine uygun bir şekilde kurulması olup, ajanslar Düzey 2 bölgesi dikkate alınarak 26 bölgede örgütlenerek kurulmuşlardır.

Şekil 4: Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Coğrafi Sınırları

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, İlgili Kuruluşlar, Kalkınma Ajansları, <http://www.dpt.gov.tr/>, erişim tarihi: 25.11.2012.

Şekil 4’te görünen Türkiye’deki 26 adet kalkınma ajansının Düzey 2 bölgesine göre sınıflandırması şu şekildedir: TR10 İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA), TR21 Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA), TR22 Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA), TR31 İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA), Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA), TR33 Zafer Kalkınma Ajansı (ZAFERKA), TR41 Bursa-Eskişehir-Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA), TR51 Ankara Kalkınma Ajansı (ANKARAKA), TR61 Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA), TR62 Çukurova Kalkınma Ajansı (CKA), TR63 Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA), TR71 Ahiler Kalkınma Ajansı, TR72 Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN), TR81 Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA), TR82 Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı

(KUZKA), TR83 Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA), TR90 Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA), TRA1 Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA), TRA2 Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), TRB1 Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), TRB2 Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA), TRC1 İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA), TRC2 Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAĞKA), TRC3 Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA).

3.1. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Türkiye'deki kalkınma ajanslarının temel özellikleri incelendiğinde, esas itibarıyla dünyadaki kalkınma ajanslarının ortak özellikleri ile uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre, ülkemizde kurulan kalkınma ajanslarının temel özelliklerini Tamer, şu şekilde açıklamıştır:

- **Ajanslar tüzelkişiliğe sahiptir.** 5449 sayılı Kanunun 3. maddesinde, kalkınma ajanslarının tüzelkişiliğe sahip olduğu belirtilmektedir.
- **Ajanslar idari bir işlemle kurulmuştur.** 5449 sayılı Kanun (m.3/1) gereğince, ajansların kurulması (ve kaldırılması), bir idari (kamusal) işlem olan Bakanlar Kurulu kararına bağlıdır.
- **Ajanslar kısmi özerkliğe sahiptir.** 5449 sayılı Kanun ile ajansların, belli ölçüde siyasi irade karşısında özerk olması tasarlanmıştır. Buna göre ajansların tüzelkişiliği haiz ve bu Kanunla düzenlenmemiş bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tâbi olduğu (m.3/3) ve 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanununa, 2886 sayılı Devlet İhale Kanununa ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanununa tâbi olmadığı (m.27) belirtilmiştir.
- **Ajanslar esnek, dinamik ve şeffaf bir yapıya sahiptir.** Kanunda ajansın faaliyetleri, malî yapısı ve ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayınlanacağı bir internet sitesinin oluşturulacağı (m.5/1-l) ve ajansta malî saydamlık ve hesap verme sorumluluğunun esas olduğu(m.21) kabul edilmiştir.
- **Ajanslar belli bir coğrafi bölgede faaliyet gösterecektir.** Buna göre ajanslar, Avrupa Birliği İstatistiki Sınıflandırmasına (NUTS) benzer şekilde, daha önce belirtilen Bakanlar Kurulu Kararıyla tespit edilmiş olan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) çerçevesinde, Düzey 2 bölgelerinde kurulacaktır.

- **Ajanslar kuruldukları bölgelerin sosyo-ekonomik yönde gelişmesi için faaliyet gösterecektir.** 5449 sayılı Kanunla ajanslara verilen görev ve yetkilerin hemen hepsi, bölgenin sosyo-ekonomik yönde gelişmesini sağlamaya yöneliktir. Bununla birlikte kanun koyucu (m.5/1-g), bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapma ve yaptırmayı, ayrıca başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemeyi özel olarak vurgulamıştır.

- **Ajans yönetimde farklı toplum kesimlerine yer verilmiş ve işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.** Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, 5449 sayılı Kanunda hem ajansın amaçları arasında (m.1), hem de görevleri arasında (m.5/1-e) sayılmıştır.

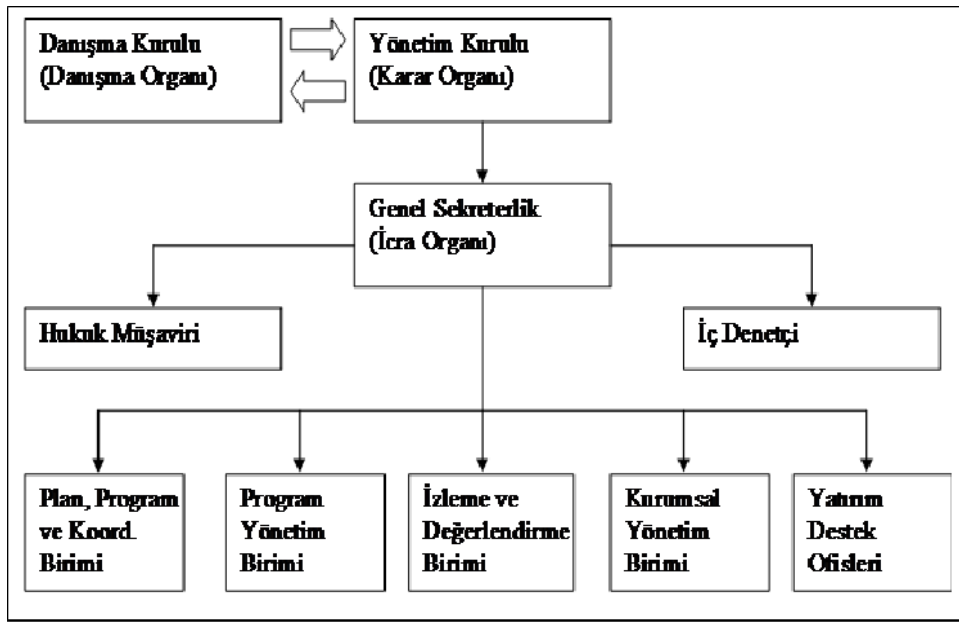
- **Ajanslar daha ziyade kamu tarafından finanse edilmiştir.** 5449 sayılı Kanun (m.19) incelendiğinde, ajansın kamusal karakterli gelirlerinin (genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılacak pay ile il özel idarelerinin ve belediyelerin bütçelerinden aktarılacak payların), diğer gelir kalemlerine göre (sanayi ve ticaret odalarının bütçesinden aktarılacak paylar, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar, faaliyet gelirleri ve ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar) ajans bütçesinde çok önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (Tamer, 2008: 43-46).

Bir ülkenin ekonomik gelişme sürecindeki işleyiş yapısını Erkan'ın benzetmesiyle bir ağaca benzetebiliriz. Ağacın toprağa tutunup beslenmesini sağlayan köklerini yerelliğe, köklerden ince dallara kadar ana dal ve gövdeyi bölgesel ve ulusal ekonomiye benzetirken, yaprak ve meyveleri hizmete sunulmasını ülkenin küresel arenadaki meyveleri olarak görebiliriz. Ağaç tüm bu unsurlarıyla bir bütün olup, köklerden aldığı su ve besinin güneşten aldığı ışıkla oluşan fotosentez gövdedeki kanallar üzerinden gerçekleşir. Sağlıklı bir ağaç gibi ulusal kalkınma da yerel, bölgesel, ulusal ve küresel ilişkilerle birlikte bütünsellik içinde gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle bir ülkede uygulanan ulusal strateji ve üst bölgeye ilişkin donanım ve yaklaşımlar, yerel politikaların hem çerçevesi, hem dolaylı belirleyeni hem de ön koşul ve alt yapısı şeklinde düşünülmelidir (Erkan ve Erkan, 2010: 298).

3.2. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ İDARİ YAPISI

BKA'lar için, Dünyada standart bir idari yapılanma söz konusu olmamakla birlikte yerel toplumun genel özellikleri ile ihtiyaçları kadar, kurulan BKA'nın amaç ve faaliyetlerine göre farklı idari yapılar da ortaya çıkabilmektedir. Türkiye'de ise BKA'lar 5449 sayılı kanunla birlikte Kalkınma Kurulu, Yönetim Kurulu, Genel Sekreterlik ve Yatırım Destek Ofisi şeklinde yapılanmıştır.

Şekil 5: Kalkınma Ajansları Organizasyon Yapısı

Kaynak: ORAN (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı) <http://www.oran.org.tr/kategori/14/organizasyon-yapisi.html>, Erişim Tarihi: 05.11.2012.

Kalkınma ajanslarının idari yapılanması birbiriyle uyumlu ve koordineli bir şekilde yürütülmektedir. Kalkınma kurulu, danışma organı niteliğinde olup karar organı olan yönetim kuruluna seçim, tavsiye, izleme ve değerlendirmelerde bulunmakta ve bu çerçevede icra organı olan genel sekreterliğe ajansın çalışma alanı şekillenmektedir. Genel sekreterlik ise, ajansın çalışmalarını faaliyet ve denetim raporları ile yılsonunda yönetim kurulu ve kalkınma kuruluna sunmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2011: 16).

Şekilde 5'te görünen Kalkınma ajanslarına bağlı olan birimlerin yanında, bölge ihtiyaçlarına göre araştırma, strateji, tanıtım ve işbirliği gibi alanlarda ya müstakil birimler kurulmuş veya şekilde adı geçen birimlerin isim ve fonksiyonları bu alanları

da kapsayacak şekilde geliştirilmiştir. Esnek yapıya sahip olan ajansların, belirtilen ana hizmet birimi sayısı çerçevesinde ihtiyaç duyulması durumunda gelecek dönemlerde yeni birimler oluşturulmasına ve farklı temalarda çalışma yapılmasına imkân vermektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2011: 16).

3.2.1. Kalkınma Kurulu

Kalkınma kurulları; faaliyet alanı içindeki kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve belediyeler arasındaki koordinasyonu sağlamak ve geliştirmek amacıyla ajans bünyesinde oluşturulurlar (Atınoşık ve Peker, 2010: 154).

Kalkınma kurulu, yönetim anlayışı temelinde en fazla yüz üye ile sınırlı bir biçimde bölgedeki kamu kuruluşları, özel sektör ve sivil toplum temsilcilerinden oluşmaktadır. Yılda en az iki defa ve üye tam sayısının beşte birinin teklifi ile toplanan kalkınma kurulu bir anlamda ön seçim merkezidir. Çünkü bu kurullar yönetim kurulunun kimlerden oluşacağını belirlemektedir. Kurulun diğer görevi ise ajansların yıllık faaliyet raporlarını değerlendirerek yönetim kuruluna çeşitli tavsiyelerde bulunmaktır (Övgün, 2007: 248).

Kalkınma Kurulunun görev ve yetkileri ise 5449 sayılı yasanın 9. maddesinde ifade edilmiş olup BKA'lar içindeki fonksiyonu belirtilmiştir. Bu kapsamda kalkınma kurulu, bir ilden oluşan bölgelerde Yönetim Kurulunda yer alacak özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşları temsilcilerini ve iki katı yedeklerini sırasıyla seçebilmektedir. Kalkınma kurulu, Ajansın yıllık faaliyet ve iç denetim raporlarını görüşmekte, değerlendirmekte ve Yönetim Kuruluna önerilerde bulunmaktadır. Bölgenin tanıtımına, potansiyeline, önceliklerine, sorunlarına ve çözüm önerilerine yönelik olarak Yönetim Kuruluna tavsiyelerde bulunmaktadır. Ayrıca Kalkınma kurulu, Toplantı sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına raporlamak ve toplantıya ilişkin bir sonuç bildirisi yayımlaması gerekmektedir (Koçberber, 2006: 44).

3.2.2. Yönetim Kurulu

Yönetim kurulu, ajansların karar organıdır. Yönetim Kurulu, bir ilden oluşan bölgelerde o bölgedeki valiler, büyükşehir belediye başkanları, sanayi ve ticaret odaları başkanları ve kalkınma kurulu tarafından seçilecek üç özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşu temsilcisinden meydana gelmektedir. Eğer, bölge birden fazla ilden ibaretse o zaman il valileri, büyükşehir belediye başkanları veya büyükşehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşmaktadır. Üye tamsayısının yarısından bir fazlasıyla ve her ay en az bir kere toplanan yönetim kurulu, çeşitli görev ve yetkilere sahiptir (Övgün, 2007: 248, Koçberber, 2006: 44).

Yönetim Kurulunun görev ve yetkileri ise 5449 sayılı yasanın 11. maddesinde belirtilmiş olup BKA'lar içindeki fonksiyonları açıklanmıştır. Bu kapsamda yönetim kurulunun ajans bütçesi üzerinde önemli yetkileri bulunmaktadır. Yönetim kurulu, Ajans bütçesini onaylayarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına sunması gerekmektedir. Genel sekreterlik tarafından sunulan program, proje ve faaliyetlerin desteklenmesine ilişkin teklifler ile kişi ve kuruluşlara yapılacak yardımları onaylaması ve Ajansa yapılacak bağış ve hibeleri kabul etmesine yönelik yetkileri bulunmaktadır. Ayrıca taşınmaz alımına, satımına ve kiralanmasına karar verebilmekte, yıllık mali raporu ve kesinleşen bütçe sonuçlarını onaylamaktadır.

Yönetim kurulu diğer taraftan personele ilişkin de önemli yetkileri bulunmaktadır. Bu kapsamda personelin işe alınması ve işine son verilmesi konularında karar vermesi, Genel Sekreterce belirlenen çalışma birimlerini, bunlar arasındaki işbölümünü onaylaması ve teklif üzerine değiştirmesine yönelik bir yapıya sahiptir. Ayrıca Genel Sekreter adaylarını, uygunluğuna karar verilmek üzere Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına sunması da önemli yetkileri arasındadır.

Yönetim Kurulu gerekli gördüğü hallerde görev ve yetkilerinden bir kısmını, sınırlarını açıkça belirlemek şartıyla Genel Sekretere devredebilmektedir (Koçberber, 2006: 44-45).

3.2.3. Genel Sekreterlik

Ajansın icra organı genel sekreterliktir. Genel sekreterliğin ve yatırım destek ofislerinin en üst amiri genel sekreter olup yönetim kuruluna karşı sorumludur. Genel Sekreterin görev ve yetkileri ise 5449 sayılı yasanın 14. Maddesinde belirtilmiş olup yürütmeye ilişkin önemli görevleri bulunmaktadır.

Bu kapsamda Genel Sekreter, öncelikle yönetim kurulu kararlarını uygulaması temel görevidir. Ajans bütçesine yönelik olarak, yıllık çalışma programı ile bütçeyi hazırlayarak yönetim kuruluna sunması gerekmektedir. Buna ilişkin olarak Ajans gelirlerini toplamak, harcamaları yapmak, taşıt dışındaki taşınır malların alımına, satımına, kiralanmasına ve hizmet alımına karar vermek görevleri arasındadır.

Genel Sekreter, ajans misyonunun gerçekleşmesine yönelik önemli görevleri bulunmaktadır. Bu kapsamda bölgedeki kişi, kurum ve kuruluşların proje üretme ve uygulama kapasitesini geliştirici faaliyetlerde bulunmak, özel kesim, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin proje ve faaliyet tekliflerini değerlendirerek malî destek sağlamak üzere yönetim kuruluna öneri götürmek, desteklenen proje ve faaliyetleri izlemek, değerlendirmek, denetlemek ve raporlamak, bölgesel kalkınmayla ilgili yurt içindeki ve dışındaki ajans ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve ortak projeler geliştirmek, yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır.

Ayrıca ajans personeline ilişkin yetkileri bulunmaktadır. Bu kapsamda personelin performans ölçütlerini belirlemek ve performansını değerlendirmek, personelin işe alınması ve işine son verilmesini yönetim kuruluna teklif etmek görevleri bağlayıcı niteliktedir.

Bununla birlikte genel sekreter, bölgesel gelişme ile ilgili ulusal ve uluslararası toplantılara katılmakta ve yurt dışı temaslarda bulunmakta, Ajansın sekreteryaya işlerini ve görev alanına giren diğer hizmetleri yürütmekte ve yönetim kurulunun devrettiği yetkileri kullanmaktadır.

3.2.4. Yatırım Destek Ofisleri

Kalkınma ajanslarının temel ve en kritik kurumlarından birisi olan Yatırım Destek Ofisleri (YDO), Düzey 2 Bölge illerinde Yönetim Kurulu kararı ile biri koordinatör olmak üzere, en çok beş uzmandan oluşan ofisler şeklinde kurulmakta ve yatırımcılar direkt olarak buralara başvurabilmektedir (Koçberber, 2006: 46). Mevcut pazarı genişletmek ve rekabet gücünü arttırmak amacıyla yatırımcılar için destek sağlamak görevini yerine getirir (Atınışık ve Peker, 2010: 155).

Dolayısıyla YDO'ların işlevi, yatırımcıların yatırıma yönelik iş ve işlemleri konusunda bürokraside yorulmalarının ve zaman kaybetmelerinin önlenmesi ve onlar adına bu iş ve işlemlerin, ilgili mevzuatta görevli ve yetkili olduğu belirtilen kamu kurum ve kuruluşları nezdinde kısa sürede sonuçlandırılması yönelik olarak gerçekleşmektedir (Tamer, 2008: 85).

YDO'ların görev ve yetkileri ise, 5449 sayılı yasanın 16. Maddesinde belirtilmiş olup bölgenin yatırımlarının geliştirilmesinde önemli misyonları bulunmaktadır.

Bu kapsamda YDO'lar, bölge illerinde, özel kesimdeki yatırımcıların kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini ilgili mevzuatta belirtilen süre içerisinde, ilgili mevzuatta bir süre belirtilmemişse öncelikle ve ivedilikle sonuçlandırmak üzere yönetim kurulu adına tek elden takip ve koordine etmek, yatırımları izlemektedir.

Ayrıca, ilgili mevzuattaki başvuru koşulları ve istenen belgeler doğrultusunda yatırımcıya bilgi vermekte ve yol göstermekte, başvurular hakkında ön inceleme yapmaktadır. Bununla birlikte YDO'lar, yapmış olduğu iş ve işlemler konusunda valiliğe ve genel sekreterliğe bilgi vermesi gerekmektedir.

3.3. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ HUKUKİ YAPISI

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 126.maddesi kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlanması için birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurma iznini vermiştir. Bu kanuna dayanarak, Türkiye'de Serbest Bölgeler, Bölge Valilikleri, Olağan Ustu Hal Bölge Valiliği, Güney Doğu Anadolu Projesi

Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuştur. Kalkınma Ajansları da yine anayasanın 126. Maddesi gerekçe gösterilerek kurulmuştur (Arslan, 2010b: 98).

Türkiye’de 5449 sayılı Kanunun, 25.01.2006 tarihinde TBMM Genel Kurulunda görüşülerek kabul edilen ve 08.02.2006 tarihli ve 26074 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren BKA’lar Türkiye’de yeni bir yerel yönetim birimine haline gelmiştir (www.dpt.gov.tr, erişim tarihi: 10.10.2012).

Ajansların kuruluş nedenleri ve özellikleri, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakları yerinde ve daha etkin kullanmak, bölgesel gelişmeyi hızlandırmak ve bölge içi gelişmişlik farklılıklarını azaltmak olarak tespit edilmiştir (Övgün, 2007: 246).

5449 sayılı Kanun’unda ajansların tüzel kişiliğine yönelik net bir açıklama yapılmaması bu konuda tartışma konusu oluşturmaktadır. Kanunun 3. maddesinde “Ajanslar, tüzel kişiliği haiz ve bu Kanunla düzenlenmemiş bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tâbidir.” şeklinde düzenlenmiş ve ajansların özel hukuk tüzel kişisi mi, kamu hukuku tüzel kişisi mi oldukları belirtilmemiştir. Kalkınma ajanslarının, özel hukuk tüzel kişilerine has özellikleri bulunsa da kamu tüzel kişilerinin belirgin özelliklerini taşıdıkları şüphesizdir. Kamusal özelliklerinin yoğunluğu dikkate alınarak ajansların kendine özgü nitelikleri olan kamu tüzel kişileri olduğunu söylemek mümkündür (Eroğlu ve Kum, 2010: 184-187).

Kaldı ki ajansların özel hukuk ve kamu hukuku yönlerini barındıran karma bir yapıya sahip olması da anayasaya herhangi bir aykırılık teşkil etmemektedir. Buna bağlı olarak bir Anayasa Mahkemesi kararında (T. 12.04.1990, E. 1990/4, K. 1990/6) da açıkça belirtildiği gibi, kamusal hizmet birimlerinin, nitelik ve özellikleriyle uyuşabildiği ölçüde, kamu ve özel hukuk kurallarından oluşan karma nitelikte yapılandırılmaları mümkündür (Tamer, 2008: 106).

3.4. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ AMAÇLARI VE GÖREVLERİ

BKA’ların temel amacı; hizmetler vererek bölgedeki ekonomiyi canlandırmak, bölgenin girişimci potansiyelini geliştirmek, bölge halkının kalkınmaya katılımını ve kalkınmadan yararlanmasını sağlamak şeklinde ifade edebiliriz. Belirtilen bu temel amaç dışında BKA’ların diğer amaçları ise istihdamı

artırmak, bölgenin rekabet gücünü artırmak, istihdam edilen işgücünün verimliliğini artırmak, sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmak ve bölgeye yapılan yatırımları artırmaktır (Arslan, 2010b: 91).

08.02.2006 tarih ve 26074 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunu'nda Kalkınma Ajanslarının amaç ve kapsamı şu şekilde belirtilmiştir:

“Bu Kanunun amacı; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak, bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere oluşturulacak Kalkınma Ajanslarının kuruluş, görev ve yetkileri ile koordinasyonuna ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir.”(Madde1)

BKA'lar, bölgesel ve yerel yönetimlere, yatırım alanlarından işgücü yapısına, ulaşımdan altyapıya kadar çeşitli konularda bilgi sağlamakta; bölgenin pazarlanması ve imajının yenilenmesine katkı vermekte ve yeni yatırımların bölgeye getirilmesine öncülük etmektedir. Bölgedeki üniversiteler ve diğer eğitim kurumları ile yakın ilişkiler kurulması ve ortak projeler geliştirilmesi de BKA'ların görevleri arasındadır. BKA'lar bölgelerin potansiyelini ve sorunlarını göz önüne alarak geliştirdikleri politikayla, bölgedeki ekonomiyi canlandırarak bölge halkının gelişmeye katılımını sağlar (Cankorkmaz, 2011: 119).

5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun”un 5. Md. ile ajanslara verilen görev ve yetkileri belirtilmiş olup ajansların misyon ve vizyonuna ilişkin genel çerçeve çizilmiştir.

Bu kapsamda, BKA'lari yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlamakta, bölge plan ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bildirmektedir. Bölge plan ve programlarına uygun olarak, bölgenin kırsal kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak, bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil

toplum kuruluşları tarafından yürütülen bölge plan ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek, bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek ve Ajansa tahsis edilen kaynakları, bölge planı ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak temel görevleri arasındadır.

Ayrıca BKA'lar, bölgenin tabii, iktisadi ve beşeri kaynak ve imkanlarını tespit etmeye, ekonomik gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmaya, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemeye, bölgenin iş ve yatırım imkanlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmaya veya yaptırmaya, bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idari iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmeye yönelik olarak çalışmalarını sürdürmesi gerekmektedir.

BAKA'lar bu görevleri gerçekleştirmeye destek olacak mahiyette yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemeyi, Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmayı ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamayı ve Ajansın faaliyetleri, malî yapısı ve ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayınlanacağı bir internet sitesi oluşturmayı sağlaması gerekmektedir.

Diğer taraftan BKA'ların daha işlevsel olabilmeleri için nüfusun yeterli olması, girişim ve girişimcilik altyapısı, işgücünün becerikli olması, bölgesel gelişme stratejileri üzerinde fikir birliği sağlanması, gelişmeye elverişli sektörlerin belli bir bölgede varlığı, rekabete dayanan bir iş çevresinin olması, devlet desteğinin sağlanması ve altyapının geliştirilmesi gibi değişkenlerin varlığı gerekli ve önemli bir durumdur (Berber ve Çelepçi, 2005: 147).

3.5. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ FAALİYETLERİ

Kalkınma ajanslarının faaliyetleri çok çeşitli ve çok yönlüdür. Bu nedenle çok genel bir çerçeve çizmek bile oldukça güçtür (Özen, 2005: 7). BKA'nın faaliyetlerini ajansın zayıf veya güçlü olmasına göre sınıflandırmamız mümkündür. Zayıf ajanslar, küçük kurumlar olup amacı yatırımları bölgeye çekebilmektir. Bu amaç çerçevesinde de bilgi bankaları, enformasyon hizmetleri tesis etmektedirler. Dış ülkelerle bağlantı kurmak için ofisler oluşturmaktadırlar.

Güçlü ya da çok fonksiyonlu ajanslar bölge dışından yatırım çekme amacına ek olarak şu alanlarda da faaliyet göstermektedirler:

- Bölgesel yardım hibelerinin verilmesi; merkezi hükümetin bölgesel mali yardımlarına aracılık ederler,
- Ticari ve sınaî gayrimenkul faaliyetleri; sınaî tesisler için arazi tesis edip fabrika inşa ederler ve bunları kiralayabilirler veya satabilirler,
- İşyeri danışmanlık hizmetleri; vergi mevzuatı hakkında bilgilendirme, pazar hakkında bilgilendirme, personel temini, uygun teknoloji kullanılması, stratejik planlama vb.,
- Alt yapının geliştirilmesi; merkezi hükümetlerin organı olarak alt yapı geliştirirler,
- Arazi geliştirilmesi; sanayi bölgelerinin gelişmesiyle kötü durumdaki arazileri iyileştirirler,
- Konut temini; bazı ajanslar bölge sanayilerinde çalışacak işgücü için konut yapanlara arazi temin ederler,
- İşletmelere fon temini; bölgelerindeki işletmeleri fonlayabilirler; bu fonlama orta ve uzun vadeli krediler şeklinde olabildiği gibi işletmenin sermayesine katılım şeklinde de olabilmektedir.

Bazı ajanslar hizmetlerini kendileri gerçekleştirirken bazıları da sahip oldukları şirketleri aracılığıyla faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler (Taş vd., 2010: 365).

Bununla zayıf ajanslar olarak niteleyebileceğimiz ajansların ise, halkla ilişkiler ve iletişim, bölgeye yatırım yapmak isteyen girişimcilerin ruhsat ve izin

işlemlerini tek elden yürütmek, ajansa fon bulma, diğer bölgesel kalkınma partnerleriyle ilişki kurma, yerel ve bölgesel ekonomik aktörlere yeni fırsatlar sağlaması için kalkınma ajanslarının uluslararası networklerin iletişimini kurma gibi faaliyetleri yürütmektedirler.

Çok büyük kalkınma ajansları hariç, bir ajansın faaliyet gösterdiği bölgedeki tüm ihtiyaçlara cevap vermesi mümkün değildir. Bu nedenle ajansların çoğu faaliyetlerini; özelleştirir ve hizmetlerinde uzmanlaşır, ek kaynaklar sağlayabilecek olan diğer bölgesel/yerel aktörler ile ilişkilendirir, özel danışmanlık şirketleriyle işbirliği halinde yürütür ve bu faaliyetleri için gerekli mal ve hizmetleri özel sektörden temin eder (Özen, 2005: 7).

3.6. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ FİNANSMAN KAYNAKLARI

Ajansların bütçesi ise özel sermaye ve kamusal gelirlere oluşmaktadır. Bu bağlamda, bu kuruluşları bir bağımsız idari otorite şeklinde de değerlendirmek mümkündür. Tabii ki, bu kuruluşların bağımsızlıkları sadece ülke içinde geçerlidir. Çünkü bu kuruluşlar fonları AB'den geldiği için onun denetimine açık olan ve planlaması AB tarafından yönlendirilebilecek olan birimlerdir (Övgün, 2007: 250).

Kalkınma Ajanslarının gelirleri ve yöneteceği fonlar 5449 sayılı yasanın 19. Maddesinde açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu kapsamda ajansların finans kaynakları, bir önceki yıl gerçekleşen genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından, vergi iadeleri ile mahallî idarelere ve fonlara aktarılan paylar düşüldükten sonra kalan tutar üzerinden, binde beş oranında her yıl ayrılacak transfer ödeneğinden, Yüksek Planlama Kurulunca her bir ajans için nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütlerine göre belirlenecek pay, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar, faaliyet gelirleri, bir önceki yıl gerçekleşen bütçe gelirleri üzerinden, bölgedeki il özel idareleri için; borçlanma, tahsisi mahiyetteki gelirler ile genel, katma ve özel bütçeli kuruluşlardan alınan yardım kalemleri hariç tutulmak üzere yüzde bir, belediyeler için; borçlanma ve tahsisi mahiyetteki gelir kalemleri hariç tutulmak üzere yüzde bir oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay, bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının, bir önceki yıl kesinleşmiş bütçe gelirlerinin yüzde biri oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay, ulusal ve uluslararası kurum ve

kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar ve bir önceki yıldan devreden gelirler olarak ifade edilmiştir.

Bakanlar Kurulu, il özel idareleri için belirlenen oranı yüzde beşe kadar yükseltmeye ya da bu Kanunda belirlenen oranına kadar indirmeye, belediyeler için belirlenen oranı ise; yarısına kadar indirmeye ya da bu Kanunda belirlenen oranına kadar yükseltmeye yetkilidir.

3.7. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ DENETİMİ

Kalkınma ajanslarının denetimi 5449 sayılı yasanın 25 inci maddesinde belirtilmiştir. Buna göre ajanslarda iç ve dış denetim yapılacaktır. İç denetim ajansın yönetim kurulu başkanı veya genel sekreter ile bir iç denetçi tarafından gerçekleştirilirken; dış denetim, Sermaye Piyasası Kurulu mevzuatına göre kurulmuş bağımsız denetim kuruluşlarına incelettirilerek yapılacaktır.

Bir değerlendirme, rehberlik ve danışmanlık işlevi olan iç denetim, esas itibariyle Ajansın kaynaklarının etkin ve verimli kullanılıp kullanılmadığının tespiti amacıyla yapılmaktadır. İç denetimle Ajansın yönetiminin ve çalışmalarının geliştirilmesi de hedeflenmiştir (Çalı, 2011: 430). İç denetçilerin yapacakları denetim ajansın faaliyetleri, hesapları, işlemleri ve performansını kapsamaktadır. Denetim faaliyeti bir rapor halinde yönetim kuruluna ve kalkınma kuruluna sunulacaktır.

5449 sayılı Kanun'da dış denetimi ise, ajansın her türlü hesap ve işlemleri üzerinde gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Dış denetçi, Ajansın iç kontrol sistemini, sürecini ve yapısını denetlemekle birlikte, Ajansın, organizasyonel yapılanmasını, yönetim sürecini ve yapısını, insan kaynaklarını, iş ve karar süreçlerini, risk yönetimini, muhasebe ve kayıt sistemini ile bilgi sistemlerini değerlendirmekte, tespit ve önerilerini raporlamaktadır (Çalı, 2011: 432).

Büyük ölçüde kamu gücüne dayanarak çalışan ajansların parlamento tarafından denetlenmesi öngörülmemiştir. Kamu kaynağı kullanan bir kuruluşun halkın temsilcilerinden oluşan parlamentonun denetimi dışında bırakılması ise eleştirilen bir noktadır (Koçberber, 2006: 49).

Ayrıca yasanın uygulanmayacak hükümler bölümünde ajanslar 4734 sayılı Kamu İhale Yasası hükümlerinden muaf tutulmuştur. 4734 sayılı yasanın İhalelerin

gerek şeffaflık ve rekabet gibi temel ilkeleri sağlayıcı ve gerekse de yolsuzluk ve israfi önleyici hükümler içeren hukuki düzenlemelerin yer alması gerekli ve zorunlu bir şarttır (Kaplan, 2012: 33).

Kamudaki ihale sisteminin şaibeye yol açmadan düzgün işleyebilmesi için kamu kaynağı kullanan bütün kurumların istisnasız olarak bu yasanın kapsamında olması gereklidir. İhale konusunda tecrübesi yeterli düzeyde olmayan ajansların 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu kapsamı dışında bırakılması, her ajansın farklı uygulamalarla hareket etmesine yol açabilecek ve ihale işlemleri üzerinde yeterli bir denetim olmadığı için, ileride bir takım sorunlar oluşabilecektir (Koçberber, 2006: 49).

Koçberber'in görüşüne göre kalkınma ajanslarının dış denetimi parlamento adına Sayıştay tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, ajansların Sayıştay tarafından denetlenmesinin anayasal bir zorunluluk olduğunu, çünkü 1982 Anayasası parlamento adına başka türden bir denetim öngörmediğini ve Sayıştay kanununda belirtilen Sayıştay'ın denetim alanı içinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Çalı, 2011: 437, Koçberber, 2006: 49-54).

Sayıştay tarafından yapılacak harcama sonrası dış denetimin amacı, 5018 sayılı Kanuna göre genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, yönetimin mali faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurumsal amaç, hedef ve planlara uygunluk yönünden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine raporlanması şeklinde ifade edilmektedir (Kaplan, 2012: 33). Bu kapsamda Kalkınma Ajanslarının da gerek 4734 sayılı KİK, gerek 5018 sayılı kanun ve gerekse Sayıştay kanunu temelinde Sayıştay denetimine tabi olması gerektiği sonucuna varılabilir.

3.8. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARINDA KALKINMA BAKANLIĞININ ROLÜ

Kalkınma Bakanlığı'nın kurulması temel olarak 1960 yılından beri Türkiye'nin ulusal düzeyde kalkınma planları hazırlamak ve bu planları uygulamakla görevli olan DPT'nin lağvedilmesiyle ortaya çıkmıştır. Kalkınma Bakanlığı'nın kurulması, yeni kalkınma anlayışının ürünü olan kalkınma ajansı yapılanmasıyla da

yakından ilişkili görülmektedir. Çünkü Kalkınma Bakanlığı, kalkınma ajansları için bir şemsiye görevi üstlenmekte ve adeta ajanslar, bakanlığın taşra teşkilatı konumuna gelmektedirler (Övgün, 2011: 265).

Kalkınma Bakanlığının kurulması; 6/4/2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulunca 3/6/2011 tarihinde Kalkınma Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri kararlaştırılmıştır. Kararlaştırılan bu KHK'nın 2. maddesinde Kalkınma Bakanlığının görevleri belirtilmiştir. Bu görev ve yetkiler şu şekildedir:

a) Ülkenin doğal, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tespit ederek takip edilecek iktisadi, sosyal ve kültürel politika ve hedeflerin belirlenmesinde Hükümete müşavirlik yapmak.

b) Hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda makro ekonomik, sektörel (sosyal ve iktisadi) ve bölgesel gelişme alanlarında, ulusal ve yerel düzeyde analiz ve çalışmalar yaparak kalkınma planı, orta vadeli program, yıllık programlar, stratejiler ve eylem planları hazırlamak.

c) Bakanlıkların ve kamu kurum ve kuruluşlarının iktisadi, sosyal ve kültürel politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu sağlamak, uygulamayı etkin bir biçimde yönlendirmek ve bu konularda Hükümete müşavirlik yapmak.

ç) Uluslararası kuruluşlarla iletişim içerisinde çalışarak ileriye dönük stratejiler geliştirmek ve topluma perspektif sağlayan politika önerilerini katılımcı bir yaklaşımla belirleyerek özel kesim için orta ve uzun dönemde belirsizlikleri giderici genel bir yönlendirme görevini yerine getirmek.

d) Kalkınma planlarının ve yıllık programların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili kurum ve kuruluşların ve mahalli idarelerin kuruluş ve işleyişlerinin iyileştirilmesi konusunda görüş ve tekliflerde bulunmak; kurumsal kapasiteyi her yönüyle geliştirme amacıyla gerekli her türlü tedbiri almak; kurumsal stratejik yönetim ve planlama konularında merkezi uyumlaştırma ve yönlendirme fonksiyonunu yerine getirmek.

e) Kalkınma planlarının ve yıllık programların uygulanmasını izlemek ve koordine etmek, değerlendirmek ve gerektiğinde kalkınma planlarında ve yıllık programlarda usulüne uygun değişiklikler yapmak.

f) Maliye, para, dış ticaret ve kambiyo politikalarının kalkınma planı ve yıllık programların hedefleriyle uyum içinde uygulanması konusunda Hükümete müşavirlik yapmak.

g) Özel sektör ve yabancı sermaye faaliyetlerinin plan hedef ve amaçlarına uygun bir şekilde yürütülmesini düzenleyecek teşvik ve yönlendirme politikaların genel çerçevesini hazırlamak ve Hükümete teklif etmek.

ğ) Kalkınmada öncelikli yörelerin daha hızlı bir şekilde gelişmesini sağlayacak tedbirleri tespit ve teklif etmek, uygulamayı izlemek ve koordine etmek.

h) Kalkınma planı ve yıllık programlardaki ilke ve hedeflere uygun olarak, uluslararası ekonomik kuruluşlarla ilişkilerin geliştirilmesinde, temas ve müzakerelerin yürütülmesinde gerekli görüş ve tekliflerde bulunmak.

i) Bölgesel veya sektörel bazda gelişme programları hazırlamak.

i) Kalkınma ajanslarının koordinasyonunu sağlamak ve bunlarla ilgili iş ve işlemleri yürütmek.

j) Bilgi toplumuna ilişkin politika, hedef ve stratejileri hazırlamak, bu alanda kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve özel sektör arasındaki koordinasyonu sağlamak ve uygulamayı etkin bir biçimde yönlendirmek.

k) Mevzuatla Bakanlığa verilen diğer görev ve hizmetleri yapmak.

Görüldüğü gibi Kalkınma Bakanlığı'nın bölgesel kalkınmanın gelişmesinde ve Bölge Kalkınma Ajanslarının koordinasyonu üzerinde önemli yetki ve sorumlulukları bulunmaktadır. Kalkınma ajanslarının özerk bir yapısı bulunmasıyla birlikte Kalkınma Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu şeklinde koordinasyonu yürütülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ PROJE- FAALİYET DESTEKLERİ VE TÜRKİYE’NİN KALKINMA SÜRECİNDEKİ ÖNEMİ

1. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ PROJE ve FAALİYET DESTEKLERİ

Merkezden tasarlanan ve uygulanan bölgesel gelişme ve yerel kalkınma politikalarının yanı sıra, son yıllarda, yerel dinamiklere ve potansiyele dayanan kalkınma girişimlerinin desteklenmesi önem kazanmıştır. Bu doğrultuda proje ve faaliyetlerin, katılımcı bir yaklaşımla, bölgesel gelişme öncelikleri kapsamında uygulanması yoluna gidilmiştir.

Yerel kalkınma girişimlerini desteklemek, bölgelerinde kurumsal kapasiteyi artırmak, yerel kesimler arasında işbirliği ağlarını güçlendirmek ve kuruldukları bölgelerin rekabet güçlerini artırarak sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak üzere, 26 Düzey 2 bölgesinin tamamında kalkınma ajansları faaliyetlerini sürdürmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 258).

Kalkınma Ajansları, bölgenin kalkınma sürecinin hızlandırılması ve bölge için kritik öneme sahip faaliyetlerin hayata geçirilmesi amacıyla önceden belirlenmiş uygunluk kriterleri doğrultusunda; bölge planı ve programları ile yıllık çalışma programı ve ilgili başvuru rehberlerinde belirlenen alanlarda bölge aktörlerine mali ve teknik destek sağlayabilir. Ayrıca ajanslar, kendi bölgelerinde yatırım destek faaliyetleri, ar-ge faaliyetleri ve çeşitli işbirlikleri ile bölgesel kalkınmaya destek olmaktadır.

1.1. MALİ DESTEK PROGRAMLARI

BKA’ların proje ve faaliyet destekleri kapsamında mali destek programları, doğrudan finansman desteği, faiz desteği ve faizsiz kredi desteği olarak gerçekleşmektedir.

1.1.1. Doğrudan Finansman Desteği

Doğrudan finansman desteği, Ajansın belli proje ve faaliyetlere yaptığı karşılıksız yardımlardır. Bu yardımlar üç yöntemle gerçekleştirilmekte olup, bu yöntemler proje teklif çağrısı yöntemi, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde gerçekleştirilmektedir. Proje teklif çağrısı yöntemi ajansların temel esas olarak benimsediği bir yöntem olup diğer iki yöntem ise istisnai olarak proje teklif çağrısı yapmaksızın ve proje hazırlığı konusundaki yükümlülüklerinden bazılarını hafifletmek veya proje hazırlık sürecini doğrudan yönetmek amacıyla gerçekleştirilmektedirler (SERKA, 2012: 14, DPT, 2009: 24).

1.1.1.1. Proje Teklif Çağrısı Yöntemi

Proje teklif çağrısı, belirli bir destek programı kapsamında, nitelikleri net bir şekilde belirlenmiş olan potansiyel başvuru sahiplerinin, önceden belirlenen konu ve koşullara uygun olarak proje teklifi sunmaya davet edilmesidir (SERKA, 2012: 17).

Her bir destek programında, program bütçesi ve proje bütçesi olmak üzere iki türlü bütçe söz konusudur. Program bütçesi, ilgili destek programı kapsamında desteklenecek olan projelerin tümüne tahsis edilebilecek toplam tutardır. Proje bütçesi ise, destek programı kapsamında her bir müstakil projeye, proje faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere tahsis edilen tutardır.

Kalkınma Ajansları Destek Yönetimi Kılavuzu'nda proje teklif çağrısı yönteminde proje bütçesi ve eşfinansman miktarları belirtilmiştir. Ajans tarafından her bir proje başına verilebilecek azami ve asgari mali destek miktarları, destek programının kendine özgü koşullarına göre farklılık gösterebilir. Bu sınırlar belirlenirken, programın genel amaç ve hedefleri, potansiyel başvuru sahiplerinin niteliği, uygun görülen proje konuları ve maliyetler, program bütçesi gibi unsurlar göz önünde tutulmaktadır.

Proje maliyetlerinin bir bölümü ise yararlanıcı tarafından karşılanmaktadır. Bu miktar eş finansman olarak adlandırılır. Yararlanıcı, proje eş finansmanını, proje ortaklarından, iştirakçilerden ve/veya üçüncü taraflardan sağlayacağı nakdi katkılar ile karşılayabilmektedir. Küçük ölçekli altyapı projelerine ve kar amacı taşıyan gerçek ve tüzel kişiler tarafından sağlanacak eş finansman katkısı projenin toplam

uygun maliyetlerinin en az %50'sidir. Bunun dışındaki projelerde eş finansman katkısı proje toplam uygun maliyetlerinin en az %25'i olup bu oran %10'a kadar azaltılabilmektedir (DPT, 2009: 24-25).

Tablo 19: Kalkınma Ajanslarının Teklif Çağrısı Yöntemine Göre Proje Bilgileri ve Destek Miktarları

(Milyon TL)

Mali Destek Programları				
Uygulama Yılı	Teklif Çağrısı Sayısı	Destek Miktarı (1)	Proje Başvuru Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
2008	6	42,2	1 129	240
2009	9	83,3	2 576	398
2010	55	344,2	9 471	1 666
2011	64	289,1	6 048	1 639
2012 (2)	8	118,6	717	79
Toplam	142	877,4	19 941	4 022

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı 2013 yılı Programı, 4 Ekim 2012 Tarihli ve 2012/3839 Sayılı 2013 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki, s:259.

Kalkınma ajanslarınca 2008-2011 döneminde toplam 134 alanda mali destek programı uygulanmıştır. 2012 yılı Eylül ayı itibarıyla 8 öncelik alanında proje teklif çağrısı ilan edilmiştir. Mali destek programları kapsamında 2008-2011 döneminde 758,8 milyon TL kaynak tahsis edilmiştir. 2012 yılı Eylül ayına kadar ilan edilen proje teklif çağrılarının toplam bütçesi 118,6 milyon TL'dir. 2008 yılından 2012 yılı Ekim ayına kadar kalkınma ajanslarına toplam 19.941 proje başvurusu yapılmış, 4.022 proje desteklenmiş ve 877,4 milyon TL kaynak tahsis edilmiştir.

Proje teklif çağrısı yöntemi ile 2011 yılında toplam 8.242 proje başvurusundan 1.445'i destek almaya hak kazanarak %17,5'i desteklenmiş, 2010 yılında ise %21'i desteklenmiştir. Bu oran AB'de %10 olarak bilinmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2011: 32; Kalkınma Bakanlığı, 2012: 74).

Tablo 20: Kalkınma Ajansları Teklif Çağrısı Destek Miktarları 2010-2011 (Bin TL)

	AJANSLAR	2010 DESTEK MİKTARILARI	2011 DESTEK MİKTARILARI	TOPLAM
1	AHİLER	13.000	15.510	28.510
2	ANKARA	-	25.000	25.000
3	BAKA	10.000	20.000	30.000
4	BAKKA	11.000	14.500	25.500
5	BEBKA	12.000	16.000	28.000
6	ÇUKUROVA	40.000	27.000	67.000
7	DAKA	18.500	-	18.500
8	DİCLE	20.500	17.000	37.500
9	DOĞAKA	11.500	17.000	28.500
10	DOKA	14.500	15.000	29.500
11	FIRAT	11.000	26.200	37.200
12	GEKA	16.000	-	16.000
13	GMKA	12.000	15.200	27.200
14	İPEKYOLU	15.500	20.500	36.000
15	İSTANBUL	70.000	50.000	120.000
16	İZMİR	18.000	14.000	32.000
17	KARACADAĞ	25.400	19.200	44.600
18	KUDAKA	15.000	16.000	31.000
19	KUZKA	-	16.000	16.000
20	MARKA	15.000	16.080	31.080
21	MEVLANA	20.000	15.000	35.000
22	OKA	18.000	18.000	36.000
23	ORAN	18.400	16.800	35.200
24	SERHAT	12.000	15.000	27.000
25	TRAKYA	13.500	20.000	33.500
26	ZAFER	20.000	18.100	38.100
	TOPLAM	450.800	463.090	913.890

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Aralık 2012 ve Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Aralık 2011 verilerinden derlenmiştir.

1.1.1.2. Doğrudan Faaliyet Desteği

Doğrudan faaliyet desteği istisnai bir destek olup, bu destek türünde proje teklif çağrısı usulü uygulanmaz (DPT, 2009: 100). Doğrudan Faaliyet Destek Programları kapsamında; bölgenin kalkınması ve rekabet gücü açısından önemli fırsatlardan yararlanılmasına, bölgede öne çıkan sektörlerle yönelik sektörel araştırma çalışmalarına, Teknoloji Geliştirme Bölgesi ve TEKMER kurulmasına yönelik

fizibilite çalışmalarına, engellilere ve kadınlara yönelik sosyal araştırma çalışmalarına yönelik projeler desteklenmektedir (SERKA, 2012: 16, Kalkınma Bakanlığı, 2011: 33). Ancak, kurum ve kuruluşlarca hazırlanan Stratejik Planlar, İmar Planları, Master Planlar ve söz konusu planların hazırlık çalışmaları bu programın kapsamı dışındadır (İSTKA, 2012: 7).

Doğrudan faaliyet desteği için ayrılabilir toplam yıllık tutar, Ajansın yıllık gider bütçesinin yüzde ikisini geçmemektedir. Bu oran, proje teklif çağrılarında kaynak artması durumunda, Genel Sekreterin teklifi ve Yönetim Kurulu onayı ile yüzde dörde kadar çıkarılabilir. Ancak, doğrudan faaliyet desteğine kaynak sağlanması amacıyla proje teklif çağrısı değerlendirme sürecinde, kasıtlı olarak fonun daha az kısmı ile proje desteklenmesi yoluna gidilmez. Proje teklif çağrısı bütçesinden doğrudan faaliyet desteği bütçesine kaynak aktarılması imkanından, mevcut imkanlar ve koşullar dahilinde yararlanılmaktadır (DPT, 2009: 100-101).

Kalkınma Ajansları Destek Yönetimi Kılavuzu'nda her bir doğrudan faaliyet desteğinin bütçesi ve eşfinansman oranları belirtilmiştir. Buna göre her bir faaliyet için sağlanabilecek azami destek miktarı, her yıl Kamu İhale Mevzuatına göre Büyükşehir Belediyesi sınırları dahilinde bulunan idareler için belirlenen, doğrudan temin usulüne göre yapılan satın almaların üst sınırının iki katından fazla ve yarısından az olamaz. Doğrudan faaliyet desteklerinde yararlanıcının eş finansmanı zorunlu olmamakla birlikte eş finansman öngören faaliyet teklifleri öncelikli olarak desteklenmektedir (DPT, 2009: 101).

Tablo 21: Kalkınma Ajansları Doğrudan Faaliyet Destekleri ve Destek Miktarları

(Milyon TL)

Doğrudan Faaliyet Desteği Programları				
Uygulama Yılı	Program Sayısı	Destek Miktarı (1)	Proje Başvuru Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
2009	1	0,3	11	6
2010	8	4,4	560	109
2011	23	18	1 302	394
2012 (2)	17	14,2	329	89
Toplam	49	36,9	2 202	598

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı 2013 yılı Programı, 4 Ekim 2012 Tarihli ve 2012/3839 Sayılı 2013 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki, s:259.

Kalkınma ajanslarına 2009 yılından bu yana yürütülen doğrudan faaliyet destekleri kapsamında ajanslara 49 program ilan edilmiş ve açılmıştır. Bu programlara 2009 Ocak ve 2012 Eylül ayı itibariyle 2.202 proje başvurusu yapılmış; bunlardan uygun görülen 598'ine 36,9 milyon TL tutarında kaynak tahsis edilmiştir.

2010 yılında 8 ajans doğrudan faaliyet desteği programı ilanına çıkmıştır. Söz konusu destek programları için ayrılan toplam kaynak miktarı 5.221.355 TL olup ajanslara toplam 559 proje başvurusu yapılmıştır. Yürütülen doğrudan faaliyet desteği programları için ayrılan kaynak ve proje sayılarına ilişkin bilgiler Tablo 22'de sunulmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2011: 33).

Tablo 22: Doğrudan Faaliyet Destek Programları (2010)

Ajans	Duyurulan Destek Miktarı	Proje Başvuru Sayısı	Başarılı Bulunan Proje Sayısı	Başarılı Bulunan Proje Sayısı/Toplam (%)
ANKARA	724.520	130	17	13,1
DİKA	609.000	52	13	25
DOĞAKA	740.835	88	15	17
FKA	550.000	79	Devam ediyor	-
KARACADAĞ	1.177.000	61	28	45,9
KUDAKA	580.000	44	10	22,7
KUZKA	200.000	43	Devam ediyor	-
OKA	640.000	62	11	17,7
TOPLAM	5.221.355	559	94	16,8

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Aralık 2011, s:33.

Doğrudan Faaliyet Destek Programları kapsamında 2010 yılında bölgede öne çıkan sektörlerle yönelik sektörel araştırma çalışmaları, Teknoloji Geliştirme Bölgesi ve TEKMER kurulmasına yönelik fizibilite çalışmaları, engellilere ve kadınlara yönelik sosyal araştırma çalışmaları desteklenmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2011: 33).

2011 yılında 23 ajans doğrudan faaliyet desteği programı uygulamıştır. Söz konusu destek programları için ayrılan toplam kaynak miktarı 19,4 milyon liradır. Ajanslara toplam 1.302 faaliyet başvurusu yapılmış, bunlardan 398'i destek almaya hak kazanmıştır.

Tablo 23: Doğrudan Faaliyet Destek Programları (2011)

Ajans	Ajans Destek Miktarı (Duyurulan)	Eş-Finansman Dahil Faaliyet Bütçeleri	Faaliyet Başvuru Sayısı	Desteklenen Faaliyet Sayısı
ANKARAKA	1.000	1.032	83	20
BAKA	1.100	1.048	82	24
BAKKA	780	797	19	11
BEBKA	900	1.144	71	19
DAKA	800	722	56	12
DİCLE	1.100	1.184	72	23
DOĞAKA	850	822	130	20
DOKA	1.359	1.580	72	29
FIRAT	700	789	44	14
GEKA	650	625	87	12
GMKA	400	498	23	10
İPEKYOLU	500	655	53	15
İSTANBUL	1.000	853	41	13
İZMİR	880	1.068	53	17
KARACADAĞ	630	911	50	22
KUDAKA	500	1.751	23	10
MARKA	2.472	2.094	128	36
MEVLANA	598	1.730	60	36
OKA	750	700	41	11
ORAN	500	568	24	10
SERHAT	400	340	38	6
TRAKYA	600	818	36	12
ZAFER	950	917	16	16
TOPLAM	19.419	22.646	1.302	398

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Aralık 2012, S: 77.

2011 yılında Doğrudan Faaliyet destek programları kapsamında, bölgelerde öne çıkan sektörlerle yönelik sektörel araştırma çalışmaları, kalkınma strateji analizi, çeşitli konularda fizibilite çalışmaları, çevresel durum değerlendirmeleri, kümelenme, strateji planları, sosyal araştırma çalışmaları, envanter çalışmaları desteklenmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 74).

1.1.1.3. GÜDÜMLÜ PROJE DESTEĞİ

Ajans tarafından sağlanacak güdümlü proje desteğinin amacı, bölgesel gelişmenin hızlandırılması, bölgenin rekabet edebilirliğinin güçlendirilmesi ve bölgedeki iş ortamının iyileştirilmesi açısından önem taşıyan projeleri Ajansın öncülük etmesi ve koordinasyonu üstlenmesiyle gerçekleştirmektir.

Bu projelerde, bölge plan ve stratejilerine uygun sektörel ihtisaslaşmalar özendirilir. GPD'yi diğer mali destek yöntemlerinden farklı kılan esas unsur, Ajansın öncülüğü ile başlatılmış ve yürütülmüş olmasıdır. Ajans, ilk fikri oluşturma aşamasından itibaren genel çerçevesini ortaya koymuş olduğu projeyi uygulayacak muhtemel aktörleri belirlemek için gerekli koordinasyonu yürütmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 78).

Bu çerçevede Ajans, çalışma programında açıkça belirtmek kaydıyla, bölge planlarında ya da saha çalışmaları sonucunda belirlenen alanlar için bölgedeki girişimcilik ve yenilikçilik kapasitesini geliştirecek nitelikteki iş geliştirme merkezleri, teknoparklar, teknoloji geliştirme merkezleri ve işletmelerin ortak kullanımına açık fuar, ticaret merkezi, sergi salonu, laboratuvar ve atölye gibi büyük bütçeli altyapı ve/veya işletme desteklerini içeren projelere, proje teklif çağrısı yöntemi uygulamadan doğrudan mali ve teknik destek sağlayabilir.

Kalkınma Ajansları Destek Yönetimi Kılavuzu'nda güdümlü projelere ayrılan bütçe ve eşfinansman miktarları belirtilmiştir. Bu kapsamda, güdümlü proje desteklerinde sağlanacak mali destekler küçük ölçekli altyapı projeleri için Ajans bütçesinden ayrılan kaynaktan karşılanır. Ajans tarafından küçük ölçekli altyapı projelerine verilecek mali destek toplamı ise, Ajansın yıllık gider bütçesinin en fazla %20'sidir. Eşfinansman miktarı ise, Ajansın proje bütçesinin en fazla %90'nı karşılamak üzere yaralanıcı kalan miktarı karşılamaktadır (DPT, 2009: 106-107).

Tablo 24: 2011 Yılı Uygulamaları (Bin TL) Güdümlü Proje Desteği

Ajans	Proje Adı	Ajans Destek Miktarı	Eş-Finansman Dahil Proje Bütçeleri	Proje İli	Proje Süresi
OKA	Samsun Fuar ve Kongre Merkezi	7.000	12.000	Samsun	12 ay
MEVLANA	Bölgesel İnovasyon Merkezi	4.000	5.335	Konya	24 ay
MEVLANA	İş Geliştirme Merkezi	1.000	1.333	Karaman	18 ay
FIRAT	Geleneksel ve Kültürel Sanatlar Fuar ve Sergi Alanı Düzenlenerek Turizm Cazibe Merkezi Oluşturulması	1.674	1.860	Malatya	18 ay
TOPLAM		13.674	20.528		

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Aralık 2012, S:80.

Güdümlü proje destekleri, 2011 itibariyle gerçekleşmeye başlamış olup sınırlı sayıda uygulanmıştır. Uygulanan bu projeler Tablo 24’te belirtilmiştir.

2011 yılında OKA, MEVKA, FKA ve İZKA, güdümlü proje destekleri konusunda çalışma yürütmüştür. İZKA güdümlü proje önerilerinden Ege Üniversitesi Güneş Enstitüsü ile Yenilenebilir Enerji Teknolojileri Merkezi (YETMER) kurulması projesini geliştirerek Bakanlığa sunmuş ancak onaylanmamıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 78-80).

1.1.2. Faiz Desteği

Faiz desteği, kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin ilgili aracı kuruluş ile Ajans arasında imzalanacak protokolde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin, Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır (DPT, 2009: 112, SERKA, 2012: 16).

Kalkınma Ajansları Destek Yönetimi Kılavuzu’nda Faiz desteği ve faizsiz kredi desteği uygulamalarının toplam yıllık tutarı, Ajansın başlangıç gider bütçesinin %15’ini geçemeyeceği ancak bu oranın, müsteşarlığın onayı ile %25’e kadar artırılabilmesi belirtilmiştir.

Faiz desteği programlarında, verilecek faiz desteğinin vadesi, Ajans ile ilgili aracı kuruluş arasında yapılacak protokol hükümleri çerçevesinde belirlenmektedir. (DPT, 2009: 113).

Mevzuat gereği, faiz desteği ajansın kuruluş tarihinden itibaren üç takvim yılından önce verilememektedir. Bu nedenle ajansların büyük bir çoğunluğu bu alanda bir faaliyet öngörmemekte üç yılını dolduran ajanslar da henüz faiz desteği faaliyeti sağlamamıştır.

1.1.3. Faizsiz Kredi Desteği

Faizsiz kredi desteği, Ajans tarafından kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin ilgili aracı kuruluş ile Ajans arasında imzalanacak protokolde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlar eliyle kredi verilmesini ve bu mali

desteğin Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği ve bu Kılavuzda belirtilen usul ve esaslar dahilinde Ajans tarafından sağlanan mali desteğin faiz ödenmeksizin taksitler halinde geri ödenmesine imkan veren karşılıksız yardımdır.

Faizsiz kredi desteği programlarında, yararlanıcıya sözleşme tarihinden itibaren en az 3 ay geri ödemesiz dönem tanınır ve geri ödeme işlemleri, sözleşme tarihinden itibaren en fazla 4 yıl içinde tamamlanmaktadır (DPT, 2009: 113).

Mevzuat gereği, faizsiz kredi desteği ajansın kuruluş tarihinden itibaren üç takvim yılından önce verilememektedir. Bu nedenle ajansların büyük bir çoğunluğu bu alanda bir faaliyet öngörmemekte üç yılını dolduran ajanslar da henüz faiz desteği faaliyeti sağlamamıştır.

1.2. TEKNİK DESTEK PROGRAMLARI

Kalkınma Ajansı tarafından sağlanacak teknik desteğin amacı, bölgedeki yerel aktörlerin bölgesel kalkınma açısından önem arz eden çalışmaları için gerekli ve yeterli kurumsal kapasitenin tesis edilmesine yönelik destek sağlamaktır (ANKARAKA, 2012: 7).

Ajans tarafından sağlanacak teknik destek; Ajans tarafından yayınlanan herhangi bir proje teklif çağrısı ile ilişkilendirilmemek koşuluyla;

- Yerel yönetimlerin başta planlama çalışmaları ile bölge plan ve programlarını uygulayıcı veya yerel kalkınma kapasitesini artırıcı faaliyetlerini ve
- Diğer kamu kurum ve kuruluşlarının ve bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının yerel ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabilecek çalışmalarını kapsamak zorundadır (DPT, 2009: 113).

Kalkınma Ajansları Destek Yönetimi Kılavuzu'nda teknik destek programları için ayrılan bütçe ve eşfinansman miktarları belirtilmiştir. Buna göre teknik destek faaliyetleri için ayrılacak toplam yıllık tutar, Ajansın yıllık gider bütçesinin %2'sini geçememektedir. Örneğin Ankara Kalkınma Ajansının 2012 yılı Teknik Destek programı için belirlemiş olduğu kaynak miktarı 453.000 TL'dir.

Eşfinansman olarak ise, yararlanıcı kuruluştan herhangi bir nakdi katkı talep edilmez. Ayrıca Ajans tarafından sağlanacak teknik destek miktarı, sadece uzman teminini ve uzmanların yol ve konaklama giderlerini kapsamaktadır (DPT, 2009: 124-125).

Teknik destek kapsamında yararlanıcı kuruluşa herhangi bir doğrudan mali destek verilmez. Kalkınma Ajansları, bu destekleri mevcut bütçe ve personel imkanları çerçevesinde temelde kendi personeli eliyle sağlar. Zorunlu hallerde teknik destek, hizmet alımı yoluyla sağlanabilir. Teknik desteğin hizmet alımı yoluyla sağlanması durumunda; her bir teknik desteğin Ajansa toplam maliyeti 15.000 TL'yi aşmamaktadır (ANKARAKA, 2012: 7).

Ajanslar sadece eğitim verme, program ve proje hazırlanmasına katkı sağlama, geçici uzman personel görevlendirme, danışmanlık sağlama, lobi faaliyetleri ve uluslararası ilişkiler kurma gibi kurumsal nitelikli ve kapasite geliştirici faaliyetlere teknik destek sağlayabilmektedir. Ajans tarafından kendi personeli veya hizmet alımı yoluyla sağlanan her bir teknik desteğin uygulama süresi ise bir ay ile sınırlandırılmıştır (DPT, 2009: 126).

Tablo 25: Kalkınma Ajansları Teknik Destek Programları ve Destek Miktarları

(Milyon TL)

Teknik Destek Programları				
Uygulama Yılı	Program Sayısı	Destek Miktarı (1)	Proje Başvuru Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
2010	8	3,4	783	513
2011	17	6,4	1 500	880
2012 (2)	17	6,1	501	196
Toplam	42	15,9	2 784	1 589

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı 2013 yılı Programı, 4 Ekim 2012 Tarihli ve 2012/3839 Sayılı 2013 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki, s:259.

Kalkınma ajanslarına Teknik destek programlarına 2010 yılı itibariyle başlanmış ve 2010 Ocak ve 2012 Eylül ayı itibariyle 42 adet program ilan edilmiş ve açılmıştır. Açılan programlar kapsamında ise 2.784 proje başvurusu yapılmış, bu projelerden 1.589'u desteklenmiş ve bunlara 15,9 milyon TL tutarında kaynak tahsis edilmiştir.

2010 yılında 7 ajans teknik destek programı yürütmüştür. Toplam 627 proje başvurusu yapılan teknik destek programları için ayrılan toplam kaynak miktarı

4.073.300 TL'dir. Yürütülen teknik destek programları için ayrılan kaynak ve proje sayılarına ilişkin bilgiler Tablo 26'da belirtilmiştir.

Tablo 26: Teknik Destek Programları (2010)

Ajans	Ajans Destek Miktarı (TL)	Proje Başvuru Sayısı	Başarılı Bulunan Proje Sayısı	Başarılı Bulunan Proje Sayısı / Toplam (%)
DİKA	400.000	50	40	80
DOĞAKA	740.800	115	79	68,7
KARACADAĞ	600.000	43	35	81,4
KUDAKA	170.000	21	19	90,5
MARKA	765.000	155	97	62,6
MEVKA	830.000	138	94	68,1
ZAFER	567.500	105	87	82,9
TOPLAM	4.073.300	627	451	71,9

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Aralık 2011, s:34.

2010 yılı Teknik Destek Programları kapsamında; proje hazırlama, iş planı ve yöntemleri, insan kaynakları yönetimi, tarihi eser restorasyonlarına yönelik fizibilite hazırlama, tarımsal üretim ve ürün zararlıları ile mücadele, markalaşma ve patent, engellilere yönelik iletişim becerilerini geliştirme eğitimleri ile kültürlerarası diyalogu artırarak AB ve Türkiye arasında karşılıklı anlayışı ve sivil toplum ilişkilerini geliştirmek, tercüme ve raporlama gibi değişik sektör ve konularda uzmanlık eğitimleri düzenlenmiş ve çalışmalara katkı sağlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2011: 33).

2011 yılında 17 ajans teknik destek programı yürütmüştür. Toplam 1.503 başvuru yapılan teknik destek programları için ayrılan toplam kaynak miktarı 8,6 milyon liradır. Yürütülen teknik destek programlarına ilişkin bilgiler Tablo 27'de sunulmaktadır.

2011 yılı Teknik destek programları kapsamında proje hazırlama, iş planı ve yöntemleri, beşeri kaynak yönetimi, girişimcilik, fizibilite hazırlama, tarımsal üretim ve ürün zararlıları ile mücadele, markalaşma ve patent, kişisel gelişim ve iletişim becerilerini geliştirme eğitimleri, kurumsal kimlik ve kapasite geliştirme, proje döngüsü yönetimi, toplam kalite, hayvan ıslahı, kamu ihale, ihracat, arıcılık, sürdürülebilir turizm ve KOBİ'lere yönelik devlet destekleri gibi değişik sektör ve konularda uzmanlık eğitimleri düzenlenmiş ve çalışmalara katkı sağlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 80).

Tablo 27: Teknik Destek Programları (2011)

Ajans	Ajans Destek Miktarı (Duyurulan)	Teknik Destek Başvuru Sayısı	Desteklenen Başvuru Sayısı
AHİLER	550	144	66
ANKARAKA	500	36	28
BEBKA	500	90	45
DAKA	262	7	4
DİCLE	400	72	62
DOĞAKA	500	190	96
DOKA	679	146	72
FIRAT	450	47	36
GMKA	418	67	39
İPEKYOLU	200	48	45
KARACADAĞ	130	60	21
KUDAKA	500	15	11
MARKA	1.200	222	89
MEVLANA	800	137	101
SERHAT	400	60	46
TRAKYA	600	75	55
ZAFER	530	87	67
TOPLAM	8.619	1.503	883

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Aralık 2012, S: 81.

1.3. YATIRIM DESTEK FAALİYETLERİ

Kalkınma ajansları bölge illerinde kurulan yatırım destek ofisleri (YDO) kanalıyla bölgelerine yatırımcı çekmek için bölge planı uyarınca bölgedeki yatırım fırsatları konusunda araştırma yapmak, fizibilite raporları ve veri dokümanları hazırlamak, yatırım destek danışmanlığı hizmeti vermek, yatırım turları düzenlemek, yurtiçi ve yurtdışı fuar ve organizasyonlara katılmak yoluyla yatırımcılarla görüşmeler yapmak ve bölgelerindeki potansiyel yatırım alanları hakkında bilgilendirmede bulunmak, yerli-yabancı şirketler arasında yatırım işbirliği bağlantıları kurmak, girişimci ve yatırımcılara yönelik olarak devletin verdiği teşvik ve destekler hakkında gerekli bilgileri içeren rehberler üretmek, girişimci adaylarına yönelik eğitim programları düzenlemek gibi faaliyetleri yürütmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 82).

Bölgeye yatırımcı çekmek ve işlemlerini tek elden takip etmek amacıyla 80 ilde kurulan Yatırım Destek Ofisleri tarafından sürdürülen bazı faaliyetler aşağıda belirtilmektedir.

BAKA bölgesinde Yatırım Destek Ofisleri tarafından gerçekleştirilen faaliyetlere yönelik destekler Tablo 28’de gösterilmiştir.

Tablo 28: BAKA Yatırım Destek Ofisi Faaliyetleri

Yatırım Destek Ofisi	Antalya	Isparta	Burdur	Toplam
Yatırım Destek Ofislerinde verilen danışmanlık hizmeti sayısı	320	289	138	747
Yerinde ziyaret edilen firma, kamu kurumu,STK	153	63	126	342
İlçelerde yapılan toplantı sayıları	57	15	18	90
Firmaların yatırım destek ofisleri aracılığı ile çözümlenen sorum sayısı	14	18	5	37
Bölgeye çekilen yatırım tutarı	90 Milyon TL	50 Milyon TL	16,4 Milyon TL	156,4 Milyon TL

Kaynak: BAKA (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı) 2011 Yılı Ajans Faaliyet Raporu, Mart 2012, s: 56.

Ayrıca, BAKA tarafından yatırım destek faaliyetleri kapsamında turizm, gıda, hayvancılık, enerji ve madencilik sektörlerine yatırım yapmayı planlayan yatırımcılara, ÇED raporu alımı, turizm teşvik belgesi alımı, hazine teşviki işlemlerinin takibi gibi konularda destek sağlanmıştır (BAKA, 2012: 50-57).

İKA kapsamında kurulan YDO’lar, fuar, toplantı-çalıştay, seminer, eğitim, saha ziyareti ve çeşitli organizasyonlar bağlamında toplam 277 faaliyet düzenlenmiştir. Bilgilendirme ve danışmanlık yapılan kişiler 41, kurum ziyaretleri 50 ve firma sayıları itibariyle yaklaşık 1500 firmaya ulaşılmıştır (İKA, 2012: 56).

Diyarbakır ve Şanlıurfa YDO’ları ile 2011 Ocak-Aralık dönemi boyunca toplam 1497 yatırımcı ile görüşülmüştür. Yatırımcılara Ajansın, Diyarbakır ve Şanlıurfa’nın YDO’larının çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir. Diyarbakır YDO 2011 yılı boyunca katıldığı 11 fuarda yaklaşık 3.000 kişi ile yüz yüze görüşme gerçekleştirerek Diyarbakır’ın yatırım fırsatlarını tanıtmaya çalışmıştır (www.karacadag.org.tr, 16.11.2012).

DİKA kapsamında Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak’da YDO’lar aracılığıyla bilgilendirme yapılan ziyaretçi sayısı 1996 kişidir (DİKA, 2012: 147). DAKA kapsamında ise, Bitlis’te 19 KOBİ’ye çalışma ziyareti düzenlenmiş, Hakkari’de ajans ve KOSGEB destekleri hakkında çeşitli bilgilendirme toplantıları yapılmış ve Muş’ta ise 22

şirkete ihtiyaç analizi yapılmış, dış ticaret eğitimleri verilmiş, 18 firma ile birlikte Irak Erbil’de düzenlenen Gıda Sektörel Ticaret Heyeti programına katılım gerçekleştirilmiş, Van’da deprem dolayısıyla AFAD Müdürlüğünde veri analizi ve derleme çalışmaları yapılmış ve güneş enerjisi sempozyumu düzenlenmiştir (DAKA, 2012: 63-70).

İSTKA işbirliklerine aracılık etmiş, yerli ve yabancı yatırımcılardan gelen bilgi talepleri doğrultusunda ajans paydaşları aracılığıyla ilgili ve uygun firmalar ile ortaklık ve işbirliği faaliyetleri için destek sağlanmıştır (ww.istka.org.tr, 05.12.2012).

1.4. AR-GE FAALİYETLERİ, İŞBİRLİKLERİ VE ORTAK ÇALIŞMALARI

Ar-Ge; yeni ürünler, yeni üretim teknikleri, yeni bilgiler ve yeni süreçlerin ortaya çıkartılmasında önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Ar-Ge, bilgi stokunu artıran ve bu stoku yeni uygulamalar ve keşifler tasarlamak üzere kullanan yaratıcı çalışmaları kapsamaktadır. Ar-Ge bölgelerin verimlilik düzeylerini etkileyen bir unsurdur. Bu anlamda Ar-Ge harcamaları da, bilim ve teknoloji alanında rekabet avantajını elde etmek için özel sektörün ve kamu sektörünün harcadığı çabaları içeren anahtar bir göstergedir (Işık ve Kılınç, 2011: 17-18).

Kalkınma ajansları da ar-ge faaliyetleri kapsamında bölgelerde öne çıkan sektörler ile ilgili kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütleri ile kümelenme çalışmaları yapmakta ve çeşitli analiz, strateji ve raporlar hazırlamaktadır.

Ayrıca ajanslar, bölgelerinde yer alan kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliğini geliştirmek, bölge içi ve bölgelerarası işbirliği kültürünü yaygınlaştırmak üzere çeşitli işbirliği çalışmaları yapmaktadır. Bu kapsamda Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda KOSGEB, Kalkınma Bankası gibi kurum ve kuruluşlarla işbirlikleri oluşturmanın yanında, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Merkezi Finans ve İhale Birimi ile de yakın işbirliği çalışmaları yürütmektedirler. Ayrıca ajanslar mali destek almaya hak kazanan yararlanıcılara, eş-finansman kolaylığı sağlamak için ticari bankalarla işbirliği protokolleri imzalamaktadırlar (Kalkınma Bakanlığı, www.dpt.gov.tr, 06.12.2012).

2. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ ve KURUMSAL KAPASİTELERİ

Kalkınma ajanslarının ekonomik etkinliği, onun finansal kaynakları ile paralel bir şekilde gerçekleşmektedir. Finansal açıdan güçlü olan ajansların faaliyetleri de o ölçüde çeşitli ve verimli olmaktadır.

Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının finansmanının, kamu, özel sektör, uluslararası fon desteği ve hizmet gelirleri olmak üzere dört kaynaktan sağlanması öngörülmüştür. 5449 sayılı kanuna göre ajansların bütçeleri genel olarak aşağıdaki şekilde gerçekleşmektedir.

- Kamu Gelirleri: Genel bütçe vergi gelirlerinin binde beşi, il özel idare gelirlerinin yüzde beşi ve belediye gelirlerinin yüzde biri,
- Özel sektör desteği: Bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının gelirlerinin yüzde biri,
- Uluslararası Fonlar: AB ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar ile ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlardan yapılan bağış ve yardımlar,
- Faaliyet gelirleri ve bir önceki yıllardan devreden gelirler (Akgül, 2010: 650).

Kalkınma Ajanslarının giderleri ise 5449 sayılı kanunda, plân, program ve proje giderleri, proje ve faaliyet destekleme giderleri, araştırma ve geliştirme giderleri, tanıtım ve eğitim giderleri, taşınır ve taşınmaz mal ile hizmet alım giderleri, yönetim ve personel giderleri ve görevlerle ilgili diğer giderler şeklinde belirtilmiştir. Ajansın yıllık personel giderleri toplamı, gerçekleşen en son yıl bütçe gelirlerinin yüzde onbeşini aşamayacağı belirtilmiştir (md. 20).

Bu kapsamda bölgesel kalkınma ajanslarının gelir ve giderleri ile genel bütçe içindeki yeri aşağıdaki şekilde incelenebilir.

2.1. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GELİRLERİ

BKA’ların gelirlerini merkezi paylar ve yerel paylar olarak iki kısımda ayırmak mümkündür. Yerel paylar olarak ifade edilen miktar, 5449 sayılı kanunda

belirtildiği gibi Düzey 2 bölgesindeki belediyeler, il özel idareleri, sanayi ve ticaret odalarıdır. Aynı kanunda belirtilen uluslararası fonlardan sağlanan bağış ve yardımlar reel olarak gerçekleşmediği için ajansların gelirlerine de dahil edilmemiştir.

Tablo 29: Kalkınma Ajansı Gelirlerinin Merkezi - Yerel Dağılımı (Milyon TL)

Yıl	Merkezi Paylar	Yerel Paylar	Toplam
2008 (1)	39,6	2,8	42,4
2009	171,0	38,6	209,6
2010	442,6	110,6	553,2
2011	100,0	202,0	302,0
2012 (2)	450,0	154,8	604,8
Toplam	1 203,2	508,8	1 712

(1) Yalnızca Çukurova ve İzmir Kalkınma Ajansları faaliyette bulunmaktadır.

(2) Öngörülen tutarlardır.

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı 2013 yılı Programı, 4 Ekim 2012 Tarihli ve 2012/3839 Sayılı 2013 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki, s:259.

2008-2011 yıllarında kalkınma ajanslarına merkezi bütçeden aktarılan kaynak tutarı toplam 753,2 milyon TL'dir. Aynı dönemde kalkınma ajanslarına yerel pay olarak toplam 354 milyon TL ödenmiştir. 2012 yılı için merkezi bütçe payı 450 milyon TL olarak belirlenmiş olup yerel payların 154,8 milyon TL olması beklenmektedir.

Mali Bakanı'nın 30 Ekim 2012'de yapmış olduğu 2013 yılı bütçe sunuş konuşmasında kalkınma ajanslarına merkezi bütçeden 2013 yılı içinde 473 Milyon TL aktarılacağı ifade edilmiştir (TBMM, 2012: 57).

2010 yılında genel bütçeden 26 ajansa toplam 450 milyon TL ödenek ayrılmış, ajansların harcama programları doğrultusunda bu kaynağın yüzde 98'i (442 milyon TL) transfer edilmiştir. Ajanslar genelinde bütçe gelir gerçekleşmesi yüzde 76 düzeyindedir. Tahsilat oranının düşük kalmasının nedeni ajansların belediyelerden tahsilat konusunda sıkıntı yaşamış olmalarıdır (Kalkınma Bakanlığı, 2011: 47).

2011 yılında ajansların toplam gelirleri öngörülen 1,54 milyar liraya karşılık 939,6 milyon lira olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede, ajanslara merkezî bütçe gelirlerinden aktarılan paylardaki kesinti rol oynamıştır. Merkezî bütçeden ajanslara aktarılacak pay öngörülen 450 milyon liraya karşılık, ortalama yüzde 22,2 oranında 100 milyon lira olarak gerçekleşmiştir. Kalkınma Ajansları 2011 yılı faaliyet

raporuna göre merkezî bütçe payından ANKARAKA'ya yüzde 36, DAKA'ya yüzde 44,2, KUZKA'ya yüzde 40,4 ve diğer ajanslara ise yüzde 20 oranında aktarma yapılmıştır. Bu durumun sebebi olarak da, ajansların 2011 yılında proje teklif çağrısında bulunmuş olmalarına rağmen, faydalanıcılara yapacakları ödemelerin büyük bir kısmının 2012 yılına kaydığı belirtilmiştir.

Tablo 30: Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Gelir Bütçesi Gerçekleşmeleri (TL)

GELİRLER	BÜTÇE	GERÇEKLEŞME	GERÇEKLEŞME ORANI
Genel Bütçe	450,000,000	100,000,000	0.22
İl Özel İdareleri	24,589,100	28,473,499	1.16
Belediyeler	207,269,858	169,715,365	0.82
Sanayi ve Ticaret Odaları	5,182,850	4,787,948	0.92
Diğer Gelirler	35,253,756	55,546,893	1.58
Önceki Yıldan Devreden Gel.	820,983,906	581,164,824	0.71
Gelirler Toplamı	1,543,279,470	939,688,528	0.61

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Aralık 2012.

Belediye gelirlerinden aktarılacak pay öngörülen 207,3 milyon liraya karşılık 169,7 milyon lira olarak gerçekleşmiştir. Bazı belediyeler içinde buldukları maddi sıkıntılar nedeniyle ajanslara karşı yükümlülüklerini yerine getirmemektedirler. Bu kapsamda, İSTKA, İZKA, KUDAKA ve KUZKA bütçelerinde öngördükleri belediye paylarının tamamını veya daha fazlasını tahsil ederken diğer ajanslar öngörülen belediye paylarını kısmen tahsil edebilmişlerdir.

İl özel idarelerinden alınan paylar, öngörülen 24,6 milyon liranın üzerinde, 28,5 milyon lira olarak gerçekleşmiştir. İl özel idareleri paylarından tahsilat oranı sadece GMKA'da yüzde 53 seviyesinde kalmış, BAKA, DİKA, FKA, GEKA, TRAKYAKA ve ZAFER'de yüzde 80'in üzerinde, diğer ajanslarda ise yüzde 100 veya üzerinde bir tahsilat gerçekleşmiştir. Büyük ölçüde faiz ve repo gelirlerinden oluşan diğer gelirler öngörülen 35,2 milyon lirayı aşarak 55,5 milyon lira olarak gerçekleşmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 34-37).

2011 yılında gelirlerin toplamda gerçekleşme oranının %61 olduğu kalkınma ajanslarının, önceki yıldan nakit olarak devreden gelirler hariç tutulduğunda, genel bütçe gelirleri yüzde 27,9; il özel idareleri yüzde 7,9; belediyeler yüzde 47,3; sanayi ve ticaret odaları yüzde 1,3 ve diğer gelirler yüzde 15,5 paya sahip olmuştur.

Tablo 31: Kalkınma Ajanslarının Ajans Bazında Gelirlerinin Gerçekleşme Oranları (Gerçekleşen/Bütçelenen) Tablosu (%)

Ajans	GENEL BÜTÇE	İL ÖZEL İDARELERİ	BELEDİYELER	SANAYİ VE TİCARET ODALARI	DiĞER GELİRLER	ÖNCEKİ YILDAN DEVREN GELİRLER	GELİRLERİ TOPLAMI
AHİLER	20.0	107.4	62.6	93.5	172.9	100.0	62.1
ANKARA	36.0	142.6	33.5	94.8	-	-	41.1
BAKA	20.0	82.7	44.7	117.6	157.7	78.3	58.6
BAKKA	20.0	100.0	56.4	101.1	132.5	87.6	60.3
BEBKA	20.0	103.6	33.5	30.7	-	16.3	24.3
ÇUKUROVA	20.0	100.0	81.7	100.0	103.4	5.5	20.5
DAKA	44.2	104.4	27.1	38.7	151.0	94.0	75.0
DİCLE	20.0	92.3	96.5	65.7	257.4	100.0	65.3
DOĞAKA	20.0	108.6	47.8	66.6	106.6	75.3	61.8
DOKA	20.0	112.6	8.4	72.7	118.6	7.3	15.2
FIRAT	20.0	89.0	50.9	78.5	192.4	87.9	62.7
GEKA	20.0	85.8	60.0	83.6	170.8	11.9	25.9
GMKA	20.0	53.8	29.3	100.0	202.7	9.1	19.2
İPEKYOLU	20.0	99.0	86.5	96.7	90.0	100.0	51.1
İSTANBUL	20.0	244.7	140.6	109.4	200.4	92.4	100.1
İZMİR	20.0	100.0	107.4	103.6	163.8	100.0	86.3
KARACADAĞ	20.0	100.0	48.0	108.4	159.8	100.0	67.4
KUDAKA	20.0	100.0	156.1	102.8	285.9	89.7	63.5
KUZKA	40.4	148.5	144.1	155.4	107.7	87.2	64.7
MARKA	20.0	100.0	67.9	99.8	471.3	32.2	39.5
MEVLANA	20.0	100.0	75.6	100.0	230.7	95.2	74.3
OKA	20.0	100.1	85.1	106.3	128.2	86.8	67.5
ORAN	20.0	130.8	64.2	84.5	360.2	90.5	65.8
SERKA	20.0	100.0	64.8	78.3	182.6	91.9	56.9
TRAKYA	20.0	94.1	83.3	109.6	159.5	68.8	56.3
ZAFER	20.0	93.3	95.5	46.4	154.2	86.8	67.6
TOPLAM	22.2	115.8	81.9	92.4	157.6	70.8	60.9

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Aralık 2012, s:39.

Kalkınma Ajanslarının gelirlerinin gerçekleşme oranlarına baktığımızda 26 ajansın genel toplamda %19'dan %100'e kadar farklı oranlarda gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu farklılığın gen olarak merkezi idare paylarından kaynaklanmadığı

yerel paylardaki farklılıklardan meydana gelmektedir. Merkezi pay olarak ajanslardan ANKARA (%36), DAKA(%44,2) ve KUZKA(%40,4) hariç diğer ajansların genel bütçeden aldığı payların oranı aynı oranda (%20) olduğu görülmektedir. İl özel idarelerinin gerçekleştirmeleri ise ortalama %115,8 düzeyinde olup yüksek bir oran olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan ajanslar arası gelir gerçekleşme oranlarındaki oldukça farklı olan oranların meydana gelmesinde yerel idarelerin payının önemli düzeyde etkilediği görülmektedir. Özellikle belediyelerin ajanslara aktardığı paylar farklılık arz etmekte; %8,4 ile DOKA belediyeleri en düşük ve onu %27,1 ile DAKA belediyeleri takip etmekte, en yüksek ise %156,1 ile KUDAKA belediyeleri, onu takip eden ise %144,1 ile KUZKA belediyeleri ve sonrasında %140,6 ile İSTANBUL belediyesi yer almaktadır.

2.2. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GİDERLERİ

Ajanslar harcamalarını analitik bütçe sınıflandırmasına uygun olarak gerçekleştirmektedir. Giderler kurumsal, fonksiyonel ve ekonomik düzeyde sınıflandırılmaktadır. Fonksiyonel kodlar genel hizmetler ve proje faaliyet desteklerinden, ekonomik sınıflama ise personel, mal ve hizmet alım ile transfer giderlerinden oluşmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 40).

Tablo 32: Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Gider Hedef ve Gerçekleşmeleri (TL)

Giderler	Bütçe	Yüzde Pay	Gerçekleşme	Yüzde Pay
Genel Yönetim	237,980,467	16.0	119,006,019	37.7
Plan, Program ve Proje	33,295,043	2.2	8,061,821	2.6
İzleme, Değerlendirme ve Koord.	7,465,246	0.5	641,013	0.2
Araştırma ve Geliştirme	13,965,884	0.9	3,105,623	1
Tanıtım ve Eğitim	40,045,698	2.7	11,463,788	3.6
Proje ve Faaliyet Destekleme	1,153,574,718	77.6	173,386,238	54.9
Giderler Toplamı	1,486,327,056	100.0	315,664,502	100.0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Aralık 2012.

Tabloda görüldüğü gibi ajansların 2011 yılı bütçe giderleri öngörülen 1,48 milyar liraya karşılık 315,7 milyon lira olarak gerçekleşmiştir. Kalkınma Bakanlığı'nın 2011 yılı Ajans faaliyet raporuna göre, bu gelişmede en büyük etken proje ve faaliyet destek giderlerinin düşük gerçekleşmesidir. Bunun nedeni ise, mali destek programı kapsamında desteklenen projelerin hak ediş ödemelerinin 2012 yılına sarkması olarak ifade edilmiştir.

Genel yönetim giderleri öngörülen 238 milyon liraya karşılık yüzde 50 seviyesinde 119 milyon lira olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında, tüm ajansların genel yönetim giderleri öngörülenin altında gerçekleşmiş olup en düşük oranda gerçekleşme yüzde 22,9 ile İSTKA'da, en yüksek oranda gerçekleşme ise yüzde 92,4 ile AHİKA'da olmuştur.

Plan, program ve proje giderleri öngörülen 33,3 milyon liraya karşılık 7,5 milyon seviyesinde gerçekleşmiştir. Öngörülene göre en düşük gerçekleşme oranı yüzde 2,1 ile OKA, en yüksek gerçekleşme oranı ise yüzde 98,2 ile KUDAKA'ya aittir. Proje ve faaliyet destekleme giderleri öngörülen yüzde 1,1 milyar liraya karşılık 173,4 milyon lira olarak gerçekleşmiştir. Proje ve faaliyet destekleme giderleri Ankara Kalkınma Ajansı'nda yüzde 90,7; diğer ajanslarda ise düşük seviyede gerçekleşmiştir. Bunda, 2011 yılında duyurulan proje teklif çağrılarının ödemelerinin 2012 yılına kayması etken olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 42).

Giderlerin dağılımına bakıldığında; genel yönetim giderleri yüzde 37,7; plan, program ve proje giderleri yüzde 2,6; izleme, değerlendirme ve koordinasyon giderleri yüzde 0,2; araştırma ve geliştirme giderleri yüzde 1; tanıtım ve eğitim giderleri yüzde 3,6 ve proje ve faaliyet destekleme giderleri ise yüzde 54,9 oranında paya sahip olduğu görülmektedir.

Ajans giderlerine ajans bazında Tablo 33'e baktığımızda ise, ajansların 2011 yılı bütçe gideri gerçekleşme toplamı ortalama olarak %21,2 olarak gerçekleşmiştir. Proje ve faaliyet destekleme giderleri %15, tanıtım ve eğitim hizmetleri %28,6, Arge %22,7, İzleme ve değerlendirme %8,6, Plan program ve proje hizmetleri %24,2 olarak gerçekleşmiştir. En büyük gerçekleşme oranı ise genel yönetim hizmetlerinde %50 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 33: Kalkınma Ajanslarının Ajans Bazında Giderleri (Gerçekleşen/Bütçelenen) Gerçekleşme Durumu (%)

Ajans	2011 YILI GENEL HİZMET GİDERLERİ						2011 YILI GENEL TOPLAM
	GENEL YÖNETİM HİZMETLERİ	PLAN, PROGRAM ve PROJE HİZMETLERİ	İZLEME DEĞERLENDİRME ve KOORD. HİZMETLERİ	ARAŞTIRMA ve GELİŞTİRME HİZMETLERİ	TANITIM ve EĞİTİM HİZMETLERİ	2011 YILI PROJE ve FAALİYET DESTEKLEME GİDERLERİ	
AHİLER	92.4	10.8	6.4	8.7	20.8	13.0	23.4
ANKARA	56.7	4.8	8.8	42.7	17.9	90.7	42.4
BAKA	48.3	35.0	9.7	-	47.3	8.3	15.5
BAKKA	45.2	16.5	5.6	-	40.2	12.1	17.6
BEBKA	33.7	15.8	6.5	3.9	8.2	11.9	15.6
ÇUKUROVA	67.7	34.2	27.8	-	62.9	22.7	27.6
DAKA	54.7	22.2	11.2	23.2	55.5	15.9	22.5
DİCLE	46.7	64.8	-	54.5	83.0	17.3	26.6
DOĞAKA	64.9	44.2	8.3	30.6	79.8	9.6	18.2
DOKA	42.4	14.9	14.9	0.0	22.6	1.4	13.0
FIRAT	53.3	23.2	4.8	39.7	41.9	15.1	22.3
GEKA	28.7	56.7	5.7	2.6	18.0	0.1	7.8
GMKA	73.0	41.2	21.2	0.4	63.2	9.4	25.4
İPEKYOLU	55.7	20.9	1.4	118.6	8.8	29.0	33.4
İSTANBUL	22.9	8.1	9.6	-	11.2	-	1.7
İZMİR	46.1	36.6	12.5	20.5	23.7	31.2	33.2
KARACADAĞ	60.2	28.1	4.9	16.2	47.9	27.3	32.4
KUDAKA	78.4	98.2	14.7	79.6	79.7	34.9	41.5
KUZKA	44.9	28.2	12.1	6.3	14.9	1.3	16.6
MARKA	50.4	35.9	4.5	8.0	22.8	14.5	23.3
MEVLANA	37.5	23.4	16.5	-	21.4	23.7	25.9
OKA	67.5	2.1	-	1.4	2.7	43.3	44.4
ORAN	32.0	42.8	13.8	-	28.4	9.8	15.3
SERKA	77.7	69.0	34.0	44.5	93.0	15.6	27.1
TRAKYA	84.2	69.0	9.6	29.0	25.6	14.7	25.3
ZAFER	41.9	27.1	12.0	10.5	35.6	21.3	24.7
TOPLAM	50.0	24.2	8.6	22.2	28.6	15.0	21.2

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Aralık 2012, s:44.

Tablo 33’te görüldüğü gibi, kalkınma ajanslarının temel faaliyet konusu olan proje ve faaliyet destekleme giderlerinin %15 olarak gerçekleşmesi düşük bir olarak görülmektedir. Burada ajanslar arasında proje ve faaliyet desteklerine yönelik gider gerçekleştirmelerinde en iyi oranın %90,7 ile ANKARA kalkınma ajansında olduğu, İSTKA’nın ise hiç gerçekleşmediği görülmektedir. Bu farklılıklar ajansların proje ihale tekliflerine farklı dönemlerde çıkmaları, değerlendirmelerin ve uygulanan projelerin sürelerinin uzaması ve ajans personelinin mevcut proje ve faaliyet desteklerine yeterince vakit ayıramamasından kaynaklanmaktadır.

2.3. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GENEL BÜTÇE İÇİNDEKİ YERİ

Kalkınma Ajanslarına merkezi bütçe içinde ayrılan paylar TBMM tarafından her yıl merkezi yönetim bütçesi içinde genel bütçeli idarelerin harcama, ödenek ve başlangıç ödenekleri kapsamında belirlenmekte olup, Kalkınma Bakanlığı'na ayrılan bütçe ödeneği içinde gösterilmektedir.

Tablo 34: Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Merkezi Yönetim Bütçesi İçindeki Payı (Milyon TL)

Yıllar	Merkezi Yönetim Bütçesi	Kalkınma Bakanlığı*	Kalkınma Bakanlığı/MYB (%)	Kalkınma Ajansları	Kalkınma Ajansları/MYB (%)
2008	222.553	267	0,12	39,6	0,02
2009	259.155	597	0,23	171	0,07
2010	286.981	869	0,30	442,6	0,15
2011	312.572	991	0,32	100	0,03
2012	350.948	1.067	0,30	450	0,13
2013**	403.988	1.198	0,30	473	0,12

*2011 yılına kadar DPT harcama ödeneği dikkate alınmıştır.

**Maliye Bakanlığı 2013 yılı bütçe sunuş konuşmasında belirtilen miktarlardır.

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, www.muhasibat.gov.tr, Maliye Bakanlığı 2013 Bütçe Sunuş Konuşması, www.maliye.gov.tr, erişim tarihi: 20.12.2012 verilerinden derlenmiştir.

BKA'ların merkezi yönetim bütçesinde başlangıç ödeneği dikkate alınarak belirtilen bütçe giderleri içindeki payı 2008-2013 yılları serisine baktığımızda yıllar itibariyle genel bir artış gözlenmektedir. 2008 yılında %0,02 olan bu pay 2013 yılına kadar %0,15 ile %0,12 bandında değişmektedir. Ortalama %0,85 oranında kalkınma ajanslarının merkezi yönetim bütçesinden pay aldıkları görülmektedir.

Bu oranları Kalkınma Bakanlığı'nın merkezi yönetim bütçesinden aldığı pay ile karşılaştığımızda ise, 2008-2013 yılları ortalaması dikkate alındığında Kalkınma Ajanslarının merkezi yönetim bütçesinden aldığı pay, Kalkınma Bakanlığı'nın aldığı payın %32,8 oranındadır. Bu oran 2013 yılında yaklaşık %40 oranında olacağı TBMM bütçe kanununda öngörülerek kabul edilmiş olup oldukça önemli bir oran olduğu görülmektedir.

2.4. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ KURUMSAL KAPASİTELERİ

Kalkınma ajansları 2012 yılı Ekim ayı itibarıyla 23 genel sekreter, 749 uzman ve iç denetçi, 149 destek personeli olmak üzere toplam 921 personelle 26 Düzey 2 bölgesinde hizmet vermektedir. Ajanslarda, kurumsal kapasitesinin gelişimine katkı sağlamak üzere Kalkınma Bakanlığınca bölgesel gelişme politika ve araçları ile mevzuat konularında eğitimler düzenlenmiştir.

İl düzeyindeki yatırımların sistemli ve düzenli olarak izlenebilmesi, sorunların belirlenmesi, çözüm önerilerinin geliştirilerek uygulanabilirliğinin sağlanması amacıyla başlatılan İl Koordinasyon ve İzleme Sistemi (İKİS) uygulamaya geçmiştir. Sistem geliştirme faaliyetleri TÜBİTAK Kamu Kurumları Araştırma ve Geliştirme Projelerini Destekleme Programı çerçevesinde yürütülen proje kapsamında tamamlanmıştır. İKİS Projesinin ve genel olarak il düzeyindeki planlama ve koordinasyon faaliyetlerinin etkili olarak yürütülebilmesi için il planlama ve koordinasyon müdürlüklerinin beşeri kaynak ve teknik kapasitelerinin artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Kalkınma Bakanlığının ajanslara ilişkin genel koordinasyon görevinin etkili olarak yürütülmesine de katkı sağlayacak olan Kalkınma Ajansları Yönetim Sisteminin (KAYS) kurulum çalışmalarına devam edilmekte olup proje ve faaliyet destekleme modülü 2012 yılında devreye alınmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 263).

3. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ EKONOMİK VE SOSYAL KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Kalkınma Ajanslarının kuruldukları ülkeler incelendiğinde, otonom bölgesel kalkınma kavramının daha çok gelişmiş ekonomilere özgü bir anlayış ve kalkınmış ülkelerin ulusal bir denge oluşturmak için yurt düzeyinde bölgesel gelişme farklarını ortadan kaldırmak amacıyla giriştikleri bir çaba olduğu sonucuna varılmaktadır (Berber ve Çelepçi, 2005: 155).

Uzay, Kalkınma Ajanslarının faaliyet alanlarını içsel potansiyelin ortaya çıkarılması, girişimlere verilen destekler, yabancı yatırımların çekilmesi, eğitim alanındaki çalışmalar ve diğer hizmetler olmak üzere beş başlık altında incelemiştir.

İçsel potansiyelin ortaya çıkarılması kapsamında stratejik planlama ve alt yapının geliştirilmesine yönelik hizmet ve sorumluluklardan oluştuğunu ifade etmiştir. Girişimlere verilen destekler kapsamında, yönetim ve mali danışmanlık, üretim pazarlama, bilgi ve iletişim, Ar-Ge, personel istihdamı, işlemsel hizmetleri lojistik ve mali desteklere (sübvansiyonlar, kredi imkanları, kuruluş semayesi vb.) yönelik hizmet ve sorumluluklardır. Yabancı yatırımların çekilmesi kapsamında, yabancı yatırımcıyı araştırmak ve onlara karşı rekabetçi avantajlar sağlamaya yönelik faaliyetlerdir. Eğitim alanı ise, ihtiyaç analizi, girişimcilere, yöneticilere ve çalışanlara yönelik eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır. Diğer faaliyetler ise yerel ve bölgesel otoriteler adına yönetim, kamu-özel sektör ilişkisi ve haberleşme, bölgesel kalkınma ortaklıkları ve işbirlikleri ve çeşitli veriler ve analizlerin ortaya çıkarılmasına yönelik faaliyetler şeklinde ifade edilebilir (Uzay, 2010: 12-13).

Türkiye’de BKA’lar bölgesel kalkınmanın finansmanında önemli bir rol üstlenmektedir. AB ve Dünya Bankası fonlarını, bağış ve hibeleri kullanarak, küresel sermayeyi ülkeye çekerek, bölgesel kalkınma için oluşturulan projelere dış krediler sağlayarak bölgesel kalkınmanın finansmanına katkı sağlamaktadır. Yerli ve yabancı girişimcilere bünyelerindeki uzman personel aracılığıyla danışmanlık hizmeti vererek, bölgenin yatırım olanaklarını belirleyip tanıtım dokümanları hazırlayarak, yerel yönetimlerin altyapı hizmetlerine ve eğitime destek vererek, bölgesel kalkınmaya yardımcı olmaktadır (Oksay ve Kubar, 2007: 56-57). Türkiye’de Kalkınma ajansları, bölgeler arası farkların azaltılmasına, işsizliğin azaltılmasına, refah düzeyinin artırılmasına, eğitim ve sağlık göstergelerinin iyileştirilmesine, milli gelirin artmasına, göç sorununun azalmasına önemli katkılar sağlayacak potansiyele sahip olduğu görülmektedir.

Kalkınma ajansları, gerek kalkınmanın ülke geneline dağılımını sağlamak gerekse bölgelerin potansiyelinin harekete geçirilmesi suretiyle ulusal ve küresel ölçekte rekabet güçlerinin artırılmasına öncülük etmek amacıyla kurulmuştur.

Kalkınma ajansları, kentsel yaşam kalitesinin artırılmasından KOBİ’lerin desteklenmesine, üniversite sanayi işbirliğinin güçlendirilmesinden Ar-Ge ve inovasyon (yenilik) faaliyetlerinin geliştirilmesine kadar farklı alanlarda destek programları uygulayarak kalkınmanın artmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte kırsal istihdamın artırılması ve tarımsal üretim dışındaki alanların

desteklenmesi yoluyla gelir getirici faaliyetlere ağırlık verilmesine Kalkınma Ajansları öncelikli olarak destek olmaktadır. Ayrıca özellikle kırsal kalkınmanın ön planda olduğu, görece az gelişmiş bölgelerde tarımsal verimliliğin artırılması, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi ve kırsal kesimde farklı sektörlerin güçlenmesine yönelik destek programları yürütülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kalkınma kavramı II. Dünya savaşından sonra önem kazanmaya başlamış olup, insanların sadece ekonomik çıkarlarının değil sosyal refahlarının da artması dikkate alınarak dünya sahnesindeki yerini almıştır.

Ulus devletlerin küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası kalkınma göstergelerini dikkate almakta olduğu ve ülkesinin refah düzeyinin yükselmesi için etkin kalkınma politika araçlarını kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Aynı şekilde kalkınma politikalarını ülke içinde bölgesel eşitsizliği en aza indirmek için kullanmakta ve bölgesel kalkınma düzeyinin artmasına yönelik yöntem ve araçları geliştirmeye bir misyon edinmişlerdir.

İşte bu noktada Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA), kendini bu misyona bağdaşık bir şekilde hareket etmeye yönelik önemli birer araç olarak kendini göstermektedir. BKA'lar, bölgesel eşitsizlikleri iyi bir şekilde analiz etmesi ve bu analizler ile ulusal politikalara uygun bir şekilde politika geliştirmeleri bölgesel kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Buradaki ajansların uygun politikaları, proje ve faaliyet desteklerinin etkin bir şekilde kullanılmasına bağlı olup ölçütlerinin, çerçevesinin ve özellikle finansal desteklerinin boyutunun da bölgesel ve ulusal politikalara uygulama düzeyinde çözüm getirecek düzeyde olması gerekmektedir.

Bu anlamda Dünyada bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağladığı görülen BKA'ların, Türkiye'de de 2006 yılında kurulmasıyla bölgesel kalkınmada kullanılan araçlar arasında yerini almıştır. Ancak ne var ki, Türkiye'de kalkınma dinamiklerinin ölçütleri çerçevesinde bölgesel eşitsizlik göstergeleri ile yeterli düzeyde uyumlu ve deneli bir şekilde proje ve faaliyet desteğinin sağlanamadığı görülmektedir.

BKA'ların çalışma sistemine baktığımızda bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine ve bölgesel kalkınmanın artırılmasına yönelik etkili bir çalışma sisteminin olduğu görülmektedir. AB ülkelerinde ve Türkiye'de de BKA uygulamalarına baktığımızda, bu çalışma sisteminin geliştirilmeye ve daha ekili hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak, Türkiye'de BKA sistemin işleminde özellikle mali açıdan ve bütçelemeye ilişkin bazı aksaklıklar olduğu ve giderilmesi halinde bölgesel kalkınmaya daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda Türkiye’de BKA’ların çalışma sistemine baktığımızda, merkezi ve yerel idarelerle birlikte bölgedeki kalkınmaya ilişkin geri kalmış konuların tespit edilmesi ve tespitlere yönelik çeşitli proje ve faaliyet desteklerinin gerçekleşmesi şeklinde vuku bulmaktadır. BKA’lar danışma kurulu (danışma kurulu), yönetim kurulu (karar organı), genel sekreterlik (icra organı) ve yatırım destek ofisleri şeklinde örgütlenmiş olup bu örgütlenmenin amacına ulaşabilmesi için rasyonel tespitler ve bu tespitlere ilişkin mali desteklerin yerinde ve zamanında yapılması önemlidir.

BKA’ların destekleri, mali destekler, teknik destekler, yatırım destek faaliyetleri, ar-ge faaliyetleri ile işbirliği ve ortak çalışmaları şeklinde gerçekleşmektedir. Bunların içinde en fazla uygulama alanı bulan mali destekler kapsamında doğrudan finansman desteği ve teknik destekler önemli bir yer tutmaktadır.

Doğrudan finansman desteği olarak gerçekleşen proje teklif çağrısı yönteminde 2008-2012 yılları itibariyle toplam destek miktarı, 2008’de 42,2 milyon TL, 2009’da artış göstererek 83,3 milyon TL ve 2010’da da %400’den fazla artarak 344,2 milyon TL olarak gerçekleştirmiştir. 2010’dan sonra ise, bu destek miktarı düşmeye başlamış ve 2011’de 289,1 ve 2012’de 118,6 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Burada hızlı bir çıkıştan sonra desteklerin azalması, kalkınma ajanslarına yönelik beklentileri zayıflatmıştır.

Diğer taraftan yine proje teklif çağrısı yönteminde sağlanan mali desteklere 26 ajans bazında Düzey 2 bölgeleri olarak baktığımızda, kalkınma ajanslarına dengeli bir destek sağlanamadığı görülmektedir. Bu dengenin eşit bir oranda sağlanması elbette beklenmemelidir. Aksine bölgeler arası eşitsizlik göstergeleri ve geri kalmış bölgeler dikkate alınarak destek miktarlarının, kişi başına düşen miktarları ve pozitif dışsallık oluşturabilecek şekilde dengelenmesi, kalkınma ajanslarının ve makro düzeyde kalkınmanın temel amacına daha yatkın bir içerik oluşturacaktır. Burada bir anlamda geri kalmış bölgelere pozitif ayrımcılık yapılarak merkezi bütçeden daha fazla kaynak ayrılması öngörülmektedir.

Örneğin, 2010 ve 2011 yıllarında toplam 27 milyon TL mali destek alan Serhat Kalkınma Ajansı, Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars Bölgelerini kapsamakta olup bölgenin kişi başı gayri safi katma değeri %1,5 (Tablo 4) ve nüfus yoğunluğu 32 kişi

(Tablo 6) olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Adana ve Mersin Bölgelerini kapsayan Çukurova Kalkınma Ajansı (CKA) toplam 67 milyon TL mali destek almış olup kişi başı gayri safi katma değeri %10,4 (Tablo 4) ve nüfus yoğunluğu 107 kişi (Tablo 6) olduğu görülmektedir. Burada ajansların bölgeye sağlamış olduğu mali destekler ile bölgenin gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişki yeterli düzeyde kurulamamış olup bu ilişkinin daha fazla gözetilmesi gerekmektedir.

Doğrudan finansman desteği kapsamında sağlanan doğrudan faaliyet desteği, 2009 yılından sonra yürütülmeye başlamış olup sadece 1 ajans programın ilanına çıkmıştır. 2010 yılında 8 ajans, 2011 yılında ise 23 ajans ilana çıkmıştır. Ajansların faaliyet programlarının Düzey 2 bölgelerinde farklı zamanlarda başladığı, programların daha yavaş işlediği ve yine bölgesel eşitsizlik göstergelerinin yeterli düzeyde gözetilmediği görülmektedir. Burada ajansların doğrudan faaliyet desteklerinin Düzey 2 bölgelerinin tamamında etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Ayrıca burada sağlanan destek miktarlarının da yine proje teklif çağrısında olduğu gibi dengeli bir şekilde gerçekleştirilmesi önemli bir BKA'ların misyonuna daha uygun olacaktır.

Doğrudan finansman desteği kapsamında sağlanan güdümlü proje desteklerinin de önemli bir etkinliği olup diğer desteklerden temel farkı program ve projelerin Ajansın öncülüğü ile başlatılmış ve yürütülmüş olmasıdır. Bu yöntem henüz etkin bir şekilde kullanılmaya başlamamış olup 2011 yılında sadece 3 ajans 4 proje desteği uygulamış olup ikisini MEVKA, diğerlerini ise OKA ve FKA uygulamıştır. İZKA'nın bir adet güdümlü proje desteği ise Kalkınma Bakanlığı tarafından uygun görülmemiştir. Bu anlamda güdümlü proje desteklerinin de daha etkin bir şekilde uygulanması ve daha fazla ağırlık vermesi gerekmektedir. Çünkü ajanslar tarafından harekete geçirilen ve uygulanan bu projeler ajansların kendi yapmış olduğu bölgesel analizlere daha uygun bir şekilde gerçekleşecektir.

Ajansların Mali Destekleri kapsamında faiz desteği ve faizsiz kredi desteği de 5449 sayılı kanunda yürütebileceği belirtilmiş ancak henüz ajanslar tarafından uygulanmamıştır. Mevzuat gereği, faiz desteği ve faizsiz kredi desteği ajansın kuruluş tarihinden itibaren üç takvim yılından önce verilememektedir. Bu nedenle ajansların büyük bir çoğunluğu bu alanda bir faaliyet öngörmemekte üç yılını dolduran ajanslar da henüz bu destekleri sağlamamıştır. Ajansların 2006 yılında

kurulmaya başladığı dikkate alınırsa bu alanda destek sağlamaya geciktikleri söylenebilir.

Diğer taraftan teknik destek programları, kalkınma açısından önem arz eden çalışmalar için gerekli ve yeterli kurumsal kapasitenin tesis edilmesine yönelik destek sağlamaları konusunda önemli bir program içeriği sunmaktadır. Ancak teknik destek programlarına da ajansların dengeli bir şekilde katkı sağlamakta yeterli uyumu gösteremedikleri görülmektedir. Şöyle ki, 2010 yılında 8 ajansın, 2011 ve 2012’de 17 ajans teknik destek programı sunmuştur. Burada hem tüm ajansların bu program desteğine yönelik faaliyetler gerçekleştirmediği, hem de sunulan destek miktarları arasında orantılı bir gerçekleşme olmadığı görülmektedir. Örneğin Diyarbakır ve Şanlıurfa illerini kapsayan Karacadağ Kalkınma Ajansı 130 Bin TL, Bitlis, Hakkari, Muş ve Van illerini kapsayan Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı 263 Bin TL, Gaziantep, Adiyaman ve Kilis illerini kapsayan İpekyolu Kalkınma Ajansı 200 Bin TL, Balıkesir ve Çanakkale illerini kapsayan GMKA ise 418 Bin TL destek sağlamıştır. Diğer taraftan Kocaeli, Sakarya, Düzce Bolu ve Yalova illerini kapsayan MARKA ise, 1.200 Bin TL destek sağlamıştır. Bu nedenle ajansların teknik destek faaliyetleri ile bölgesel eşitsizlik göstergeleri arasında uyumun yeterli düzeyde gözetilmediği görülmektedir.

Ajansların sağlamış olduğu diğer önemli bir destek faaliyeti Yatırım Destek Ofisleridir. YDO’lar bölgeye yatırımcı çekmek ve yatırım işlemlerini takip etmek amacıyla çeşitli araştırmalar, raporlar, fuarlar vb. hizmet desteklerini etkin bir şekilde sağlamaktadırlar. Bu ofislerin yaptıkları işlerin önemine binaen iş farklılıklarını sınıflandırarak rapor edilmesi ve ortak bir raporda sayısal olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak, YDO’lar yatırıma ilişkin çok farklı hizmet destekleri sundukları için işlemlerinin standartlaştırılması yönüyle bir çalışma da yapılamamaktadır. Bu nedenle bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine ne düzeyde katkı sağladığı ve bölgesel kalkınmayı ne düzeyde gerçekleştirdiği ölçülmemektedir. Bu alanda da önemli bir düzenleme ve standartlaştırma yapılması gerekmektedir.

Ajansların destekleri kapsamında Ar-Ge faaliyetleri, işbirlikleri ve ortak çalışmaları olarak, bölgelerde öne çıkan sektörler ile ilgili kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütleri ile kümelenme çalışmaları yapmakta ve çeşitli analiz, strateji ve raporlar hazırlamaktadır. Ayrıca ajanslar, bölgelerinde yer alan kurum ve kuruluşlar

arasındaki işbirliğini geliştirmek, bölge içi ve bölgelerarası işbirliği kültürünü yaygınlaştırmak üzere KOSGEB, Kalkınma Bankası vb. işbirlikleri ile işbirliği çalışmalarını yaygınlaştırmaktadır. Bu işbirliklerinin ve Ar-Ge faaliyet desteklerinin de bölgesel eşitsizliği gidermeye yönelik olarak geri kalkınmış bölgelere nasıl daha fazla katkı sağladığı ölçülememektedir. Bu noktada her ajansın kendi bölgesine yapacağı katkılar adeta kendi kaderine bırakılmakta ve bu konudaki çalışmalara yönelik daha somut ve yön verici bir şekilde mevzuatın değiştirilmesi gerekmektedir.

BKA'ların gelir bütçelerine baktığımızda, gelirlerinin merkezi ve yerel paylardan oluştuğu ve merkezi payların genel bütçeden, yerel payların ise, belediye, il özel idaresi, sanayi ve ticaret odaları bütçelerinden gerçekleştiği görülmektedir. Burada ajans bütçesine katkı yapan birimlerin paylarının öngörülen miktarla gerçekleşen miktarları karşılaştırıldığında 2010 ve 2011 yılında (Tablo 30) önemli farklar görülmektedir.

2010'da genel bütçeden 26 ajansa toplam 450 milyon TL ödenek ayrılmış ve bu kaynağın yüzde 98'i (442 milyon TL) transfer edilmiştir. 2011'de ise, gerçekleşme oranı %22'ye düşerek 100 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Ajanslar genelinde bütçe gelir gerçekleşmesi 2010'da %76 iken, 2011'de ise bu oran %61'e düşmüş olup, ajansların gelirlerinin gerçekleşmesinde beklenen oranların oluşmadığı görülmektedir. Kalkınma Ajansları 2010 yılı faaliyet raporuna göre, 2010'daki gerçekleşme oranının düşük olmasının, belediyelerde tahsilat konusunda zorluk yaşandığından kaynaklandığı ifade edilmiştir. 2011 raporuna göre ise, ajansların 2011 yılında proje teklif çağrısında bulunmuş olmalarına rağmen, faydalanıcılara yapacakları ödemelerin büyük bir kısmının 2012 yılına kayması olarak ifade edilmiştir.

2011 yılında merkezî bütçe payından ANKARA'ya yüzde 36, DAKA'ya yüzde 44,2, KUZKA'ya yüzde 40,4 ve diğer ajanslara ise yüzde 20 oranında aktarma yapılmıştır. Burada genel olarak her ajansa eşit oranda merkezi pay ayrıldığı görülmekte ancak, bu payların dağıtımında kalkınma ajanslarının bölge farklılıklarının giderilmesinde geri kalmış bölgelere ayrı bir destek sağlandığı görülmemektedir.

BKA'ların giderlerine baktığımızda ise, kurumsal, fonksiyonel ve ekonomik düzeyde sınıflandırılmaktadır. 2011 yılı giderlerinin hedef ve gerçekleşme oranlarına

baktığımızda (Tablo 32), hedeflenen giderlerin yeterli düzeyde gerçekleşmediği görülmektedir. Giderler içinde genel yönetim giderlerine ayrılan pay %16 iken, gerçekleşen oran %37,7'ye çıkmıştır. Proje ve faaliyet destekleme gider hedefi ise %77,6 iken, gerçekleşen oran %54,9'a düşmüştür. Burada ajanslardan beklenen proje ve faaliyet desteklerinin daha fazla gerçekleşmesidir.

Bu kapsamda ajansların giderlerine proje ve faaliyet destekleri çerçevesinde baktığımızda (Tablo 33), en iyi oranın %90,7 ile ANKARA kalkınma ajansında olduğu, ikinci sırada %43,3 ile OKA, üçüncü sırada ise %34,9 ile KUDAKA yer almaktadır. En düşük oranın ise, İSTKA'da hiç gerçekleşmediği sonrasında %0,1 GEKA, %1,3 KUZKA ve %1,4 DOKA olarak gerçekleşmiştir.

BKA'ların genel bütçe içindeki yerine baktığımızda (Tablo 34), merkezi yönetim bütçe giderleri içindeki payı 2008-2013 yıllarında yıllar itibariyle genel bir artış gözlenmektedir. 2008 yılında %0,02 olan bu pay 2013 yılına kadar %0,15 ile %0,12 bandında değişmektedir. Ortalama %0,85 oranında kalkınma ajanslarının merkezi yönetim bütçesinden pay aldıkları görülmektedir. Bu oranları Kalkınma Bakanlığı'nın merkezi yönetim bütçesinden aldığı pay ile karşılaştırdığımızda ise, 2008-2013 yılları ortalaması dikkate alındığında Kalkınma Ajanslarının merkezi yönetim bütçesinden aldığı pay, Kalkınma Bakanlığı'nın aldığı payın %32,8 oranındadır. Bu oran 2013 yılında yaklaşık %40 oranında olacağı TBMM bütçe kanununda öngörülerek kabul edilmiş olup oldukça önemli bir oran olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak BKA'ların Türkiye'de Düzey 2 bölgeleri itibariyle kalkınmaya önemli bir destek sağlayacağı anlaşılmakta, ancak ajans mali ve teknik desteklerinin, bütçe gelirlerinin ve giderlerinin bölgesel farklılıkları gidermeye yönelik olarak gerçekleşmesinde daha etkin bir kullanım olanağının geliştirilmesi gerekmektedir. Burada ajanslarda toplanan fonların hangi temel ilkelere, önceliklere ve sektörel teşvik politikalarına göre kullanılacağını kanunda ve yönetmeliklerde belirtilmesi, bu anlamda bölgesel kalkınma hedeflerine katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, ajanslara ayrılan merkezi ve yerel bütçe paylarının bölgesel farklılıklar, kalkınmışlık göstergeleri ve bölgesel rekabet edilebilirlik koşulları dikkate alınarak hedeflenmesi ve bütçe hedeflerinin gerçekleşme düzeylerinin de hedeflere uygun bir şekilde gerçekleşmesi ülke ve bölge kalkınmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Unutulmamalıdır ki, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde bölgelere sağlanan merkezi ve yerel desteklerin kapsamı sadece maddi kaynak temin etmek değil, bu kaynakların kalkınma amacına uygun bir şekilde sosyal, kültürel ve teknik kalkınmışlık farklılıkları ortadan kaldırılmaya ve bu durumun sürdürülebilirliğinin gerçekleştirilmesine yönelik olmalıdır.

KAYNAKÇA

- AB Bakanlığı, *Türkiye-AB Mali İşbirliği*, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=5>, erişim tarihi, 10.10.2012.
- Adaman, F. Keyder, C. (2006). *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, Avrupa Komisyonu Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı, İstanbul.
- Akgül, B. (2010). Türkiye’deki Kalkınma Ajanslarının Örgütsel Yapısının Analizi ve Yeniden Yapılanma Önerileri, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri Kalkınma Ajansları*, Ed: B.Akgül ve N. Uzun, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Allen G. (2002). *Regional Development Agency (RDAs)*, House Of Commons Library Economic Policy And Statistics Section, Research Paper 02/50, 22 August, London.
- Altınışik, İ. ve Peker, H.S. (2010). Bölgesel Kalkınma Ajansları, Ekonomik Önemi, Avrupa Birliği ve Türkiye’deki Durumları, *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı 34, ss: 145-156.
- ANKARAKA (Ankara Kalkınma Ajansı), (2012). *2012 Yılı Teknik Destek Programı*, Referans No:TR51/12/TD, Ankara.
- Apan A. (2004). Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 13(4) Ekim, ss:39-58.
- Arslan, E. (2010a). Kalkınma Ajansları Ve Kalkınma Ajanslarının Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Konya.
- Arslan, E. (2010b). Kalkınma Ajansları Ve Kalkınma Ajanslarının Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt:11, Sayı:3, ss: 85-108.
- Arslan, K. (2005). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4 Sayı:7, ss:275-294.
- BAKA (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı), (2012). 2011 Yılı Ajans Faaliyet Raporu, Isparta.
- Başkaya Fikret, 2005. *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Maki Basın Yayın, 5. Baskı, Ankara.
- Bayramoğlu, S. (2005). Türkiye’de Bölgesel Politikaların Gelişimi, Menaf Turan (der.), *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?*, Ankara.
- Berber, M. ve Çelepci, E. (2005). Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, Bildiriler Kitabı, Trabzon, ss. 146–156.
- Berber, M. ve Eser B.Y. (2008). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke Ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz, *“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:10 Sayı:2 , ss:1-16.

- Bekmez, S. Köne, A.Ç. Günel D. (2009). Beşeri Sermayenin Türkiye'de Bölgeler Arası Ekonomik Gelişme Açısından Önemi, *TİSK Akademi*, 4(7), ss.65-81.
- Business & Enterprise Select Committee Report, (2008). *Regional Development Agencies*, 19 September, House of Commons in the Parliament of the United Kingdom.
- BTC, (2012). Belgian Development Agency, *What is BTC? in About Us*, <http://www.btctb.org/en/what-btc>, Date: 17.02.2012.
- Cankorkmaz, Z. (2011). Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bu Ajanslara Yönelik Eleştiriler, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:26, Sayı:1, ss.113-138.
- Chadwick, G. (1987). *Models of Urban and Regional Systems in Developing Countries*, Pergamon Press, Oxford, New York.
- Coskun, A. (2003). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi, *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, Sayı: 4, , ss. 72-77.
- Çakmak, E. (2006). *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Çalı, H.H. (2011). Türkiye'de Kalkınma Ajanslarında Denetim Sorunsalı, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 2011, ss: 419-442.
- Çamur, K.C. ve Gümüş Ö. (2005). İstatistikî bölge birimleri (NUTS sistemi), *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?* İçinde, (181-196), Pragraf Yayınevi, Ankara.
- Çiner, C.U. (2010). Devlet Reformunda Yerelleşme ve Bölgeselleşme Üzerine, *Memleket Siyaset Yönetim*, Sayı: 5 (12), ss:168-180.
- DAKA, (2012). Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Faaliyet Raporu 2011, www.daka.org.tr, erişim tarihi: 15.11.2012.
- Demirbaş, E. (2011). Türkiye'de Kamu İnşaat Harcamalarının Belirleyicileri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimle Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Kütahya.
- DİKA, (2012). Dicle Kalkınma Ajansı 2011 Faaliyet Raporu, www.dika.org.tr, erişim tarihi: 15.11.2012.
- Dincer, B. Özasan M. ve Kavasoglu T. (2003). *İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması-2003*, Yayın No DPT 2671, DPT Yayınları, Ankara.
- Dinler, Z. (2005). *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Dinler, Z. (2010). Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları, *Türkiye'de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri Kalkınma Ajansları*, Ed: B.Akgül ve N. Uzay, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- DPT, (2011a), "Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı" <http://www2.dpt.gov.tr/kamuyat/ilozet.html>, (04.08.2012).

- DPT, (2011b), “Sektörlere Göre Kamu Yatırımları-Proje Bazında”, <http://www2.dpt.gov.tr/kamuyat/sector.html>, (04.08.2012).
- DPT, (2005). *Türkiye ve AB Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları*, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- DPT, (1963). *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967)*, Ankara.
- DPT, (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, Ankara.
- DPT, (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*, Ankara.
- DPT, (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, Ankara.
- DPT, (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*, Ankara.
- DPT, (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*, Ankara.
- DPT, (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, Ankara.
- DPT, (2000a). *Uzun Vadeli Strateji Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*, Ankara.
- DPT, (2000b). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- DPT, (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, Ankara.
- DPT, (2009). *Kalkınma Ajansları Destek Yönetimi Kılavuzu (DYK)*, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ekodialog, Türkçe Ekonomi Sözlüğü, http://www.ekodialog.com/turkce_ekonomi_sozlugu.html, erişim tarihi: 14.02.2013.
- Engin, C. (2011). Kalkınma Ajansları: Türkiye Ve İngiltere Ülke Örnekleri, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 3, No 2, ISSN: 1309-8012, ss: 65-77.
- England’s Regional Development Agencies, (2012). *Who We Are, Funding and Accountability*, <http://www.englishsrda.com/>, Date: 01.03.2012.
- Erkan, H. ve Erkan, C. (2010). Yenilikçi Gelişme Stratejisi Bağlamında Yerel-Kentsel Kalkınmanın Ana Aktörü Olarak Kalkınma Ajanslarına Düşen Roller, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri Kalkınma Ajansları*, Ed: B.Akgül ve N. Uzay, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Eroğlu, M. ve Kum, M. (2010). Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının İdari Teşkilat İçindeki Yeri, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 35, ss.175-198.
- EUNİDA, (2012). The European Network of Implementing Development Agencies, Mission and History, <http://www.eunida.eu/home/>, Date: 17.02.2012.
- EURADA, (2012). The European Association Of Development Agencies, *Overview & Missions in About Us*, http://www.eurada.org/site/files/Eurada_mission_statement.pdf, Date: 16.02.2012.
- EURADA, (1999). Creation, Development and Management of RDAs, Does it have to be so difficult ?, Bruxelles, www.eureda.org, Date: 03.11.2012.

- Frust, D. and Kipler, H. (1995). The Innovative Power of Regional Policy Networks, A Comparison of Two Approches to Political Modernisation in North Rhine-Westphalia, *European Planning Studies*-3, pp.287-295.
- Göymen, K. (2005). Türkiye'de Bölge Politikalarının Evrimi Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Yerel Kalkınma için Ortaklıklar Uluslararası Konferansı*, İstanbul, ss:1-13.
- Günsoy, G. (2005). İnsani Gelişme Kavramı Ve Sağlıklı Yaşam Hakkı, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s s: 35-52.
- Gündüz, A.Y. (2010). Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Güneydoğu Anadolu Projesi, *Türkiye'de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri Kalkınma Ajansları*, Ed: B.Akgül ve N. Uzun, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Gündüz, A.Y. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Hasanoğlu, M. ve Aliyev, Z. (2006). Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 60, ss:81-103.
- Halkier H. Danson, M. and Damborg, C. (1998). *Regional Development Agencies in Europe*, Jessica Kingsley Publishers, London England.
- Halkier, H. (2011). Regional Development Agencies: European Trends And Experiences, *The Proceedings of 1st International Conference on Regional Development*, Fırat Development Agency, Malatya Turkey.
- Hepaktan, C.E. ve Çınar, S. (2011). Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bölgesel Profili, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XXX, Sayı: I, ss: 117-140.
- Hughes, J.T. (1998). The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach, *Urban Studies*, Vol. 35, Issue 4, April.
- Ildıran, M. (2004), *Bölgesel Kalkınma Ve Gelişme Stratejileri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Işık, A. ve Bozdoğan, D. (2011). Bölgeler Arası Dengesizliğin Giderilmesinde ve Bölgesel Kalkınmanın Desteklenmesinde Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası, Fırat Kalkınma Ajansı, *I.Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı İçinde* (561-579) Malatya, Başak Matbaacılık.
- Işık, N. ve Kılınç, E.C. (2011). Bölgesel Kalkınma'da Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), ss: 9-54.
- İKA, (2012). İpekyolu Kalkınma Ajansı 2011 Yılı Faaliyet Raporu, (01 Ocak – 31 Aralık 2011), www.ika.org.tr , erişim tarihi: 15.11.2012.
- İSTKA (İstanbul Kalkınma Ajansı), (2012), *2012 Yılı Doğrudan Faaliyet Desteği Başvuru Rehberi*, Referans No: İSTKA/2012/DFD, İstanbul.
- KALKINMA BAKANLIĞI, (2012). Gösterge ve İstatistikler, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (Tablo VIII) <http://www.dpt.gov.tr/>, erişim tarihi: 06.03.2012.

- KALKINMA BAKANLIĞI, (2012). İlgili Kuruluşlar, Kalkınma Ajansları, <http://www.dpt.gov.tr/>, erişim tarihi: 25.11.2012
- KALKINMA BAKANLIĞI, (2012). 2013 yılı Programı, 4 Ekim 2012 Tarihli ve 2012/3839 Sayılı 2013 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki.
- KALKINMA BAKANLIĞI, (2011). *Kalkınma Ajansları 2010 Yılı Faaliyet Raporu*, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Aralık 2011, Ankara.
- KALKINMA BAKANLIĞI, (2012). *Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu*, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Aralık 2012, Ankara.
- KALKINMA BAKANLIĞI, (2012). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) 2013 Yılı Programı*, , 4 Ekim 2012 Tarihli ve 2012/3839 Sayılı 2013 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki, Ankara.
- Kaplan, S. (2012). İdeal Bir Kamu İhale Kanunu Ve İdeal Bir Kamu İhale Kurumu Ve Kurulu Nasıl Olmalıdır? Fonksiyonel Bir Model Çalışması, *Maliye Dergisi*, Sayı: 162, ss: 18-50.
- Kara, M. (2008). *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı Ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No: 2774, Ankara.
- Karakılıçık, Y. ve Sarıgül, C.E. (2010). Bir “Ekonomik Yönetişim Modeli” Olarak Bölge Kalkınma Ajansları (BKA) Uygulaması: Üniter Yapının Ve Sosyal Devletin Tasfiyesi mi Tesviyesi mi?, *İnönü Üniversitesi İİBF, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi Ve Siyaset Kongresi-1, Küresel Krizler Ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler kitabı*, Malatya, ss: 384-408.
- Karasu, K. (2005). İngiltere’de Bölge Kalkınma Ajansları, *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir? Ne Değildir?*, (Der. Menaf Turan), Paragraf Yayını, Ankara, s. 197-238.
- Karasu, K. (2009a). Yerelleşme Söylemi Ve Bölge Kalkınma Ajansları, *Memleket SiyasetYönetim, Cilt: 4, Sayı: 11, ss.1-43*.
- Karasu, K. (2009b). Yeni Bir Tür Merkezileşmenin Aracı Olarak Bölge Kalkınma Ajansları, *YAYED - Memleket Mevzuat*, IV-46, ss:24-33.
- Kavak, Y. (2011). Türkiye’de Nüfus Ve Eğitim: Uzun Vadeli (2010-2050) Nüfus Projeksiyonları Ve Eğitim Sistemine Yansımaları, *Milli Eğitim*, Sayı: 192, ss: 86-104.
- Kaya, A. (2009). *Türkiye’de Bölgesel Net mali Yansıma*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2009/395, Ankara.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2000), *Türkiye Ekonomisi*, 10. Basım. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Keleş, R. (2006). *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi yayınları, 9. Baskı, Ankara.

- Keleş, R. (2010). Kalkınma Ajansları Üzerine Gözlemler, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri Kalkınma Ajansları*, Ed: B.Akgül ve N. Uzay, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Koçak, H. (2009). Küreselleşme Ve Yerelleşme Çağında Yerel Demokrasi ve Kentsel Yasam, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:10, s:133-142.
- Koçberber, S. (2006). Kalkınma Ajansları Ve Sayıştay Denetimi, *Sayıştay Dergisi*, Nisan-Haziran Sayı: 61, ss: 37-55.
- Korkmaz, E. (2012). *Yoksullukla Mücadele Slogan Olarak Kaldı*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezun ve Mensupları Vakfı, <http://www.iktisatlilar.net/>, erişim tarihi: 10.04.2012.
- Kulaksız Y. (2008). Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam Ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı *Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- Kumral, N. (2008). *Bölgesel Rekabet Gücünü Artırmaya Yönelik Politikalar*, *Ege University Working Papers in Economics*, Working Paper No: 08 / 02, s:1-14.
- Muhasebat Genel Müdürlüğü, (2012). www.muhasabat.gov.tr, Maliye Bakanlığı 2013 Bütçe Sunuş Konuşması, www.maliye.gov.tr, erişim tarihi: 20.12.2012.
- Oksay, C.S. ve Kubar, Y. (2007). Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Finansmanında Kalkınma Ajansları, *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, Mayıs.
- ORAN (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı) (2012). Organizasyon Yapısı <http://www.oran.org.tr/kategori/14/organizasyon-yapisi.html>, Erişim Tarihi: 05.11.2012.
- Oman, C. (1996). *The Policy Challenges Of Globalisation And Regionalisation*, *Oecd Development Centre*, Policy Brief No. 11.
- Orhaner, E. (2006). Türkiye’de Sağlık Hizmetleri Finansmanı Ve Genel Sağlık Sigortası, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, ss: 1-19.
- Özaslan, M. ve Akpınar, R. (2005). Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları, *I. Doğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ.
- Övgün, B. (2007). Bir Politika Transferi Örneği: Kalkınma Ajansları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 3, ss: 233-255.
- Övgün, B. (2011). Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 66, No. 3, ss: 263-281.
- Özel, M. (2003). Avrupa Birliği’nde Bölge, Bölgeselleşme, Bölge Yönetimleri Kavramları Üzerine, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı:58-1, ss:97-117.
- Özen, P. (2005), *Bölge Kalkınma Ajansları*, TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) Yayınları.

- Özer, Y.E. (2008). Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye, *Review of Social, Economic and Business Studies*, Volume 9/10, ss:389-408.
- Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IX(1) ss:253-266.
- Öztürk, A. ve Aslanoğlu, M. (1995), *Ekonomik Planlama*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Sağlık Bakanlığı, (2012). Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, www.tedavi.saglik.gov.tr/, erişim tarihi: 20.09.2012.
- Sakal, M. (2010). *Bölgesel Kalkınma Sürecinde Kalkınma Ajansları*, Altın Nokta Yayınevi, İzmir.
- Saublens, C. (2012). European Regional Development Agencies New Challenges, [http://db.formez.it/Storicofontinor.nsf/0/262590F153B9115CC1256C6800424E24/\\$file/Saublens.pdf](http://db.formez.it/Storicofontinor.nsf/0/262590F153B9115CC1256C6800424E24/$file/Saublens.pdf), Date: 10.02.2012.
- SERKA (Serhat Kalkınma Ajansı), (2012). *50 Soruda Kalkınma Ajansları*, <http://www.serka.org.tr/admin/uploads/dokumanlar/50soru50cevapA5.pdf>, erişim tarihi: 20.10.2012.
- Sönmez, S. (2009). Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*, Ed: Mütevellioğlu N. ve Sönmez S., , İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Şimşek M. (2012). *Maliye Bakanlığı 2013 Bütçe Sunuş Konuşması*, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu, 30 Ekim 2012, www.maliye.gov.tr, erişim tarihi: 20.12.2012.
- Tamer, A. (2008). Kalkınma Ajanslarının Türk Hukuk Sistemindeki Yeri, *DPT Uzmanlık Tezi*, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın No: DPT: 2757, Ankara.
- Taş, S., Örnek, İ. ve Işık, N. (2010). Ekonomik Yönetişimin Aktörü olarak Bölgesel Kalkınma Ajansları, *İnönü Üniversitesi İİBF, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi Ve Siyaset Kongresi-1, Küresel Krizler Ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler kitabı*, Malatya, ss: 359-383.
- Taş, U. ve Yenilmez, F. (2008). Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:9, Sayı: 1, ss:155-187*.
- Taş, C. (2008). Kalkınmaya Giden Yol Kalkınma Ajanslarından mı Geçer?, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Cilt:45, Sayı: 523, ss: 7-17.
- TBMM, (2006a). *Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu Ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı (Gerekçe)*, http://www.yayed.org/resimler/ekler/134_ek.doc, Erişim Tarihi: 14.01.2012.
- TBMM, (2006b). *Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*, 08.02.2006 tarih ve 26074 sayılı Resmi Gazete, Kanun No. 5449, Kabul Tarihi: 25.1.2006.
- TBMM, (2012). Maliye Bakanı 2013 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması 30 Ekim 2012, <http://www.tbmm.gov.tr/>, erişim tarihi: 04.12.2012.

- TBMM, 25.01.2006 Tarihli ve 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun.
- TBMM, 24/12/2003 Tarihli ve 5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi Ve Kontrol Kanunu.
- TBMM, 3/6/2011 Tarihli ve 641 Sayılı Kalkınma Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.
- TBMM, 22 Ocak 2002 Tarihli ve 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu.
- Tekin, A. (2011). Küreselleşen Dünyada Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, Kamu Politikaları Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 29, ss.37-48.
- Tiftikçigil, B.Y. (2010). *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Dönüşüm Ve Kalkınma Ajansları Üzerine Bir Değerlendirme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tutar, F. ve Demiral, M. (2007). Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (1), s.65-83.
- TÜİK, (2012). Bölgesel İstatistikler, Türkiye'deki İstatistiki Bölge Birimleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim tarihi: 25.08.2012.
- TÜİK, (2012). Bölgesel İstatistikler, Bölgesel Kişi Başı Gayri Safi Katma Değer, www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 11.03.2012.
- TÜİK, (2012). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri, www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.02.2012.
- TÜİK, (2012). Bölgesel İstatistikler, www.tuikapp.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.08.2012.
- TÜİK, (2012). Bölgesel İstatistikler, "Gelir ve yaşam koşulları araştırması" verileri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim tarihi: 05.03.2012.
- TÜİK, (2012). Bölgesel İstatistikler, Eğitim, www.tuikapp.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.08.2012.
- TÜİK, (2012). Bölgesel İstatistikler, sağlık ve demografik verileri, www.tuikapp.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.09.2012.
- TÜİK, (2012). Bölgesel İstatistikler, Dış Ticaret, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim: 03.03.2012
- TÜİK, (2012). Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği 30.12.2009 tarihli Basın Duyurusu, No: 57., www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 10.03.2012.
- TÜİK, (2012). Bölgesel Gayri Safi Katma Değer, 26.04.2011 tarihli Haber Bülteni, Sayı: 85, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=85>, erişim tarihi: 11.03.2012.
- TÜİK, (2012). Hanehalkı Tüketim Harcaması 2011, 13.08.2012 tarihli Haber Bülteni, Sayı: 10875, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10875>, erişim tarihi: 11.09.2012.

- TÜİK ve NVİGM, (2012). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2011 Yılı Sonuçları, 27.01.2012 tarihli Haber Bülteni, Sayı: 16, www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: 15.02.2012.
- TÜİK Bölgesel İstatistikler, (2012). Tüketim Harcamaları, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel>, erişim tarihi: 03.03.2012.
- TÜİK Bölgesel İstatistikler, (2012). Dış Ticaret, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloOlustur.do#>, erişim tarihi: 03.03.2012
- Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi, 2003, AB Konseyi Tarafından Kabul Edilen Nihai Metin, Ankara.
- UNDP, (1996). Human Development Report, New York.
- Uzay, N. (2005). Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Uzay, N. (2010). Kalkınma Ajanslarına Genel Bir Bakış, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri Kalkınma Ajansları*, Ed: B.Akgül ve N. Uzay, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, erişim tarihi: 14.02.2013.
- Walburn D. 2006. Regional Development Agencies: The Tool To Stimulate Economic Development In Regions, *Bölgesel Kalkınma Ve Yönetişim Sempozyumu*, ODTÜ Mimarlık Amfisi, Ankara. ss.49-55.
- Yılmaz, Ö. (2001). Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye Örneği, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt No:15, Sayı:1-2, ss:1-19.
- Yüceol, H.M. (2011). Türkiye’de İller Arası İşsizlik Oranı Farklılıkları, Göç ve Ekonomik Kalkınma, *Sosyo Ekonomi*, Özel Sayı MI, ss.29-53.
- Yüksel, M. (2011). Kalkınma Planlarında Bölgesel Kalkınma Meselesi: İlk Dört Beş Yıllık Kalkınma Planı Örneği, *1. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı Bildiriler*, Fırat Kalkınma Ajansı, 22-23 Eylül, Malatya.